

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 1 czerwca 2023 r.

Poz. 3547

UCHWAŁA NR LXIV/400/23 RADY MIEJSKIEJ W BRZEGU DOLNYM

z dnia 27 kwietnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

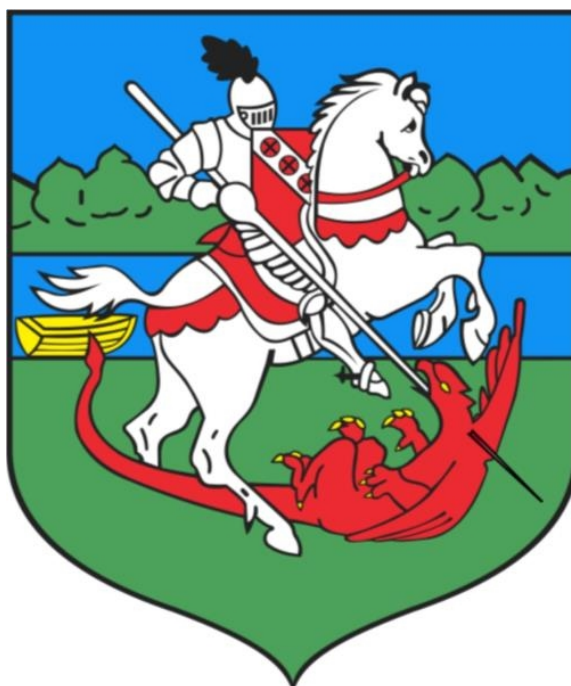
Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) Rada Miejska w Brzegu Dolnym uchwala, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026”, stanowiący załącznik do uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Brzegu Dolnego.
- § 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.
- § 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Miejskiej:
Andrzej Lech

*Załącznik
do Uchwały LXIV/400/23 Rady Miejskiej w Brzegu Dolnym
z dnia 27 kwietnia 2023 r.*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023 - 2026

Kwiecień, 2023 r.

Gmina Brzeg Dolny
Urząd Miejski w Brzegu Dolnym
ul. Kolejowa 29
56-120 Brzeg Dolny

Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
dla Gminy Brzeg Dolny
na lata 2023 - 2026

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026***SPIS TREŚCI**

WYKAZ SKRÓTÓW.....	5
SŁOWNIK POJĘĆ.....	6
I. WSTĘP	10
1.1. Charakterystyka gminy.....	10
1.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza	12
1.3. Charakterystyka przyrodnicza	13
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	14
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	15
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	17
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	17
4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	20
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	25
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	25
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	32
5.2.1. Zarys historii Gminy Brzeg Dolny	32
5.2.2 Krajobraz kulturowy	46
5.2.3. Zabytki ruchome	49
5.2.4. Zabytki w zbiorach muzealnych	51
5.2.5. Dziedzictwo niematerialne	53
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	58
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki nieruchomości	60
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki archeologiczne	79
5.6. Strefy ochrony	89
5.7. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	93
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	101
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	103
7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami	103
7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami.....	103
7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	104

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	108
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	109
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	110
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	114
XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA.....	117
SPIS RYCIN	119
SPIS TABEL	119
SPIS WYKRESÓW.....	120
SPIS FOTOGRAFII.....	120
XIII. ANEKSY.....	121

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

WYKAZ SKRÓTÓW

1. AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski;
2. GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków;
3. GPOnZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami;
4. GUS – Główny Urząd Statystyczny;
5. Dz. U. – Dziennik Ustaw;
6. EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego;
7. EFS – Europejski Fundusz Społeczny;
8. FE – Fundusze Europejskie;
9. FST – Fundusz Sprawiedliwej Transformacji;
10. GOPS – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej;
11. KGW – Koło Gospodyń Wiejskich;
12. KPOZiOnZ – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
13. KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego;
14. LGD KŁO– Lokalna Grupa Działania Kraina Łęgów Odrzańskich;
15. MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
16. MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego;
17. MŚP – małe, średnie przedsiębiorstwa;
18. NFOZ – Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
19. NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa;
20. PPP – partnerstwo publiczno – prywatne;
21. OZW – Obszar o znaczeniu dla wspólnoty;
22. SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia);
23. UMWD – Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego;
24. WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków;
25. WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SŁOWNIK POJĘĆ¹

1. **AZP** – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZA – kart ewidencji zabytku archeologicznego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.
2. **Badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.
3. **Badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.
4. **Badania sondażowe** – rodzaj badań wykopaliskowych polegający na zakładaniu niewielkich wykopów w celu sprawdzenia obecności stanowiska archeologicznego bądź jego charakterystyki (np. datowanie, zasięg, przynależność kulturowa, funkcja).
5. **Badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich.
6. **Funkcja stanowiska archeologicznego** – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.
7. **Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.
8. **Historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

¹ Słownik pojęć stanowi zbiór wybranych pojęć znajdujących się w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorząd.nid.pl/>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

9. **Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
10. **Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie)** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).
11. **Krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
12. **Kształtowanie krajobrazu kulturowego** – świadome działanie polegające na zachowaniu, przekształcaniu, dodawaniu albo eliminowaniu obiektów lub układów przestrzennych zgodnie z obowiązującymi zasadami ochrony zabytków i przyrody. Ochrona krajobrazu kulturowego jest funkcją działań wieloprzedmiotowych – architektury krajobrazu, planowania przestrzennego, urbanistyki, metod rewaloryzacji zespołów miejskich, wiejskich i konserwacji obiektów architektonicznych.
13. **Nadzory archeologiczne** – rodzaj badań archeologicznych realizowanych w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych. Polegają na stałej obecności archeologa w miejscu prowadzenia inwestycji, którego zadaniem jest udokumentowanie wszystkich obiektów mogących mieć charakter zabytkowy, a także wstrzymanie prac ziemnych i budowlanych w przypadku natrafienia na nieruchomy zabytek archeologiczny bądź zabytek ruchomy wymagający konsultacji z konserwatorem (...).
14. **Otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
15. **Prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.
16. **Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku)** – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.
17. **Rekonstrukcja** – wierne odtworzenie fragmentu zabytku bądź jego całości. Częściowa rekonstrukcja prowadzi do przywrócenia obiektowi wartości estetycznych i funkcjonalnych, co umożliwia wykorzystanie go w celach muzealnych, edukacyjnych i turystycznych. Zrekonstruowana część zabytku powinna zostać w taki sposób wykonana i oznakowana, by wprawny obserwator mógł odróżnić oryginalne fragmenty obiektu od części dodanych. Warto zauważyć, że konserwacja zespołów budowlanych, układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź zespołów zieleni zabytkowej czy krajobrazów kulturowych charakteryzuje się użyciem rekonstrukcji jako metody przywrócenia wartości zabytkowi obszarowemu. Poza nielicznymi wyjątkami całkowita rekonstrukcja nieistniejącego dzieła historycznego jest negatywnie oceniana

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

w środowisku naukowym ze względu na brak w nowym obiekcie substancji zabytkowej oraz historycznych rozwiązań technicznych i technologicznych.

18. **Renowacja zabytków** – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi jest odmalowanie elewacji albo wewnątrz budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.
19. **Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku)** – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.
20. **Restauracja zabytków (prace restauratorskie)** – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.
21. **Rewaloryzacja zabytków** – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.
22. **Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu** – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

23. **Stanowisko archeologiczne** – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomością zabytkiem archeologicznym.
24. **Strefa ochrony konserwatorskiej** – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.
25. **Studium krajobrazu kulturowego** – rodzaj dokumentacji studialnej przedstawiającej zasób obiektów i obszarów zabytkowych i diagnozę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na danym obszarze, rys historyczny rozwoju przestrzennego oraz wnioski w postaci zaleceń konserwatorskich. Studium krajobrazu kulturowego jest najważniejszym opracowaniem w interesie ochrony zabytków wyjściowym w interesie ochrony zabytków potrzebnym do sporządzania zapisów dotyczących ochrony zabytków w dokumentach planistycznych.
26. **Termomodernizacja** – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).
27. **Warstwa kulturowa** – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.
28. **Zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
29. **Zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.
30. **Zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.;
31. **Zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.;

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023 – 2026 (dalej GPOnZ lub Program). Jest to pierwsze tego typu opracowanie nawiązujące do ochrony i opieki zabytków położonych na terenie Gminy Brzeg Dolny. W Programie wypracowano koncepcje i działania związane z opieką nad dziedzictwem kulturowym gminy.

Przedmiotem opracowania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny jest weryfikacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz wypracowanie programu zarządzania zabytkami, w tym praca nad ich potencjałem. Program jest dokumentem strategicznym w zakresie ochrony zabytków, pozwoli na kontynuację koordynacji działań polityki przestrzennej w zakresie opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym. Ponadto umożliwi ochronę dziedzictwa niematerialnego, co skutkować będzie wzrostem zainteresowania lokalną tradycją wśród mieszkańców. W okresie najbliższych czterech lat realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi oraz finansowymi.

Celem Programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego oraz wzmocnienie pozytywnych tendencji związanych z dziedzictwem kulturowym. Założeniem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki zabytków oraz ogólna poprawa stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Brzeg Dolny. Program powinien być znany nie tylko władzom lokalnym, ale i społeczności regionu. Ma za zadanie uświadamiać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję przejawiającą się w inicjatywach społecznych, jak i w potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Brzeg Dolny. Mieszkańcy i władze Gminy Brzeg Dolny powinni dbać o utrzymanie indywidualnego charakteru regionu, w tym o zachowanie jego znamienych elementów zabytkowych i przyrodniczych.

Niniejszy Program powstał na podstawie poradnika metodycznego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz został opracowany mając na uwadze art. 4 pkt 2 ustawy Prawo autorskie i pokrewne.

1.1. Charakterystyka gminy

Gmina Brzeg Dolny położona jest w centralnej części województwa dolnośląskiego, w południowo-wschodniej części powiatu wołowskiego. Jest jedną z 3 gmin powiatu i wchodzi w skład 2 gmin miejsko - wiejskich. Z Brzeg Dolnego do Wrocławia – stolicy województwa odległość z centralnych części miast wynosi w linii prostej 28 km, a w optymalnej odległości drogowej 38 km. Sieć osadniczą gminy tworzą miasto Brzeg Dolny oraz miejscowości wiejskie. Jednostka zajmuje obszar o powierzchni 94 km² (13,9% powierzchni powiatu), granicząc z 4. gminami:

- na wschodzie – z Gminą Oborniki Śląskie;
- na południu – z Gminą Miękinia i Gminą Środa Śląska;
- na północy i zachodzie – z Gminą Wołów.

Na terenie gminy znajduje się 13 miejscowości wiejskich i 1 miejska, które tworzą 13 sołectw oraz miasto Brzeg Dolny, będący siedzibą gminy.

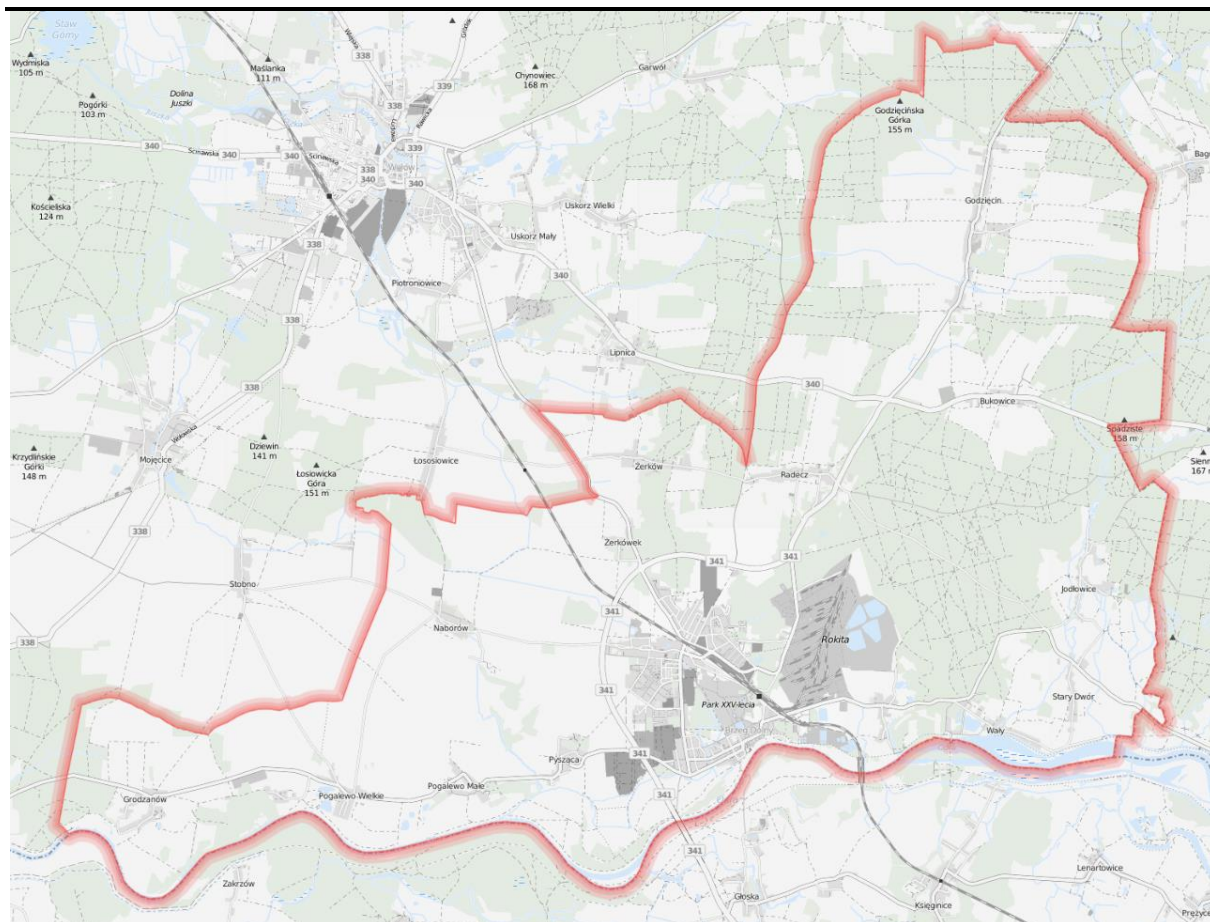
Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026**Ryc. 1. Położenie Gminy Brzeg Dolny na tle Polski**

Źródło: opracowanie własne na podstawie geoportal.gov.pl

Ryc. 2. Gmina Brzeg Dolny w układzie gmin sąsiedzkich

Źródło: opracowanie własne

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 3. Jednostki osadnicze w Gminie Brzeg Dolny

Źródło: www.sip.gison.pl/brzegdolny

1.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Liczba ludności zamieszkująca Gminę, zgodnie z danymi GUS, wynosiła na koniec roku 2021 - 16 003 osoby. Z kolei wg danych Urzędu Miejskiego w Brzegu Dolnym, liczba ludności Gminy Brzeg Dolny wyniosła w październiku 2022 r. 15 262 osób zamieszkujących na stałe, w tym 7 284 mężczyzn i 7 978 kobiet. Zdecydowanie największą jednostką osadniczą pod względem liczby ludności z podziałem na poszczególne miejscowości jest miasto Brzeg Dolny, które liczy 11 805 osób, tj. ok. 77% wszystkich mieszkańców gminy. Na obszarze wiejskim do największych miejscowości należy zaliczyć: Godziewicz – 607 os., Pogalewo Wielkie – 487 os. oraz Radech – 416 os. W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe informacje dotyczące liczby mieszkańców gminy (stan na: 21.09.2022 r.).

Tabela 1. Liczba ludności Gminy Brzeg Dolny z podziałem na miejscowości

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców stałych		
		mężczyźni	kobiety	razem
1	Brzeg Dolny	5 554	6 251	11 805
2	Bukowice	87	89	176
3	Godziewicz	307	300	607
4	Grodzanów	79	92	171
5	Jodłowice	76	79	155

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

6	Naborów	166	147	313
7	Pogalewo Małe	114	116	230
8	Pogalewo Wielkie	247	240	487
9	Pyszcząca	87	90	177
10	Radecz	221	195	416
11	Stary Dwór	92	95	187
12	Wały	121	149	270
13	Żerków	80	74	154
14	Żerkówek	53	61	114
		7284	7978	15 262

Źródło: Urząd Miejski w Brzegu Dolnym

Zgodnie z danymi GUS na terenie Gminy Brzeg Dolny wg stanu na 31.12.2021 r. zarejestrowanych było 414 bezrobotnych, tj. udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym był niewielki i wyniósł 4,4%.

Dla Gminy Brzeg Dolny, w 2021 r. odnotowano się 1 obiekt hotelowy, który dysponuje 66 miejscami noclegowymi. Udzielono w nim 320 noclegów dla cudzoziemców, w tym największą grupę stanowili obywatele Niemiec – 247 noclegów.

Główny Urząd Statystyczny, od 2014 r. nie aktualizuje danych dotyczących kierunków wykorzystania powierzchni. Wtedy też na obszarze gminy znajdowało się 4 819 ha użytków rolnych razem, co stanowiło 51,0 % powierzchni ogółem jednostki, podczas gdy dla województwa wskaźnik ten wyniósł 59,6 %. W związku z powyższym można stwierdzić, iż jednostka nie posiada charakteru rolniczego.

Biorąc pod uwagę dane Głównego Urzędu Statystycznego dotyczące zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (stan na rok 2021), na terenie Gminy Brzeg Dolny działało 1 674 podmiotów gospodarczych. Najbardziej rozwiniętą działalnością gospodarczą w tym czasie było budownictwo (sekcja F – 294 podmioty) oraz „Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości” (sekcja L – 264 podmioty). Znaczny udział odnotowano także w dziale „handel; naprawa pojazdów samochodowych” (sekcja G – 263 podmioty). W zdecydowanej większości charakteryzowane podmioty, to małe działalności zatrudniające do 9 osób (1 620 podmioty). Ponadto na terenie gminy występuje 35 przedsiębiorstw w przedziale 10-49 osób, 16 przedsiębiorstw w przedziale 50-249 osób oraz 3 firmy zatrudniające powyżej 249 pracowników.

1.3. Charakterystyka przyrodnicza

Pod względem fizyczno - geograficznym teren Gminy Brzeg Dolny znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego. Opisywany obszar mieści się w podprowincji Nizin Środkowopolskich, na pograniczu makroregionów – Wał Trzebnicki oraz Nizina Śląska. W układzie mezoregionalnym wg Kondrackiego zdecydowana większość gminy mieści się w zasięgu jednostki Wysoczyzna Rościławska.

Teren gminny jest płaski bądź lekko falisty (wysokości wahają się ok. od 100 m. n.p.m. w dolinie Odry do ok. 180 m n.p.m.). Charakterystyczne wzniesienia to potocznie nazywane wzgórza: „Spadziste” o wysokości 158 m n.p.m. znajdujące się w we wschodniej części gminy, tuż przy jej granicy w sołectwie Bukowice oraz „Godzięcińska Górka” o wysokości 155 m n.p.m. zlokalizowana na północny-zachód od zabudowań Godzięcina, tuż przy granicy gminy. Ww. wzniesienia są zadrzewione. Najwyżej położona jest północno-wschodnia część gminy w obrębie sołectwa

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Godzięcin, gdzie wysokość nad poziomem morza osiąga trochę ponad 180 metrów. Sam teren miasta Brzeg Dolny położony jest na wysokości 110 – 140 m n.p.m.

Południową granicę gminy wyznacza druga co do wielkości rzeka w Polsce – Odra. Ponadto przez teren gminy przepływają mniejsze ciek wodne, takie jak: Juszka w północnej części gminy (teren Godzięcina), Barłożna – płynąca od Naborowa i wpadająca do Odry, Jodłówka – wpływająca do Odry we wschodniej części gminy, Lutynia – płynąca przez wschodnią część miasta Brzeg Dolny i wpadająca dalej do Odry. W zachodniej części gminy, przez jej niewielki fragment przepływa ciek pn. Mojęcka Struga. Nie odnotowuje się większych jezior.

Na podstawie danych z 2021 r. – GUS, lesistość na terenie gminy wyniosła 32,8%. Ogółem licząc jest to 3 189,90 ha, z czego grunty leśne publiczna stanowiły 3 159,90 ha.

W granicach charakteryzowanego terenu występują następujące obszary i obiekty chronione (na podstawie Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody):

- Rezerwat Przyrody „Jodłowice”;
- Natura 2000 - specjalny obszar ochrony siedlisk – Jodłowice - (kod PLH020106.H);
- Natura 2000 - specjalny obszar ochrony siedlisk – Dolina Widawy - (kod PLH020036.H);
- Natura 2000 - specjalny obszar ochrony siedlisk – Łęgi Odrzańskie - (kod PLC020002.H);
- Natura 2000 – obszar specjalnej ochrony ptaków – Łęgi Odrzańskie - (kod PLC020002.B);
- 7 pomników przyrody, w tym dwa drzewa znajdujące się na terenie parku podworskiego w Brzegu Dolnym, drzewo znajdujące się na terenie parku podworskiego w Godzięcinie oraz drzewo znajdujące się na terenie cmentarza poewangelickiego w Bukowicach.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023 – 2026 sporządzono na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 poz. 840) oraz na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 poz. 559 ze zm.).

Niniejszy Program uwzględnia obecne wymogi prawne oraz aktualną sytuację ochrony i opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi o tym, że „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny:

- sporządzany jest na okres 4 lat przez Burmistrza Brzegu Dolnego;
- co 2 lata wymaga sprawozdania przez Burmistrza Brzegu Dolnego poprzez przedstawienie go Radzie Miejskiej w Brzegu Dolnym;
- przyjmuje Rada Miejska w Brzegu Dolnym, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zwanego dalej WKZ) we Wrocławiu;
- ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami Program Opieki nad Zabytkami ma na celu m. in.:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym związany jest z obowiązkami Gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

System prawny w Polsce gwarantuje obecnie ochronę zabytkom i całości dziedzictwa kulturowego na terenie kraju. Poniżej przedstawiono obowiązujące akty prawne, które nawiązują do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
 - *Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*
 - *Art. 6. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*
 - *Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 poz. 840) jako główny akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami.
 - *Art. 1. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Jednocześnie z ww. ustawy wynikają następujące formy ochrony zabytków zgodnie z art. 7:

- 1) wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) uznanie za pomnik historii;*
- 3) utworzenie parku kulturowego;*
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Ponadto ww. ustawa nakłada zadania na gminy, do których należy zaliczyć:

- utworzenie parku kulturowego (art. 7 pkt 3, art. 16 i 17);*
 - prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art.22 ust.4, 5 i 6)*
 - sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);*
 - przekazywanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2);*
 - udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez gminę uchwale (art. 81 ust 1).*
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (2022 poz. 559 ze zm.). Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.
 - Art. 7. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:
9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*
 4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022, poz. 503).
 5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021, poz. 2351 ze zm.).
 6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021, poz. 1973 ze zm.).
 7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022, poz. 916).
 8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021, poz. 1899).
Art. 13 ust 4 Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
Art. 13 ust 5 Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020, poz. 194).
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022, poz. 1327).
11. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021, poz. 485).
12. Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2020, poz. 1947).
13. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018, poz. 2337).
14. Ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. 2022, poz. 407 ze zm.).
15. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354).
16. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021, poz. 56).
17. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021, poz. 81).
18. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022, poz. 1388).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022, poz. 385).
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019, poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020, poz. 164).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny sporządzono z uwzględnieniem zewnętrznych uwarunkowań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

aktów prawa oraz innych opracowań strategicznych, w których poruszono tematykę dziedzictwa kulturowego.

Ustalenia niniejszego Programu korespondują z zapisami (cele, zasady, kierunki) dokumentów sporządzonych na różnych szczeblach administracyjnych. Metodologia planowania zakłada spójność dokumentów programowych w układzie hierarchicznym: kraj, województwo, powiat, gmina.

W niniejszym rozdziale scharakteryzowano wyżej wymienione dokumenty pod kątem wyznaczonych priorytetów i kierunków działań, a także krajobrazu kulturowego oraz substancji zabytkowej.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Strategia jest dokumentem określającym główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. Stanowi najszerzy i najbardziej ogólny element nowego systemu zarządzania rozwojem kraju. Uzupełnieniem ramy strategicznej rozwoju Polski do 2030 roku jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Strategia została przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 5 lutego 2013 roku. Celem głównym dokumentu Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030 trzecia fala nowoczesności jest poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce.

Dokument składa się z dwóch części:

I. wstępu wraz z diagnozą i opisem kontekstu społecznego, gospodarczego i międzynarodowego Strategii (w tym szkicu proponowanych rozwiązań w trzech obszarach strategicznych) oraz prezentacji ram makroekonomicznych rozwoju Polski do 2030 r.

II. charakterystyki proponowanych kierunków interwencji (czyli działań do podjęcia w perspektywie 2030 r. służących osiągnięciu celu głównego Strategii) oraz opisu zasad monitorowania i ewaluacji wdrażania projektu Polska 2030.

Kierunki interwencji podporządkowane zostały schematowi trzech obszarów strategicznych, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

I. W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

- i. Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna
- ii. Polska Cyfrowa
- iii. Kapitał ludzki
- iv. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko

II. W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:

- v. Rozwój regionalny
- vi. Transport

III. W obszarze efektywności i sprawności państwa:

- vii. Kapitał społeczny
- viii. Sprawne państwo

W dokumencie wskazano na potrzebę digitalizacji i udostępnienia zasobów dziedzictwa i kultury, a także upowszechnianie zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. W dokumencie tym zakłada się rozwój bogactwa polskich regionów w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych potencjałów polskiej przestrzeni – ich dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, potencjału

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

gospodarczego, innowacyjnego oraz naukowego. W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju określono cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju: „*Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie*”.

Osiągnięcie celu strategicznego musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (zwana dalej KSRR) rozwija postanowienia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r.

W dokumencie wyszczególniono 7 głównych wyzwań przed którymi stanie Polska do 2030 r., a także najważniejsze kierunki zmian w polityce regionalnej, Ponadto, określono następujące cele główne:

1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.
2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.
3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach celu głównego nr 1 wskazano 5 celi szczegółowych, w tym Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów. Wskazano na poprawę dostępności przestrzeni publicznej oraz usług publicznych m.in. w aspekcie architektonicznym. Poprawa dostępności obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury.

W ramach celu głównego nr 2 wymieniono 3 cele szczegółowe, a jeden nich to: Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. W jego ramach wskazano na potrzebę pełniejszego wykorzystania zasobów kultury i dziedzictwa narodowego przez np. promocję i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Z dniem 13 sierpnia 2019 r. Rada Ministrów przyjęła Uchwałę w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022".

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 ma na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Realizacja Programu 2019–2022 będzie prowadzona w ramach środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, w części 24 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego. w łącznej kwocie równej 25 617 089,00 zł. Wydatki przeznaczone na realizację Programu w następujących latach:

- 2019 – 1 912 600 zł;
- 2020 – 7 638 014,00 zł;
- 2021 – 8 363 300,00 zł;
- 2022 - 7 703 175,00 zł.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Samorząd Województwa Dolnośląskiego prowadzi działania z zakresu ochrony zabytków jako jednostka samorządu terytorialnego, realizując zadania wynikające z zapisów ustawowych. Prócz tego Samorząd Województwa Dolnośląskiego sprawuje opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem.

Na szczeblu wojewódzkim zostały opracowane dokumenty strategiczne, które są podstawą prawną oraz pozwalają wskazać kierunki działań dla programów na niższych poziomach jednostek samorządu terytorialnego.

Nie odnotowano dokumentów programowych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego dla powiatu wołowskiego (strategia rozwoju, powiatowy program opieki nad zabytkami) w perspektywie dotyczącej niniejszego GPOnZ.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030

W dniu 20 września 2018 r. Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwalił Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. Nowa strategia rozwoju Dolnego Śląska powstała w wyniku współpracy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego oraz Instytutu Rozwoju Terytorialnego z Komitetem Ekspertów i Komitetem Sterującym złożonym z przedstawicieli lokalnych jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społeczno-gospodarczych z województwa dolnośląskiego.

Wizję przyszłościowego rozwoju regionu określono w dość ogólnej, lecz adekwatnej do powszechnie ujawnianych oczekiwań formie jako: „*Dolny Śląsk 2030 regionem równomiernego rozwoju, regionem przyjaznym, nowoczesnym i konkurencyjnym*”. Jej osiągnięciu służyć będzie realizacja celu nadrzędnego, którym jest „*harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności*” oraz przyporządkowanych mu pięciu celów strategicznych:

1. efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

2. poprawa jakości i dostępności usług publicznych;
3. wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego;
4. odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego;
5. wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.

Realizacji tychże celów strategicznych służyć zaś będą różnorodne inicjatywy ujęte w 94 przedsięwzięciach strategicznych – grupach zadań strategicznych.

W części diagnostycznej dotyczącej środowiska kulturowego wskazano, że na terenie województwa dolnośląskiego obserwuje się dużą różnorodność form krajobrazu oraz bogactwo dziedzictwa kultury materialnej. Większość miast Dolnego Śląska posiada historycznie wykształcony układ przestrzenny z obiektami zabytkowej zabudowy. Występują tu także miejscowości uzdrowiskowe z obiektami zdrojowymi oraz charakterystyczną zabudową sanatoryjno-pensjonatową. Cechą odróżniającą Dolny Śląsk od większości regionów Polski jest występowanie w jednej miejscowości kościołów obu wyznań – katolickiego i protestanckiego. Ogólna liczba obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków wynosi 49 245, w tym 8 452 to zabytki nieruchome (1. miejsce w Polsce), 1 492 stanowiska archeologiczne (1. miejsce w Polsce) i 39 301 zabytków ruchomych (2. miejsce w Polsce). W strukturze zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków największe ilościowo grupy stanowią obiekty mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze (2 206), obiekty architektury sakralnej (1 477) i rezydencjonalnej (775) oraz obiekty użyteczności publicznej (669). W ewidencji zabytków znajduje się 100 449 zabytków architektury i budownictwa oraz ich zespoły, parki i cmentarze (w tym 7,5% wpisanych do rejestru), 342 układy urbanistyczne (w tym 39% wpisanych do rejestru zabytków), 1 993 układy ruralistyczne (w tym 0,5% wpisanych do rejestru zabytków), 2 523 obszary ochrony archeologicznej (w tym 2 obszary wpisane do rejestru zabytków), 39 301 stanowisk archeologicznych (w tym 4,7% wpisanych do rejestru zabytków). Na Dolnym Śląsku występuje 11 obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych, posiadających szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego kraju, które objęte są ochroną prawną w formie wpisu na krajową listę Pomników Historii. W regionie znajduje się 5 parków kulturowych oraz 3 obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W Strategii zaplanowano kilka przedsięwzięć strategicznych, które związane są z dziedzictwem kulturowym oraz ochroną i opieką zabytków:

- rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich, miejskich, w tym przemysłowych;
- wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury;
- wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie;
- wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji;
- wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024

Dokument został przyjęty uchwałą nr 2944/VI/20 z dnia 5 listopada 2020 r. przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego.

Program składa się z 3 rozdziałów:

1. Dziedzictwo kulturowe województwa dolnośląskiego – diagnoza perspektywna
2. Struktura celów programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026***3. Ramy wraźnia**

Dołączono również aneksy, słownik terminów oraz podsumowano całość założeń zakończeniem. W Programie podkreślono, że dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska wyróżnia się na tle kraju ze względu na jego bogactwo i różnorodność, wynikającą z wielowyznaniowej i wielonarodowej historii tego regionu i jego położenia geograficznego. Na całokształt dziedzictwa składają się materialne wartości obiektów i zespołów zabytkowych, krajobrazów kulturowych, zabytków ruchomych oraz wartości kultury niematerialnej. Liczba obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków w województwie dolnośląskim wg danych DWKZ (stan na koniec 2020 r.) wynosi 46.040, w tym zabytki nieruchome w ilości 8.130 obiektów, stanowiska archeologiczne - 1.492 oraz zabytki ruchome - 36.418. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, województwo zajmuje pierwszą pozycję w Polsce (przed województwami wielkopolskim i mazowieckim). Takie samo miejsce zajmuje również w odniesieniu do zabytków archeologicznych (tu przed województwami opolskim i wielkopolskim).

Program zawiera analizę SWOT, gdzie odwołano się do mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego regionu. Wypracowana została także wizja rozwoju: „*Wielokulturowe dziedzictwo Dolnego Śląska stanowi fundament nowoczesnego i otwartego regionu europejskiego*” oraz cel strategiczny: „*zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmacniania tożsamości Dolnego Śląska*”. Wskazane zostały również 2 cele operacyjne, a do nich przypisane zostały priorytety:

1. Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego:

- wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim;
- wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków;
- budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego;

2. Tożsamość i marka:

- kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne;
- wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

Dla każdego priorytetu wskazano konkretne działania (łącznie 18). W matrycy wdrożeniowej przydzielono jednostki realizujące, opracowano nazwy i wartości wskaźników oraz potencjalne źródła finansowania.

Na mapie województwa z podziałem na gminy, wskazano, że Gmina Brzeg Dolny nie posiadała na koniec 2020 r. gminnego programu opieki nad zabytkami. W tabeli 6 - wykaz zabytków o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym opracowany przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - stan na 27 kwietnia 2021 r., wskazano następujące zabytki z ternu Gminy Brzeg Dolny o wysokich wartościach:

- Pałac, oficyna pałacowa, park i mauzoleum von Hoyma (ruina) – Brzeg Dolny;
- Kościół pw. Wszystkich Świętych (Warzyń) – Brzeg Dolny;
- Kościół fil. pw. Najświętszego Serca PJ – Godzięcin.

Ponadto w tabeli 7 - wykaz zagrożonych zabytków architektury, budownictwa, parków i cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków opracowany przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - stan na 31 grudnia 2020 r. uwzględniono mauzoleum rodziny von Hoym, nr 318 w zespole pałacowo-folwarcznym w Brzegu Dolnym.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027

Komisja Europejska przyjęła 30.06.2022 r. umowę o partnerstwie z Polską, w której określono polską strategię inwestycyjną w ramach polityki spójności na lata 2021–2027. Dokument ten jest podstawą do opracowania programów regionalnych. Sam Program FE dla Dolnego Śląska 2021-2027 jest po konsultacjach społecznych i 15 marca został przekazany do Komisji Europejskiej.

Program regionalny będzie finansowany z trzech funduszy: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego+ (EFS+) oraz Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (FST). Obejmie on następujące osie priorytetowe:

1. Przedsiębiorstwa i innowacje
2. Środowisko
3. Transport
4. Infrastruktura społeczna
5. Rozwój terytorialny
6. Rynek pracy i włączenie społeczne
7. Edukacja
8. Sprawiedliwa transformacja
9. Pomoc techniczna EFRR
10. Pomoc techniczna EFS+
11. Pomoc techniczna FST

W treści dokumentu wskazano, że województwo dolnośląskie jest regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 16 stycznia 2020 r. region posiada łącznie 8 872 zabytków nieruchomych, w tym 456 obiektów z obszaru gmin uzdrowiskowych.

W ramach osi 4 Infrastruktura społeczna, wyodrębniono cel szczegółowy 2.1.4.2. Zrównoważona turystyka i kultura (Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych CP4, vi; EFRR). Oddziaływanie kultury na rozwój i podnoszenie atrakcyjności regionu ma swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzeniu atmosfery i pozytywnego wizerunku regionu. Przyczynia się to również bezpośrednio do wzrostu konkurencyjności województwa pod względem inwestycyjnym. Wsparciem objęte zostaną instytucje kultury o znaczeniu regionalnym, prowadzone lub współprowadzone przez samorząd województwa, w zakresie ich rozbudowy, przebudowy (wraz z niezbędnym wyposażeniem) oraz działania związane z ich rozwojem.

W ramach osi 5 Rozwój terytorialny, wyodrębniono cel szczegółowy 2.1.5.1. Zrównoważony rozwój terytorialny (Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich CP5, i EFRR). Interwencja w ramach celu szczegółowego będzie skupiała się na rozwoju i promowaniu publicznych walorów turystycznych, poprawie jakości życia mieszkańców jak również promowaniu i ochronie materialnego dziedzictwa kulturowego i rozwoju instytucji kultury. Współfinansowane będą również działania z zakresu ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego (2020)

Dokument został przyjęty uchwałą nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r. Wskazano w nim następującą wizję zagospodarowania przestrzennego: „Dolny Śląsk 2030: Różne Obszary, Jeden Region, Różne Potencjały, Spójny Rozwój”. Ponadto określono następujące cele:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- Cel 1. Zapewnienie warunków zrównoważonego i równomiernego rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez funkcjonalne kształtowanie hierarchicznej sieci osadniczej gwarantującej dostęp do usług i rynku pracy;
- Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
- Cel 3. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom przez struktury przestrzenne odporne na zmiany klimatu, zagrożenia naturalne i pochodzące z działalności człowieka;
- Cel 4. Dobra dostępność transportowa i sprawne systemy infrastruktury transportowej.

W ramach celu 2 wskazano, że rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopaliny użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmacnia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

Opracowano kierunek działania 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. W jego ramach wskazano, że bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. Zapewnienie ochrony i opieki nad zabytkami należy do kompetencji organów administracji publicznej. Na terenie województwa znajdują się obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO (3), zabytki uznane za pomniki historii (12) oraz parki kulturowe (5).

W ramach powyższego kierunku, wypracowano ustalenia w zakresie polityki Samorządu Województwa Dolnośląskiego, postulaty kierowane do Rządu Rp oraz postulaty kierowane do gmin, m. in., te dotyczące wszystkich gmin:

- uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków;
- wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków);
- realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych;

Wskazano także kierunki bezpośrednio dotyczące Gminy Brzeg Dolny:

- realizacja Blue Velo - Odrzańskiej Trasy Rowerowej wskazanej na rysunku Planu nr 2. System ochrony zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, zgodnie z Koncepcją przebiegu trasy Odrzańskiej Drogi Rowerowej;
- w obszarach stykowych wyznaczonych w Planie obszarów funkcjonalnych zapewnienie ciągłości planowanych głównych tras rowerowych województwa dolnośląskiego o przebiegu w korytarzach wskazanych na rysunku Planu nr 2. System ochrony zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych zgodnie z Koncepcją sieci głównych tras rowerowych województwa dolnośląskiego;
- integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

Na rys. 2 system ochrony zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych zaznaczono na terenie gminy postulat – projektowany pomnik historii – postulat do Rządu RP (wydaje się, że jest to oczywista omyłka, gdyż w tekście Planu nie ma żadnej wzmianki na ten temat). Ponadto zaznaczono historyczny układ urbanistyczny miasta Brzeg Dolny oraz wyznaczono korytarz planowanych głównych tras rowerowych oraz Blue Vero – Odrzańska trasa rowerowa.

Do dokumentu dołączono również aneksy, w tym L.1. Aneks nr 1. Zestawienie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, w którym wskazano zadanie pn. k.138 Stopień wodny Brzeg Dolny - roboty modernizacyjne na stopniu, etap II.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Zagadnienia w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy powinny być uwzględnione w dokumentach na szczeblu gminnym. Poniżej zaprezentowano dokumenty strategiczne dla Gminy Brzeg Dolny, w których zawarto przynajmniej podstawowe informacje na temat stanu zasobu kulturowego gminy. Programy strategiczne stanowiły wytyczne do opracowania niniejszej dokumentacji.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny

Ostatnia uchwała przyjmująca studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny miała miejsce 25 lutego 2021 r. – Uchwała Nr XXXII/204/21 przyjęta została przez Radę Miejską w Brzegu Dolnym.

W opracowaniu będącym załącznikiem nr 1 do uchwały, wyszczególniono 16 rozdziałów, w tym rozdział 4. Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W ww. podrozdziale opisane zostały strefy ochrony konserwatorskiej: „A”, „B”, „K” oraz „W” i „OW”.

Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar, na którym elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

znieszczone. W strefie tej zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową. Strefa „A” obejmująca zabytkowe układy staromiejskie i ruralistyczne oraz historyczne założenia pałacowo-parkowe i kościelne wraz z cmentarzami przykościelnymi, równoznaczna jest ze strefą ochrony zabytków archeologicznych.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary, na których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i całość stanowi wartość kulturową w skali lokalnej. Działalność konserwatorska w strefie B ochrony konserwatorskiej zmierza do zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim zabudowy, układu dróg, podziału i sposobu zagospodarowania działek. Zmierza też do restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów.

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje obszar krajobrazu związany integralnie z zespołem zabytkowym, znajdujący się w jego otoczeniu, lub obszary o charakterystycznym wyglądzie, ukształtowane w wyniku działalności człowieka. Działania konserwatorskie w strefie „K” obejmują restaurację zabytkowych elementów krajobrazu urządzonego, ochronę krajobrazu naturalnego przestrzennie związanego z historycznym założeniem, ochronę form i sposobu użytkowania terenów takich jak: rozłogi pól, układ dróg, miedz, zadrzewień śródpolnych, alej, szpalerów, grobli, stawów, przebiegu cieków wodnych, z zaleceniem utrzymania wykształconego sposobu parcelacji gruntów i formy użytkowania.

Strefa „W” ścisłej ochrony archeologicznej obejmuje tereny o rozpoznanej zawartości stanowisk archeologicznych podlegających ochronie konserwatorskiej, a charakteryzujących się własną formą krajobrazową. Obiekty, dla których wyznaczono strefę „W” wyłączone są z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć ich specyficzną formę (grodziska, zespoły kościelno- cmentarne, stanowiska hutnicze).

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje obszary o stwierdzonej lub domniemanej zawartości ważnych relikwów archeologicznych. Dotyczy to miejscowości o metryce średniowiecznej i nowożytnej oraz obszarów o zachowanych relikwów pradziejowego i historycznego osadnictwa.

Ponadto opisano uwarunkowania dla stanowisk archeologicznych. Dla rejestru zabytków przedstawiono podstawowe zagadnienia prawne, a dla wojewódzkiej i gminnej ewidencji, podano także listę nakazów w stosunku do obiektów zabytkowych. Przedstawione zostały również wymogi konserwatorskiego dla zabytkowych układów zieleni.

Ponadto do studium dodano 3 załączniki dotyczące obiektów zabytków z terenu gminy:

- wykaz obiektów w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wpisanych do rejestru zabytków;
- wykaz stanowisk archeologicznych;
- wykaz zabytkowych cmentarzy.

W załączniku nr 2 przedstawiono rysunek studium. Wyznaczono na nim strefy ochrony konserwatorskiej: „A”, „B”, „K” oraz „W” i „OW”.

Strategia Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023

Dokument przyjęto uchwałą Nr XX/113/16 przez Radę Miejską w Brzegu Dolnym z dnia 13 września 2016 r.

Zawarta misja w Strategii brzmi: „*Gmina Brzeg Dolny bezpieczną ostoją i gwarantem rozwoju firm mieszkańców*”. Z kolei wizja rozwoju została ukształtowana na kilku płaszczyznach: „*Brzeg Dolny to nowoczesna gmina rozwijająca się w oparciu o nowe technologie obecne w mieście i na wsi. Dzięki temu mieszkańcy rozwijają swoją przedsiębiorczość tworząc i rozwijając małe średnie przedsiębiorstwa. Mieszkańcy nie mają problemu z zatrudnieniem w zakładach pracy w gminie i*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

aglomeracji wrocławskiej. Mieszkańcy czują się tutaj bezpiecznie, ponieważ mają zapewnioną dobrą opiekę medyczną. Bezpieczeństwo ekonomiczne zapewniają duże przedsiębiorstwa, profesjonalne służby i sprawny system zapobiegania trudnym sytuacjom. Na wysokim poziomie funkcjonują żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazjalne i średnie. Jest tu doskonała baza sportowo-rekreacyjna i kulturalna zapewniająca wszystkie podstawowe potrzeby mieszkańców i osób przyjezdnych. Dobra baza turystyczna pozwala na aktywny wypoczynek w licznych ośrodkach i na szlakach turystycznych. Dobra współpraca z samorządami pozwala na utrzymanie turystycznego Szlaku Odry, z którego korzystają mieszkańcy i turyści. Sprawny system komunikacji i warunki życia sprawiają, że mieszkańcy aglomeracji wrocławskiej znajdują tutaj swoje miejsce. Rozwija się budownictwo mieszkaniowe, a wspólnota gminna stale się powiększa.”

Opracowano cele główne, a do nich przydzielono cele szczegółowe. Układ celów przedstawia się następująco:

1. Dobrze zachowane środowisko przyjazne ludziom
 - 1.1 Przebudowa i modernizacja infrastruktury drogowej i kolejowej
 - 1.2 Zachowanie i rewitalizacja terenów parkowych i zespołów pałacowo-parkowych
 - 1.3 Optymalizacja gospodarki wodnej, w tym przeciwdziałanie powodziom
 - 1.4 Zapewnienie bezpieczeństwa i czystości środowiska naturalnego gminy
 - 1.5 Modernizacja i rozwój infrastruktury energetycznej
2. Efektywne wykorzystanie potencjału infrastrukturalnego i geograficznego dla tworzenia nowych miejsc pracy
 - 2.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców i skuteczne ograniczenie bezrobocia
 - 2.2 Wsparcie przedsiębiorczości w sektorze MSP
 - 2.3 Rozwój turystyki nadodrzańskiej
 - 2.4 Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości
3. Podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców
 - 3.1 Efektywna pomoc społeczna i wszechstronne wsparcie rodzin i seniorów
 - 3.2 Rozwój dostosowanych do potrzeb mieszkańców usług medycznych/opieki zdrowotnej
 - 3.3 Podnoszenie standardów życia mieszkańców oraz poprawa wizerunku miejscowości gminy Brzeg Dolny
 - 3.4 Rozwój i różnicowanie oferty edukacyjnej, kulturalnej i sportowej dla mieszkańców w każdym wieku
 - 3.5 Aktywizacja i integracja społeczna

W dokumencie podkreślono, Na terenie gminy Brzeg Dolny spotkać można wiele cennych obiektów dziedzictwa kulturowego. Do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych z obszaru gminy Brzeg Dolny wpisanych zostało łącznie 15 obiektów i zespołów obiektów. Przedmiotem ochrony prawnej są tu głównie zespoły sakralne (kościóły) wraz z otoczeniem oraz zespoły porezydencjonalne, w tym pałace oraz zabudowy folwarczne. Na szczególną uwagę zasługują: Zespół Pałacowo-Parkowy i Mauzoleum von Hoymów, kościół p.w. Matki Bożej Szkaplerznej z XVII w., kościół p.w. Wszystkich Świętych na Warzyniu oraz krzyż pokutny, kaplice św. Jadwigi z kaplicą grobową z XVII w., zespół klasztorny ss. Boromeuszek z XIX w., kamienice w Rynku w Brzegu Dolnym, zabytkowe kościoły w Godzięcinie i Naborowie oraz średniowieczne grodziska na Wałach i w Kręsku. Ze względu na wartość dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta Brzeg Dolny wyodrębniono strefę ochrony konserwatorskiej. Strefa ta podlega ścisłej ochronie i w przypadku podejmowania jakichkolwiek przedsięwzięć inwestycyjnych w tym obszarze muszą one zostać uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ponadto w obrębie gminy Brzeg Dolny znajdują się kilka parków o zabytkowych założeniach przestrzennych, zawierających jednocześnie cenny drzewostan. Są to parki przypałacowe, dworskie.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Do najcenniejszych zaliczyć należy: park przy zespole pałacowym w Brzegu Dolnym oraz park pałacowy w Godzięcinie.

W Strategii wyznaczono także zadania realizacyjne, w tym zadania odnoszące się wprost do obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, co przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Zadania dotyczące dziedzictwa kulturowego ujęte w Strategii Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023

Lp.	Zadanie do realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Podmioty wspierające	Termin realizacji
1	Modernizacja trasy kolejowej 273 -remont mostu kolejowego, -budowa kładki nad torami z ul. Dębowej do ul. 1-go Maja, -modernizacja kładki nad torami z ul. Targowej do ul. 1-go Maja.	PKP	Urząd Miejski, UMWD	2023
2	Rewitalizacja Zespołu Pałacowo-Parkowego w Brzegu Dolnym	Urząd Miejski	UMWD	2023
3	Rewitalizacja /odbudowa parków w Gminie Brzeg Dolny	Urząd Miejski	Podmioty prywatne	stale
4	Rewitalizacja miejscowości i unifikacja przestrzeni publicznej w kierunku zwiększenia funkcjonalności z wykorzystaniem zaangażowania mieszkańców. Tworzenie, przebudowa małej infrastruktury, placów zabaw, placów rekreacyjnych, miejsc spotkań, zagospodarowanie zieleni, w tym parków. Zwiększenie uwagi mieszkańców na wizerunek Brzegu Dolnego i wsi oraz poprawa jej wizerunku również w gospodarstwach prywatnych. Rewitalizacja parków i zespołów pałacowo parkowych. Rewitalizacja Brzegu Dolnego	Urząd Miejski	GOPS	2022
5	Zachowanie i promocja dziedzictwa lokalnego i tradycji	Urząd Miejski	LGD KŁO, organizacje pozarządowe	stale
6	Odbudowa zabytków w Parku Miejskim	Urząd Miejski	Podmioty prywatne, Organizacje pozarządowe	stale
7	Rewitalizacja rynku w Brzegu Dolnym	Urząd Miejski	UMWD	2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Brzeg Dolny na lata 2016-2023

Dnia 13 września 2016 r. uchwałą nr XX/114/16 Rada Miejska w Brzegu Dolnym przyjęła obowiązującą wersję Programu Rewitalizacji.

Dokument się z 3 części: wprowadzenie, diagnoza zjawisk społeczno-techniczno-funkcjonalnych, program rewitalizacji. W Programie wypracowano wizję: *Gmina Brzeg Dolny jest gminą w pełni zaspokajającą potrzeby mieszkańców, atrakcyjną dla turystów oraz otwartą dla inwestorów*” oraz misję: *„Gmina Brzeg Dolny jest atrakcyjnym, przyjaznym i bezpiecznym miejscem do zamieszkania, wychowywania dzieci, edukacji oraz spędzania wolnego czasu. Estetyczne*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

przestrzenie stanowią idealne miejsce do wypoczynku, a rozbudowana infrastruktura techniczna i atrakcyjne tereny otwierają się na nowe przedsięwzięcia.

W opracowanej analizie SWOT w mocnych stronach znalazły się zabytki kulturowe występujące w granicach gminy (przede wszystkim kościoły i pałace). Delimitacja obszaru rewitalizacji, wykazała że podobszarami rewitalizacji są:

- Podobszar 1 – Pogalewo Wielkie;
- Podobszar 2 – Pogalewo Małe;
- Podobszar 3 – Brzeg Dolny – Osiedle Fabryczne;
- Podobszar 4 – Brzeg Dolny – ul. Urazka;
- Podobszar 5 – Brzeg Dolny – Centrum.

W części diagnostycznej opisano występujące zabytki na terenie gminy. Podkreślono, że część obiektów jest w złym stanie technicznym, co w szczególności problematyczne jest w przypadku obiektów mieszkalnych. Najwięcej zabytków w przeliczeniu na 1 km² występuje w miejscowości Wały. – 23,7.

W dokumencie wyznaczono listę planowanych, podstawowych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych (Lista A) oraz pozostałe przedsięwzięcia rewitalizacyjne (Lista B). Na liście A znalazły się 4 główne projekty, w tym wykonane już zadanie pn. „Rewitalizacja Zespołu Pałacowo – Parkowego w Brzegu Dolnym”. Na liście B odnotowano 8 projektów, w tym zrealizowane już zadanie pn. „Remont elewacji i dachu Pałacu w Brzegu Dolnym”.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Brzeg Dolny

Na terenie gminy obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Poniżej wymieniono obowiązujące MPZP, które wskazano na stronie internetowej <https://listaplanow.gison.pl/brzegdolny>:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXIII/340/2001);
2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr III/30/2002);
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXIII/267/2005);
4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXIII/268/2005);
5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXX/212/2008);
6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXX/213/2008);
7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXX/214/2008);
8. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXIII/230/2009);
9. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XL/279/2009);
10. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XLV/315/2010);
11. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XLIX/352/2010);

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

12. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr V/24/2011);
13. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XV/91/2011);
14. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XVIII/118/2012);
15. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XVIII/119/2012);
16. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXI/151/2012);
17. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXIV/245/2013);
18. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XL/284/2014);
19. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XL/285/2014);
20. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XVI/77/2016);
21. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XVI/76/2016);
22. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XX/112/2016);
23. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXII/162/2017);
24. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr V/32/19);
25. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXVIII/241/21);
26. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XXXVIII/242/21);
27. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny (uchwała nr XL/250/21).

Z zestawienia prowadzonego przez Urząd Miejski w Brzegu Dolnym, wynika że na terenie Gminy Brzeg Dolny znajduje się 27 MPZP. Jednak część z nich się powtarza lub są objęte zmianami, zatem ich faktyczna ilość jest mniejsza. Należy jednak podkreślić, że zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się w niemal wszystkich MPZP. W ostatnich latach uchwalane były nowe MPZP – 3 w 2021 r. W poniższej tabeli przedstawiono krótką charakterystykę obowiązujących MPZP.

Tabela 3. Charakterystyka MPZP

Nr MPZP	Czy w MPZP znajdują się zapisy dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków?	Czy w MPZP wskazano na występowanie obiektów zabytkowych/stref ochrony konserwatorskiej?	Powierzchnia (ha)	Rok uchwalenia
1	tak	tak	1812.84	2001
2	tak	tak	7704.82	2002
3	tak	nie	2.43	2005

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

4	tak	tak	12.20	2005
5	nie	nie	1.07	2008
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
6	nie	nie	54.61	2008
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
7	tak	tak	1.39	2008
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
8	tak	tak	2.05	2009
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
9	tak	tak	0.23	2009
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
10	tak	tak	30.19	2010
11	nie	nie	1.41	2010
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
12	tak	nie	33.91	2011
13	tak	tak	74.04	2011
14	tak	tak	13.58	2012
15	tak	tak	3.26	2012
16	tak	tak	239.24	2012
17	tak	tak	1.47	2013
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
18	tak	tak	1.64	2014
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
19	tak	tak	2.17	2014
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr III/30/2002 (Nr 2 MPZP) dla części obszaru			
20	tak	tak	22.11	2016
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr III/30/2002 (Nr 2 MPZP) dla części obszaru			
21	tak	tak	0.45	2016
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr III/30/2002 (Nr 2 MPZP) dla części obszaru			
22	tak	tak	18.16	2016
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr III/30/2002 (Nr 2 MPZP) dla części obszaru			
23	tak	tak	0.05	2017
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
24	tak	tak	59.80	2019
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
25	tak	tak	451.98	2021

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr XXXIII/340/2001 (Nr 1 MPZP) dla części obszaru			
26	tak	tak	13.66	2021
27	tak	tak	52.08	2021
	zmiana MPZP przyjętego uchwałą nr Nr III/30/2002 (Nr 2 MPZP) dla części obszaru			

Źródło: opracowanie własne na podstawie MPZP

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii Gminy Brzeg Dolny²

Najstarsze ślady osadnictwa znajdujące się na terenie gminy pochodzą z młodszej epoki kamienia (neolitu) i przypadają na czas 4200-1700 p.n.e. Ślady neolityczne występują w Bukowicach, Grodzanowie, Pogalewie Małym i Pyszącej. Najwięcej odkryć archeologicznych odnotowuje się w Dolinie Odry.

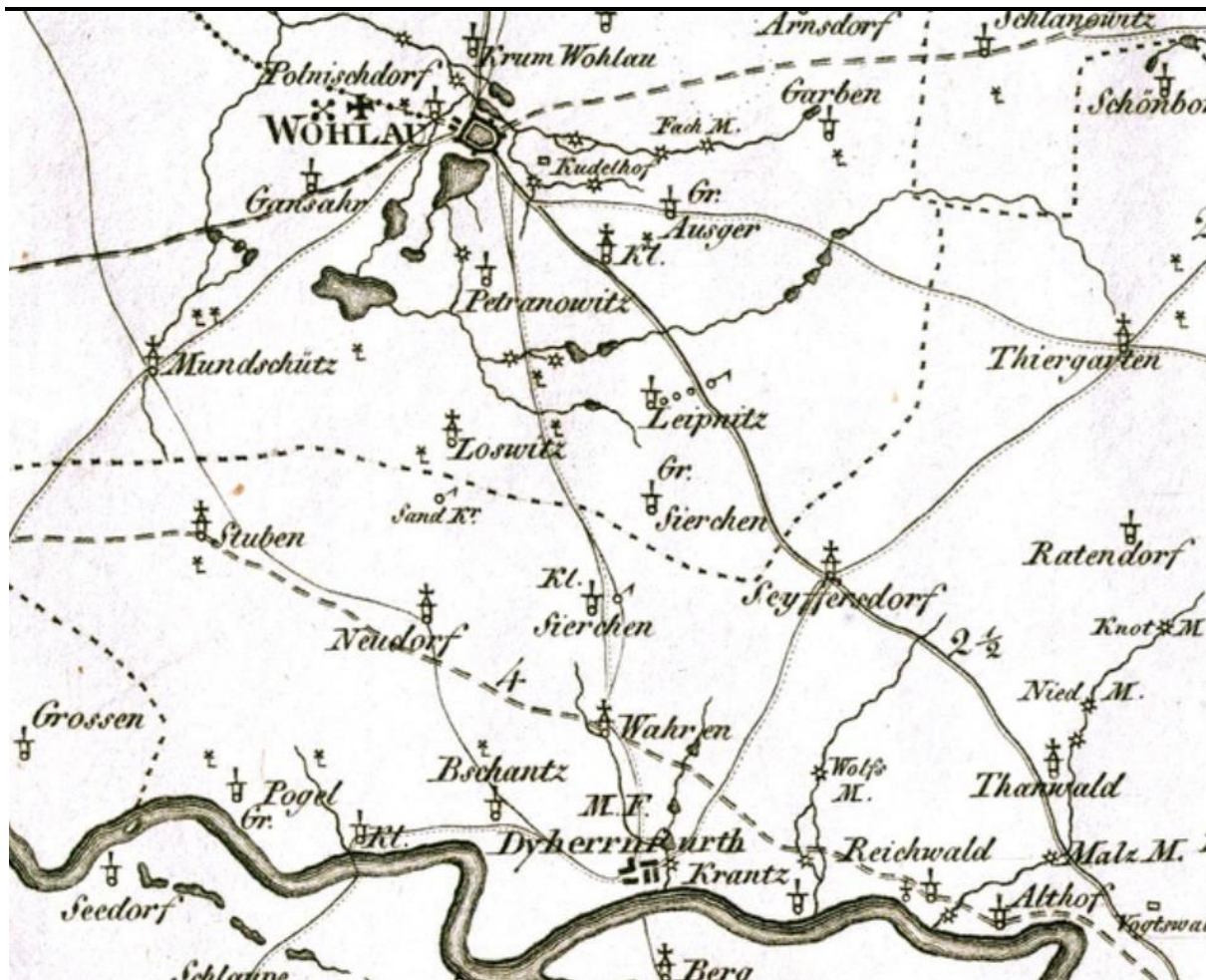
Większość miejscowości posiada XIII i XIV-wieczne datowanie udokumentowane w księgach średniowiecznych. Pierwsze wzmianki związane są z przekazywaniem miejscowości na rzecz biskupów wrocławskich oraz klasztoru cystersów w Lubiążu. W czasie podziałów Śląska tereny te znajdowały się w księstwie wrocławskim, a później w wyniku dalszych podziałów w księstwie głogowskim. Rozwój Brzegu Dolnego oraz okolicznych miejscowości przypada na XVII w., kiedy to Brzeg Dolny otrzymał prawa miejskie. Wiele miejscowości zakładano w XIV w. i nadawano im nazwy niemieckie, co związane było z pochodzeniem osadników. Polskie pochodzenie mają zazwyczaj miejscowości starsze. W nich też nawet po zniszczeniach i wyludnieniach zasiedlano osadników obcych, którzy z czasem się polonizowali. Osady nowo założone były jednolite narodowościowo, co wiązało się z podtrzymaniem języka niemieckiego w mowie potocznej.

Okres reformacji przyniósł znaczne zmiany, w tym na terenie obecnej gminy Brzeg Dolny. Wielu mieszkańców przyjęło ewangelicyzm, przejmując jednocześnie kościoły. Wojny religijne, czy wojna 30-letnia przyniosły zniszczenia, a także powrót katolicyzmu szczególnie we wsiach należących do cystersów. Wiek XVIII był względnie spokojnym czasem. Wtedy też Śląsk przeszedł do Królestwa Pruskiego. W XIX w. wprowadzono nowe metody uprawy roli. Jednocześnie w tym czasie miały miejsce działania w wyniku których znajomość języka polskiego oraz poczucie odrębności narodowej zostały w znaczny sposób zatarte.

26 stycznia 1945 r. Armia Radziecka zajęła obszar dzisiejszej gminy pod dowództwem gen. N. Puchowa. Obyło się bez większych walk, dzięki czemu miejscowości nie zostały tak bardzo zniszczone. Po przejściu administracji przez Polaków, zaczęło się zasiedlanie poszczególnych miejscowości przez osoby z województwa krakowskiego, rzeszowskiego i kieleckiego, a w późniejszym czasie przez osadników z ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Osiedlili się tu również dawni reemigranci wracający do kraju z emigracji zarobkowej.

² Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 4. Brzeg Dolny i okolice w 1803 r.

Źródło: maps.mapywig.org

W dalszej części opracowania wymieniono oraz krótko scharakteryzowano wszystkie miejscowości w gminie, które odznaczają się zachowanym i widocznym dziedzictwem kulturowym. Dołączono również ryciny przedstawiające układy przestrzenne z końca XIX w.

BRZEG DOLNY³

niem. Brzig, Prziegk, Dyhernfurth

Pierwsza wzmianka o miejscowości Brzeg Dolny odnotowana została w Księdze Ziemskiej Księstwa Wrocławskiego w 1353 r., gdy była to niewielka osada nazywaną Brzeg. W kolejnych latach pod nazwą Brzig, Prziegk. Mieszkańcy zajmowali się przede wszystkim zawodami wykorzystującymi bliskość rzeki (mieszkali tu przede wszystkim flisacy i rybacy), odnotowano również występujące tu młyny. Miejscowość znajdowała się pierwotnie w rękach rodu Haugwitzów, w latach 1453-1528 r. należała do Falckenhaynów, później do Ungartenów, Falkenbergów i znów do Falckenhaynów. W XV w. mieścił się tu zamek rycerski, jaz na Odrze, prom oraz młyn. W latach 1618-1648 osada została poważnie zniszczona podczas wojny trzydziestoletniej. W 1662 r. Brzeg zakupiony został przez ministra cesarskiego, barona Georga Abrahama von Dyhernfurth, a w 1663 r. otrzymał prawa miejskie

³ Na podstawie: <https://szteitl.org.pl/pl/miejscowosci/b/647-brzeg-dolny/96-historia-miejscowosci/67064-historia-miejscowosci>, Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Brzeg Dolny na lata 2016-2023, I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

pod nazwą Dyhernfurth, która funkcjonowała do II wojny światowej. Od tej pory miasto posiadało prawo zakładania cechów, urządzania dwa razy w tygodniu targów i cztery razy w roku jarmarków. Wraz z nadanym przywilejem od cesarza Leopolda I miasto otrzymało swój herb przedstawiający św. Jerzego walczącego ze smokiem.

W 1665 r. wybudowana została kaplica św. Jadwigi, a dwa lata później powstała szkoła katolicka i drukarnia. Od 1668 r. drukarnią kierowali Żydzi. Szabtaj Bass uzyskał pozwolenie na założenie w mieście drukarni, której personel składał się z polskich i czeskich Żydów (z Pragi, Krakowa oraz Wodzisławia). Pojawienie się społeczności żydowskiej w Brzegu Dolnym wiązało się głównie z działalnością niniejszej drukarni. W 1694 r. personel drukarni został zwiększony do 48 osób (w sumie 13 rodzin żydowskich). Pierwsi brzescy Żydzi byli więc pracownikami drukarni i członkami ich rodzin. Od 1772 r. drukarnia Bassa wydawała urzędową gazetę „Dyhernfurther Privilegierte Zeitung” w języku niemieckim, ale drukowaną czcionką hebrajską, z licznymi hebrajskimi zwrotami. Drukarnia istniała przez 150 lat, w 1834 r. wydano ostatnią książkę, a ostateczne zamknięcie na skutek konkurencyjnych oficyn z Frankfurtu nad Odrą, Warszawy i Galicji nastąpiło w 1840 r. W mieście funkcjonowała synagoga, która z racji zmniejszającej się liczby wyznawców została w 1927 r. zaadaptowana na remizę strażacką.

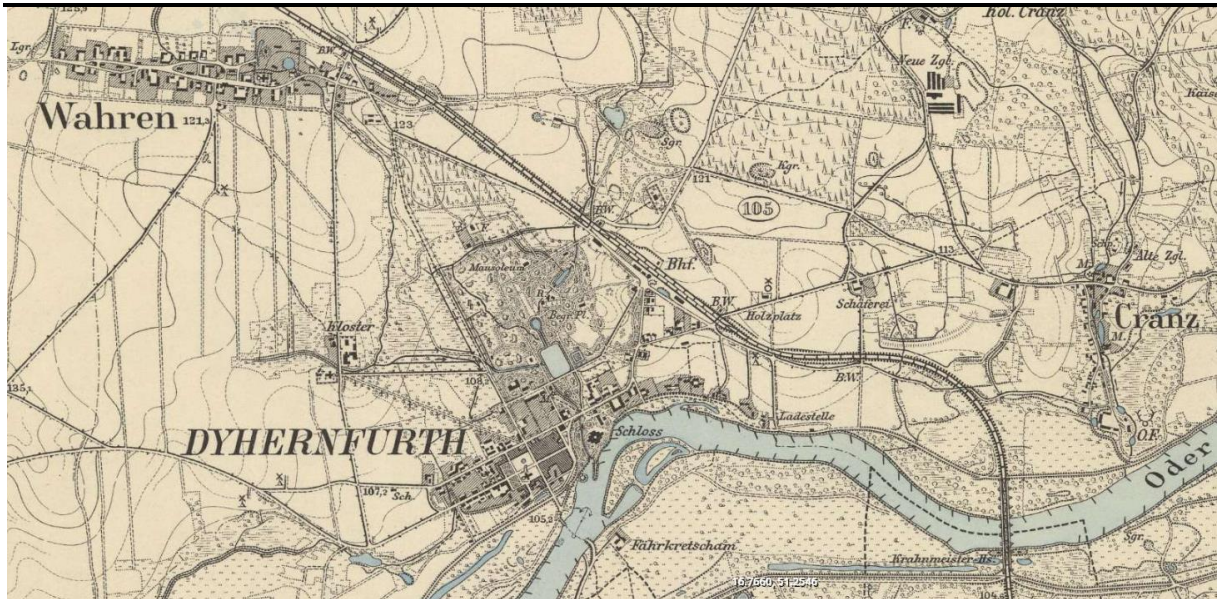
W 1700 r. miasto zostało zakupione przez cesarskiego podskarbiego Christofora von Glaubitz. W 1770 r. kolejnym nabywcą została Antonina Luiza Hoym, żona Karola von Hoyma – ministra Śląska. Od 1742 r. miasto znajdowało się w Prusach. Karol dokonał przebudowy barkowego pałacu w duchu klasycystycznym, według projektu śląskiego architekta Karla Gottharda Langhansa. W tym czasie założono park przypałacowy w stylu angielskim, w 1799 r. wybudowano szpital, w 1806 r. małą stocznice rzeczną, a w 1822 r. urząd pocztowy. W 1873 r. powstał most kolejowy na Odrze, a rok później otworzono linię kolejową Głogów-Wrocław z przystankiem w Brzegu Dolnym.

W 1913 r. zmarł ostatni przedstawiciel z rodu von Hoym – Maria Antoinette von Lazareff. Dobra przejął jej mąż Tosillo von Saurma-Jeltch, który zamieszkiwał pałac do 1945 r.

Podczas II wojny światowej, w 1939 r. Niemcy rozpoczęli budowę zakładów chemicznych Anorgana G.m.b.H., których produkcja miała służyć potrzebom frontu. Produkowano tu bojowe środki chemiczne tj. tabun i sarin, którymi napełniano bomby lotnicze i pociski artyleryjskie. 26 stycznia 1945 roku wojska radzieckie zajęły opustoszałe miasto. Wraz z wkroczeniem oddziałów sowieckich spaleni uległ pałac Hoymów. Po wojnie miasto rozwijało się dzięki uruchomieniu na gruzach „Anorgany” zakładów chemicznych „Rokita” działających do dnia dzisiejszego, stanowiących główne miejsce pracy mieszkańców Brzegu Dolnego. Powstały obiekty infrastruktury społecznej oraz nowe osiedla. Po wojnie nazwa miasta została zmieniona na Brzeg Dolny, jednocześnie w latach 1945–1954 miejscowość pozbawiono praw miejskich.

Przez lata liczba ludności Brzegu Dolnego systematycznie rosła, aż do końca XX w. W 1790 było tu 743 mieszkańców, w 1840 – 1368, w 1871 – 1500, w 1933 – 1761, w 1939 – 2013, w 1965 – 10 170, w 1980 – 12 207, w 1991 – 13 320, w 2022 - 11 805. Od 1 stycznia 2023 r. powierzchnia miasta ulegnie zmianie i zwiększy się o dodatkowe 136,5334 ha, dotychczas położone w obrębie sołectwa Pyszca.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 5. Brzeg Dolny z k. XIX w.

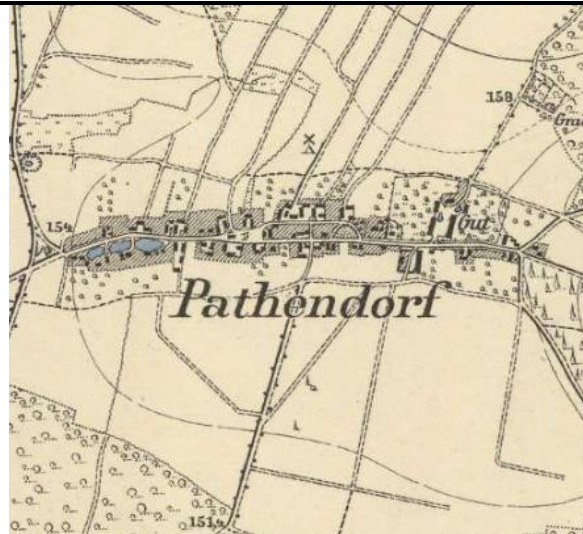
Źródło: <https://maps.arcanum.com>**BUKOWICE⁴**

niem. Pathendorf

Na terenie miejscowości osadnictwo istniało już w czasach nowszej epoki kamiennej (neolit), tj. ok. 4 tys. lat temu. Z kolei z epoki brązu – 3 tys. lat temu, pochodzi cmentarzysko zlokalizowane 1 km na północny-wschód od zabudowań. Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1300 r. jako Patendorf sive Buccowetz. Inna nazwa miejscowości to Pattendorff. Na początku XIV w. wieś należała do księcia głogowskiego Henryka III, a w 1309 r. zakupiona została przez Petera von Habichenstyna oraz generała zakonu Klarysek z Głogowa, który przekazał ją zakonowi. W 1754 r. osada należała do Kockritzów z Żerkowa. W tym czasie wiadomo, że we wsi funkcjonowała szkoła. W 1886 r. wieś przynależała do parafii ewangelickiej w Riemberg. Znajdował się tu zamek oraz gorzelnia. Do wsi należała osada młyńska Knottenmuehle. W 1991 r. wieś liczyła 113 mieszkańców, obecnie 176.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: cmentarz poewangelicki oraz budynki mieszkalne.

⁴ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 6. Bukowice z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

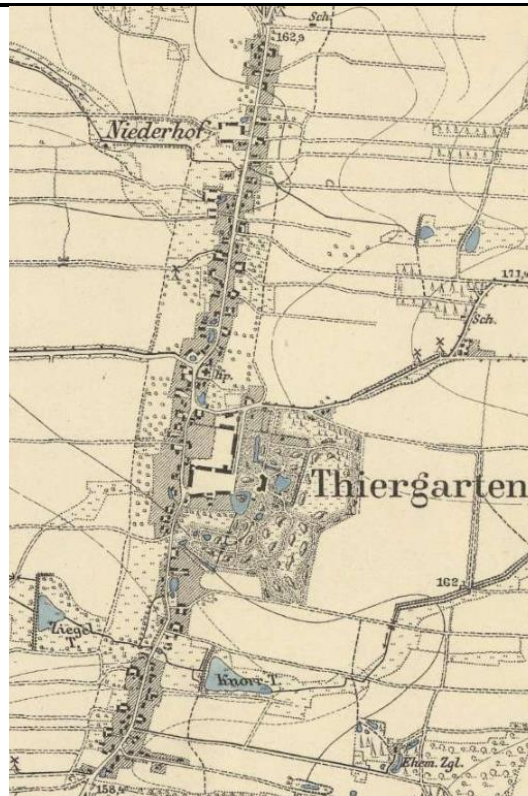
GODZIĘCIN⁵

niem. Thiergarten

Od XIV w. wieś wymieniana jest jako Tirgarte z różnym pisaniem tej nazwy w późniejszym czasie. Ostatnia nazwa to Thiergarten. Inne nazwy miejscowości to: Tyrgarten, Tiergarte. W 1885 r. dobra liczyły 657 ha, 7 domów oraz 145 mieszkańców, w tym 10 katolików. Pozostała część wsi posiadała 771 ha, 106 domów oraz 626 mieszkańców, w tym 35 katolików. W 1892 r. Godzięcin należał do parafii ewangelickiej w Konradswalden, oraz do parafii katolickiej w Heinzendorf. Znajdowała się już kaplica katolicka (filiał), wspomniana w dokumencie z 1352 r. W 1991 r. wieś liczyła 605 mieszkańców, obecnie 607.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: cmentarz poewangelicki, zespół pałacowo-folwarczny z przekształconym pałacem, zespołem budynków gospodarczych oraz parkiem i mauzoleum, budynki mieszkalne i gospodarcze.

⁵ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 7. Godziescin z k. XIX w.

Źródło: <https://maps.arcanum.com>

GRODZANÓW⁶

niem. Grosen

W pobliżu zabudowań Grodzanowa znajduje się osada kultury łużyckiej z epoki brązu (1200-650 la p.n.e.) oraz ze współczesnego średniowiecza (570-1200 n.e.). Pierwsza informacja o wsi pochodzi z 1202 r., a Grodzanów nazywany był ówczesnie jako Grodanou. W kolejnych latach nazwa ta była modyfikowana, i tak w 1218 r. – Grozanowo, w 1298 r. – Grozdanow, w 1316 r. Grossanow, w 1666/1667 – Graussen, ostatnia niemiecka nazwa – Grosen. W 1249 r. wieś została przekazana z rąk księcia Bogusława Rogatki na rzecz biskupa wrocławskiego Tomasza I. W tatach 1316-1810 Grodzanów należał do cystersów z Lubiąża. W 1991 r. wieś liczyła 214 mieszkańców, obecnie 171.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: zespół dworski wraz z dworem, nielicznymi budynkami gospodarczymi i parkiem, kapliczki, budynki mieszkalne i gospodarcze.

⁶ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 8. Grodzanów z k. XIX w.

Źródło: <https://maps.arcanum.com>

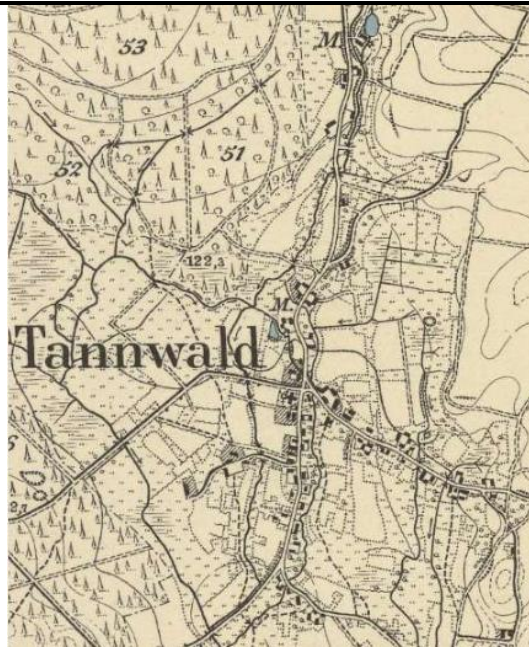
JODŁOWICE⁷

niem. Tannwald

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1313 r. W tym czasie Otto von Tannywald sprzedał Wencelowi de Preczov z Wrocławia młyn wraz ze stawem rybnym. W latach 1666/1667 wieś funkcjonowała pod nazwą Tannewald. Do 1810 r. należała do cystersów z Lubiąży. Niemiecka nazwa Tannwald oznacza las jodłowy. W 1885 r. wieś liczyła 67 domów, 356 mieszkańców, w tym 91 ewangelików. W 1892 r. Jodłowice należały do parafii ewangelickiej Riemberg oraz do katolickiej Losswitz. W latach 1920-1923 była tu kopalnia torfu opałowego, zamknięta z powodu trujących wydzielin spalanego torfu. W 1991 r. wieś liczyła 235 mieszkańców, obecnie 155.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: kościół, cmentarze, dawną szkołę, zespół dawnego młyna, dawny zajazd, budynki mieszkalne i gospodarcze.

⁷ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 9. Jodlowice z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

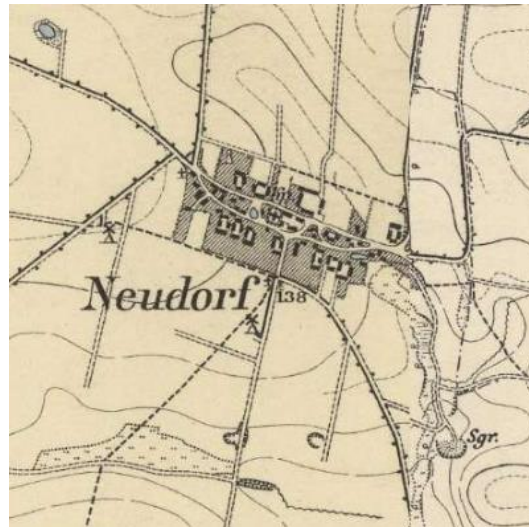
NABORÓW⁸

niem. Neudorf

Wieś o datowaniu przypadającym na 1300 r. Niemiecką nazwę Neudorf nosiła do 1945 r. W 1843 r. we wsi znajdowała się szkoła, kaplica katolicka, a do wsi przynależała osada Sandkretschan. Wieś liczyła wtedy 42 domy, 245 mieszkańców, w tym 13 ewangelików. W 1991 r. wieś liczyła 424 mieszkańców, obecnie 313.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: zespół folwarczny, kościół wraz z dzwonnica i cmentarzem, kapliczki, budynki mieszkalne i gospodarcze.

⁸ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

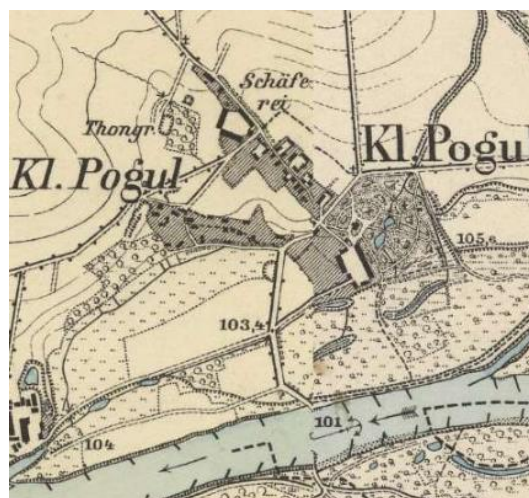
Ryc. 10. Naborów z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

POGALEWO MAŁE⁹

niem. Klein Pogul

Osadnictwo istniało tu już od neolitu. Znajduje się tu 11 osad z różnych okresów poczynając od 12500 lat p.n.e. W 1248 r. wieś należała do klasztoru cystersów w Lubiążu, darowana przez księcia Bolesława Rogatkę. Pogalewo Małe słynne było kiedyś z żeremi bobrów, stawów rybnych i młynów. W 1887 r. znajdowała się tu kopalnia gliny, królewskie podleśnictwo i sołtystwo. W tym czasie wieś zamieszkiwało 275 mieszkańców, w tym 79 ewangelików w 41 domach. Przez wieś przechodzi szlak archeologiczny. W 1991 r. wieś liczyła 280 mieszkańców, obecnie 230.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: zespół pałacowo-folwarczny z parkiem, dawną rządówką i budynkami gospodarczymi, figura św. Nepomucena, kapliczka, transformator, cegielnia, kolonia domków mieszkalnych dawnych pracowników cegielni, budynki mieszkalne i gospodarcze.

Ryc. 11. Pogalewo Małe z k. XIX w.

⁹ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

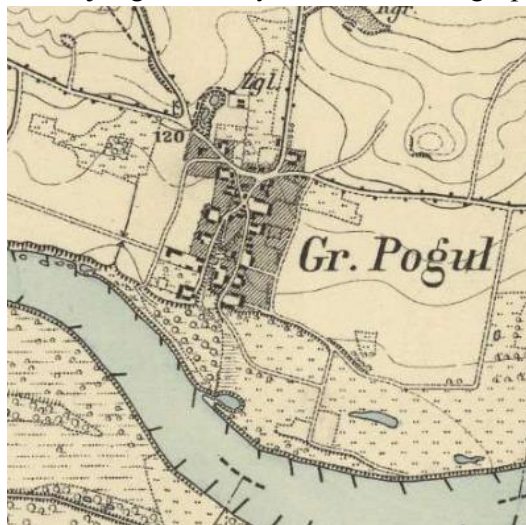
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

POGALEWO WIELKIE¹⁰

niem. *Gross Pogul*

Osadnictwo na obszarze Pogalewa Wielkiego istniało już w czasach neolitu – 4500 la temu. Wieś założona została w 1259 r. przez księcia głogowskiego Henryka III na prawie niemieckim pod nazwą Gross Pogel. W 1262 r. właścicielem wsi był biskup wrocławski Tomasz I. W 1303 r. znajdował się tu urząd ziemski. W 1842 r. wieś określana jako „poduchowna rządowa”, która ma szkołę, sołtystwo, a także 31 domów i 190 mieszkańców, w tym 22 ewangelików. W 1991 r. wieś liczyła 508 mieszkańców, obecnie 487.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: kapliczki, nabrzeże dawnej cegielni, budynki mieszkalne i gospodarcze.

Ryc. 12. Pogalewo Wielkie

Źródło: <https://maps.arcanum.com>

PYSZĄCA¹¹

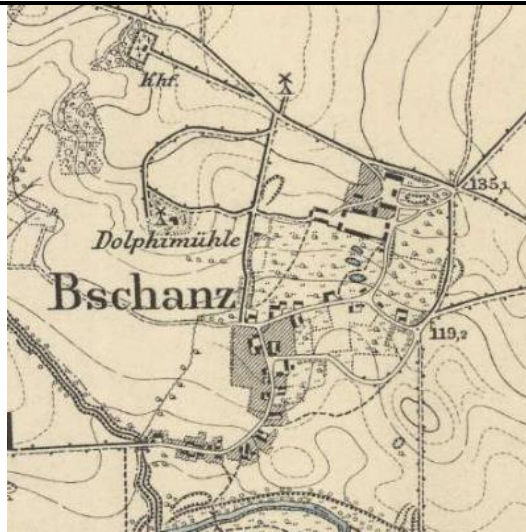
niem. *Bschanz*

We wsi stwierdzono występowanie neolitycznych dowodów osadnictwa, a także późniejsze okresy archeologiczne, aż do wczesnego średniowiecza. W 1425 r. Pysząca należała do biskupa wrocławskiego. W 1771 r. właścicielem był J.D.Neubauer – profesor anatomii z Wrocławia, a w 1848 r. niejaki Reitz. Inna niemiecka nazwa to Schanzberg. W 1991 r. wieś liczyła 130 mieszkańców, obecnie 177.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: pozostałości folwarku, cmentarz poewangelicki, budynki mieszkalne i gospodarcze.

¹⁰ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

¹¹ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ryc. 13. Pysząca z k. XIX w.

Źródło: <https://maps.arcanum.com>

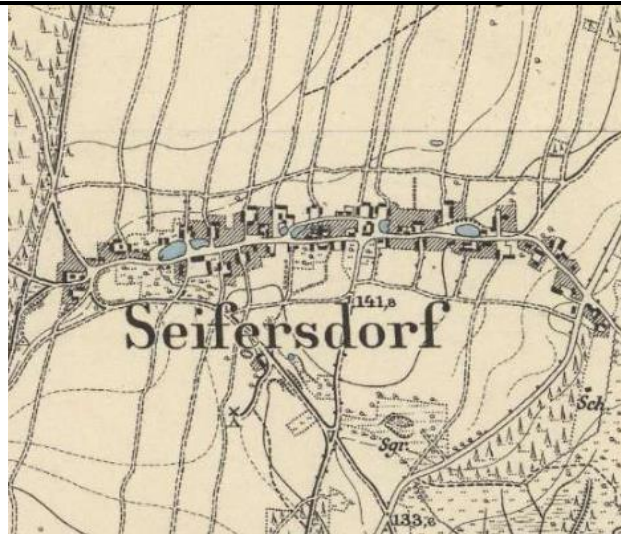
RADECZ¹²

niem. Seifersdorf

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1301 r., kiedy to Radeecz nazywany był jako Siffridi Villa oraz Siversdorf. Inne nazwy miejscowości to: Siuertsdorf, Syfredsdorf. W 1308 r. we własności rycerza Merbota von Haugewitza. W 1774 r. należała do zakonu jezuitów, a od 1800 r. do właścicieli Brzegu Dolnego. W 1889 r. wieś wchodziła w skład parafii ewangelicznej w Brzegu Dolnym, zaś kościół katolicki był już miejscowość – parafia w Wahren. W 1842 r. wieś liczyła 53 domy, folwark, 339 mieszkańców, w tym 58 ewangelików, była tu wtedy również szkoła. Niemiecka nazwa Seifersdorf funkcjonowała do 1945 r. W 1991 r. wieś liczyła 345 mieszkańców, obecnie 416.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: kościół, budynki mieszkalne.

¹² Na podstawie: I. Koziol, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r., F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Warszawa 1880–1902 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

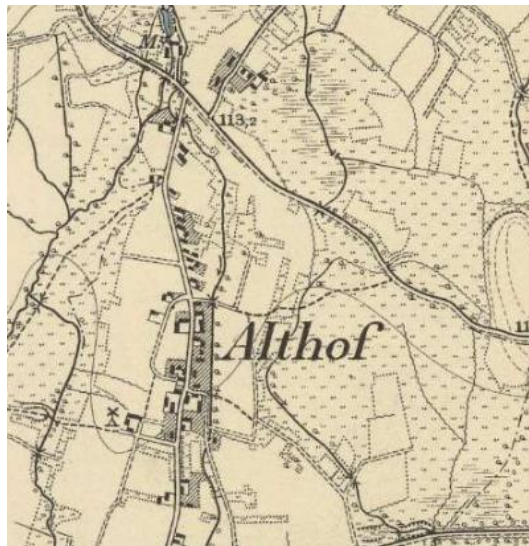
Ryc. 14. Radech z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

STARY DWÓR¹³

niem. Althof

Wieś założona została w 1320 r. na terenach należących w latach 1301-1810 do zakonu cystersów z Lubiąża. Niemiecka nazwa Althof. W 1991 r. wieś liczyła 150 mieszkańców, obecnie 187.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: kapliczkę, zespół dawnego młyna, budynki mieszkalne i gospodarcze.

Ryc. 15. Stary Dwór z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

¹³ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

WAŁY¹⁴*niem. Reichwald*

W 1301 r. wieś wymieniona została jako własność księcia Henryka III Głogowskiego. W 1328 r. znajdowała się w rękach Poppo von Haugwitz, później w posiadaniu właścicieli Brzegu Dolnego. Od 1353 r. we wsi działał młyn. W 1953 r. odkryto czółno dębowe, fragment wiosła i łódź pochodzące z czasów księcia Henryka IV Probusa (1260-1290). W 1991 r. wieś liczyła 280 mieszkańców, obecnie 270.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: cmentarz poewangelicki, pozostałości folwarku, kapliczka, zespół leśniczówki, elektrownia wodna, kolonia domków dawnych pracowników elektrowni wodnej, budynki mieszkalne i gospodarcze.

Ryc. 16. Wały z k. XIX w.

Źródło: <https://maps.arcanum.com>

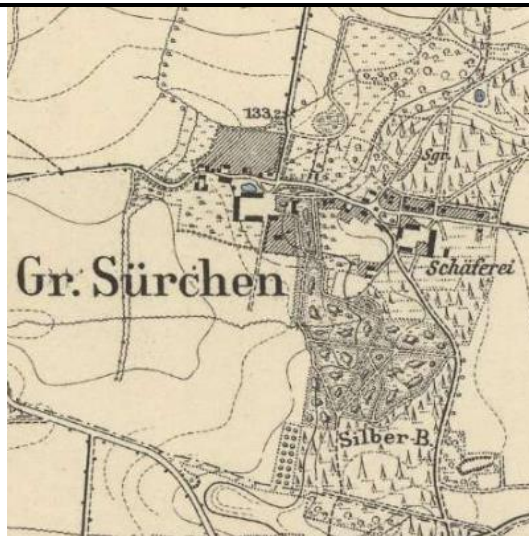
ŻERKÓW¹⁵*niem. Gross Sürchen*

Najstarsza informacja na temat wsi pochodzi z dokumentu z 1304 r. i występuje pod nazwą Gross Sirchaw. Żerków był wówczas własnością Cystersów z Lubiąża. W 1568 r. klasztor wydzierżawił ją, a w 1593 r. sprzedał von Kanitzom. W 1991 r. wieś liczyła 134 mieszkańców, obecnie 154.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: zespół pałacowo-folwarczny wraz z pałacem, parkiem oraz zespołem budynków gospodarczych, zespół dawnej owczarni, kapliczka, budynki mieszkalne i gospodarcze.

¹⁴ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

¹⁵ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

Ryc. 17. Żerków z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

ŻERKÓWEK¹⁶

niem. Klein Sürchen

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1308 r. w dokumencie Henryka II Głogowskiego. Ówczesna nazwa miejscowości to Allod Sirchow, która była w posiadaniu Merbota von Haugwitz. We własności tegoż rodu wieś pozostawała do XVII w. Niemiecka nazwa Klein Surchen. W 1991 r. wieś liczyła 96 mieszkańców, obecnie 114.

Do ważniejszych obiektów o znaczeniu historycznym, które przetrwały we wsi należy zaliczyć: cmentarz poewangelicki, pozostałości folwarku, budynki mieszkalne i gospodarcze.

Ryc. 18. Żerkówek z k. XIX w.
Źródło: <https://maps.arcanum.com>

¹⁶ Na podstawie: I. Kozioł, J. Załęski „Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza”, Wrocław 1992 r.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Na krajobraz kulturowy wpływa wiele elementów, które wyróżniają daną jednostkę terytorialną na tle innych. Za krajobraz kulturowy uważa się krajobraz przekształcony przez człowieka w wyniku rozwoju cywilizacyjnego. Stanowi on ewolucyjne następstwo krajobrazów pierwotnych (przyrodniczych - różniących się strefowo i piętrowo) jakie istniały na Ziemi do czasów neolitu. W literaturze geograficznej, i z pogranicza nauk geograficznych, a także w architekturze krajobrazu istnieją dziesiątki definicji krajobrazu. Jedną z nich brzmi następująco: Krajobraz kulturowy to ogół obiektów i cech fizycznych, obserwowalne wzrokowo wyrażenie kultury ludzkiej na powierzchni Ziemi, łączący elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Krajobraz kulturowy jest wynikiem przekształcania krajobrazu naturalnego przez grupę lub kilka grup kulturowych i nakładania zróżnicowanych elementów kulturowych różnego wieku na tę samą rzeźbę terenu. Przestrzeń przyrodnicza, która znajduje się w sferze oddziaływań człowieka przyjmuje formę kulturową, wyrażoną w postaci krajobrazu kulturowego. Krajobraz ten można rozumieć jako antropogenicznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzących specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoistą fizjonomię (Myga-Piątek, 2001, Nita, Myga-Piątek, 2006).¹⁷

Niezwykle ważną jest ochrona najcenniejszych obiektów, obszarów, zespołów, która pozwoli następnym pokoleniom poznać je i obcować z nimi. Należy zatem przy kształtowaniu krajobrazu kulturowego kierować się zasadą zrównoważonego rozwoju, unikać deformacji i zatarć obiektów zabytkowych przy jednoczesnym rozwoju przestrzennie – funkcjonalnym oraz gospodarczym miejsca. Należy również chronić i przywracać dziedzictwo niematerialne, które kształtowało się na przestrzeni wieków w danym regionie.

Do zagrożeń dóbr kultury należy zaliczyć:

- kradzieże i włamania;
- pożary;
- powodzie, ulewy i podtopienia;
- wichury i huragany;
- katastrofy budowlane, awarie;
- demonstracje i rozruchy uliczne, rabunki i akty wandalizmu;
- ataki terrorystyczne;
- konflikty zbrojne.

Działalność człowieka na przestrzeni wieków pozostawiła na terenie Gminy Brzeg Dolny wiele śladów (tzw. spuścizna historyczno – kulturowa). Obecnie można dostrzec historyczne kształty (układy) jednostek przestrzennych, w których mieszkali dawni mieszkańcy z terenu analizowanej gminy.

Wsie Gminy Brzeg Dolny w większości zachowały swoje pierwotne układy, jednak rozwój budownictwa spowodował częściowe wyjście zabudowy z granic dawnych układów wsi. Rozwój zabudowy można zauważyć głównie w Brzegu Dolnym, ale także w miejscowościach przy mieście, np. Pysząca, Radecz, Żerków, Żerkówek. Miejscowości wiejskie reprezentują różne typy układów przestrzennych. Na obszarze Gminy Brzeg Dolny występuje, wg podziału Kiełczewskiej-Zaleskiej,

¹⁷ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opisu z witryny internetowej <http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

1965 typ osadnictwa skupionego - sieć wsi średniej wielkości (20-100 domów mieszkalnych) o śródpolnym położeniu zabudowań i węzłowym układzie dróg. Przeważnie feudalnego pochodzenia;

Poniżej wskazano miejscowości gminne wraz z ich charakterystycznymi rodzajami kształtów (układy wsi) z uwzględnieniem kształtów XIX-wiecznych oraz obecnych.

- Bukowice – owalnica przekształcona z czasem w ulicówkę, ob. wielodrożnica;
- Godzięcin – bardzo długa ulicówka z zespołem dworskim, ob. wielodrożnica z dawnym zespołem dworskim;
- Grodzanów – wielodrożnica z zespołem dworskim;
- Jodłowice – widlica;
- Naborów – owalnica, ob. wielodrożnica;
- Pogalewo Małe – wieś złożona z 4 części: cegielni, kolonii domków pracowników cegielni, głównej części wsi w postaci ulicówki wraz z zespołem dworsko-folwarcznym oraz budynkami mieszkalnymi zlokalizowanymi przy drodze bocznej – „w odnodze” od drogi głównej Pogalewo Wielki-Pyszaca, pierwotnie była ulicówką;
- Pogalewo Wielkie – wielodrożnica ze szczątkowym układem owalnicowym w południowej części wsi będąca jednocześnie wsią podwójną z dawnym układem owalnicowym oraz z zabudowaniami dawnych pracowników cegielni;
- Pyszaca – wielodrożnica z pozostałościami folwarku;
- Radecz – owalnica przekształcona z czasem w ulicówkę, ob. wielodrożnica z nową zabudową w części południowej wsi;
- Stary Dwór – ulicówka;
- Wały – ulicówka, ob. wielodrożnica z pozostałościami folwarku, domami dawnych pracowników elektrowni w zachodniej części wsi oraz nowymi zabudowaniami w części północnej;
- Żerków – wielodrożnica z zespołem dworskim, wcześniej jako rzędówka;
- Żerkówek – wielodrożnica z pozostałościami niewielkiego folwarku.

Poniżej scharakteryzowano typy układów przestrzennych wsi wchodzących w skład Gminy Brzeg Dolny.

- a) okolnica (*Runddorf, round village*) – mała wieś placowa o starym pochodzeniu. Zabudowa zwarta, usytuowana wokół okrągłego lub nieregularnego placu, zwanego nawsiem, tworzącego zamknięty pierścień z dwoma lub jednym wejściem zamykanym na noc.
- b) ulicówka/zabudowa przydrożnicowa (*Strassendorf/street village*) – układ jednodrożny o zwartej zabudowie po obu stronach drogi.
- c) wielodrożnica – wieś kupowa/zwarta (*compact village*). Charakteryzuje się bezładną i chaotyczną zabudową z nieregularnym przebiegiem dróg.
- d) zabudowa folwarczna – ośrodkiem najwyższej rangi jest folwark lub dwór wraz z zabudowaniami gospodarczymi.
- e) rzędówka - wieś, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi tylko po jednej stronie.
- f) widlica – typ przejściowy pomiędzy ulicówką i wielodrożnicą. Powstają na rozwidleniu dróg.

Na terenie Gminy Brzeg Dolny występuje układ urbanistyczny Brzegu Dolnego wpisany do rejestru zabytków, który ujęty został jednocześnie w gminnej ewidencji zabytków. Historyczna zabudowa miasta Brzeg Dolny, która znalazła się w granicach układu urbanistycznego miasta obejmuje swoim zasięgiem 2 główne obszary:

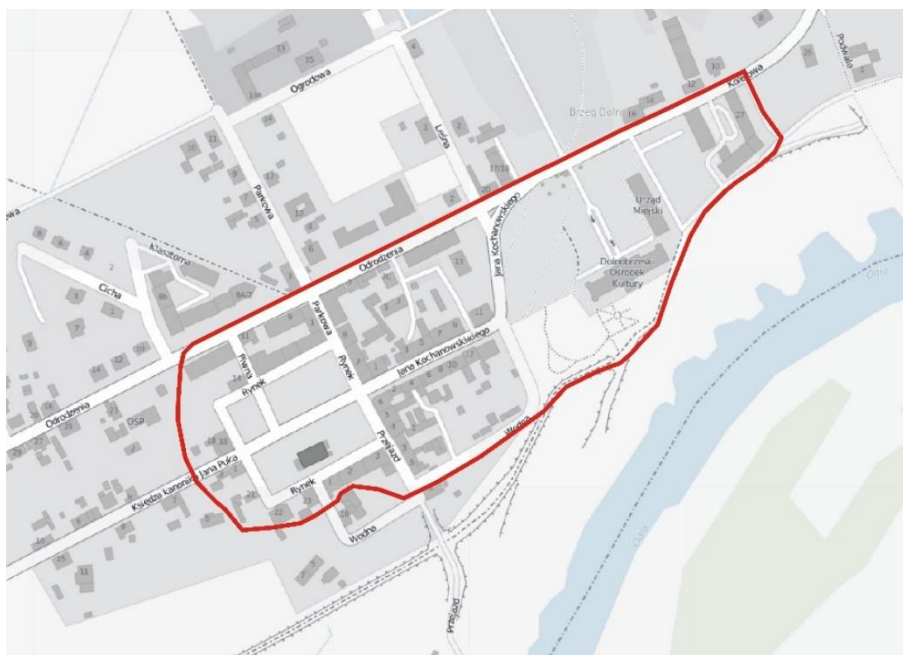
- pałac wraz budynkami folwarcznymi;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- rynek wraz z kościołem oraz zabudowaniami wokół rynku.

W założeniu urbanistycznym znalazły się budynki znajdujące się na ulicach: Odrodzenia, Parkowa, Piwna, Puka, Przejazd, Kochanowskiego oraz ul. Kolejowej i Rynek.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny urbanistyczny układ Brzegu Dolnego należy do strefy A ścisłej ochrony konserwatorskiej. W strefie ochrony znajduje się budynek pałacu wraz z dawnymi budynkami przypałacowymi, a także XIX – wieczne kamienice oraz kościół poewangelicki na Ryнку.

Ryc. 19. Urbanistyczny układ Brzegu Dolnego

Źródło: karta GEZ

Ponadto w gminnej ewidencji zabytków ujęty został urbanistyczny układ Brzegu Dolnego wraz z dawnymi wsiami Kręsko i Warzyń, a także układy ruralistyczne wsi:

- Bukowice – pierwsza wzmianka z 1301 r.;
- Godzięcin – pierwsza wzmianka z XIV w.;
- Grodzanów – pierwsza wzmianka z 1202 r.;
- Jodłowice - pierwsza wzmianka z 1313 r.;
- Naborów - pierwsza wzmianka z 1300 r.;
- Pogalewo Małe - pierwsza wzmianka z 1248 r.;
- Pogalewo Wielkie - pierwsza wzmianka z 1259 r.;
- Pyszcząca - pierwsza wzmianka z 1425 r.;
- Radecz - pierwsza wzmianka z 1301 r.;
- Stary Dwór - pierwsza wzmianka z 1320 r.;
- Wały - pierwsza wzmianka z 1301 r.;
- Żerków – pierwsza wzmianka z 1304 r.;
- Żerkówek - pierwsza wzmianka z 1308 r.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny ruralistyczne układy wiejskie należy do strefy B ochrony konserwatorskiej. Dla stref A i

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

B obowiązują wymogi konserwatorskie, które zostały przedstawione w podrozdziale 5.6. Strefy ochrony.

5.2.3. Zabytki ruchome

Na walory kulturowe gminy składają się wartościowe obiekty materialne ściśle związane z działalnością człowieka w danym regionie, w tym zabytki ruchome. W myśl art. 6, ust. 1, pkt 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do zabytków ruchomych zalicza się obiekty będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 Ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.,
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków ruchomych na terenie województwa dolnośląskiego. W Gminie Brzeg Dolny jako zabytki ruchome wpisane są głównie przedmioty znajdujące się we wnętrzach zabytkowych kościołów oraz kapliczki. Informacje te przedstawiono w poniższej tabeli.

Ze względu na fakt, iż informacje o zabytkach ruchomych są danymi wrażliwymi, stanowią dobro nieodnawialne, a zarazem są podatne na kradzieże, wskazano podstawowe informacje na ich temat, nie przedstawiać szczegółowych informacji.

Tabela 4. Zabytki ruchome z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Rejestr Zabytków
1.	Brzeg Dolny	Pałac	Rzeźby ogrodowe, elementy architektoniczne, szafa	6.03.85 r. (szafa) 513/510
2.	Brzeg Dolny	Kościół MB Szkaplerznej	Wyposażenie, elementy architektoniczne	14.07.98 r. 515/737/1-23
3.	Brzeg Dolny	Al. Jerozolimskie 24	Figura Madonny z Dzieciątkiem	
4.	Brzeg Dolny	Al. Jerozolimskie 24	Figura św. Jadwigi	
5.	Brzeg Dolny	Droga Krzyżowa	Kapliczki Drogi Krzyżowej	
6.	Brzeg Dolny	Kościół MB Królowej Polski	Naczynia liturgiczne	
7.	Brzeg Dolny	Kościół pom. Wszystkich Świętych	Wyposażenie, elementy architektoniczne	B/2167/1-14 30.08.2011 r.
8.	Brzeg Dolny	Kościół Chrystusa Króla	Wyposażenie (dwa barokowe obrazy, kustodia, patena)	B/2166/1-4 30.08.2011 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Rejestr Zabytków
9.	Brzeg Dolny	Kaplica cmentarna św. Jadwigi	Wyposażenie	B/1893/1-23 10.01.2008 r.
10.	Brzeg Dolny	Klasztor ss. Boromeuszek- kaplica św. Jadwigi	Wyposażenie	
11.	Brzeg Dolny	ul. Słowackiego	Kapliczka	
12.	Brzeg Dolny	w murze cmentarnym, ul. Naborowska	Krzyż pokutny	B/2167/1-14 (poz. 14) 30.08.2011 r.
13.	Godzięcin	Kościół fil. Najświętszego Serca Jezusa	Wyposażenie	17.10.90 r. 514/572/1-9
14.	Grodzanów	przy nr 22	Kapliczka	
15.	Jodłowice	Kościół Podwyższenia Krzyża Św.	Wyposażenie	27.07.98 r. 516/739/1-13
16.	Jodłowice	Krzyż pokutny	Krzyż pokutny	
17.	Naborów	kościół fil. pw. św. Anny	wyposażenie	B/2193/1-50 12.12.2011 r.
18.	Naborów	-w murze przykościelnym -przy nr 32 -przy wjeździe z Warzynia	Kapliczki przydrożne	
19.	Pogolewo Małe	przy drodze do Pyszającej	Kapliczka	
20.	Pogolewo Wielkie	przy nr 31	Kapliczka	
21.	Pogolewo Wielkie	przy drodze do Grodzanowa	Kapliczka	
22.	Radecz	Kościół Wniebowzięcia NMP	Wyposażenie, wystrój, elementy architektoniczne	B/2173/1-14 26.09.2011 r.
23.	Stary Dwór		Kapliczka p.w. św. Wojciecha	
24.	Wały		Kapliczka p.w. św. Stanisława	
25.	Żerków		Kapliczka p.w. NMP	
26.	Żerków	<i>od 1982 w kościółku w Parku Szczytnickim we Wrocławiu</i>	Krzyż pokutny	

Źródło: dane WUOZ we Wrocławiu

Gmina Brzeg Dolny opracowała również karty gez dla przydrożnych kapliczek, w związku z powyższym z ww. wykazu w gminnej ewidencji znajdują się karty dla pozycji numer: 3-5, 12, 14, 18-21, 22-25. Kapliczka przy ul. Słowackiego nie istnieje, podobnie jak i kapliczka przydrożna przy nr 32 w Naborowie, co potwierdziła inwentaryzacja terenowa przeprowadzona w listopadzie 2021 r.

5.2.4. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie Gminy Brzeg Dolny znajduje się Izba Pamięci Pierwszych Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej przy ulicy Zwycięstwa 5 w Brzegu Dolnym. Izba Pamięci w Brzegu Dolnym prowadzona przez Stowarzyszenie Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej gromadzi pamiątki, dokumenty, zdjęcia, wspomnienia i różnego rodzaju przedmioty mające wartość historyczną związaną z przedwojennymi, wojennymi i powojennymi losami ludzi, których wiatr historii rzucił po II wojnie światowej na tzw. ziemię odzyskaną, w tym przypadku na Ziemię Dolnośląską. Izba powstała w 2009 r. i zajmowała początkowo dwa pomieszczenia udostępnione przez Szkołę Podstawową nr 5. Niebawem okazało się, że miejsca jest zbyt mało, bo eksponatów szybko przybywało i przestały mieścić się w tak skromnym lokum. Dziś Izba Pamięci zajmuje pięć sal. Można tu zapoznać się z historią rodzin pierwszych osadników, obejrzeć kolekcję XIX-wiecznych i przedwojennych pocztówek lub ich kserokopie przedstawiające miasto, zobaczyć jak wyglądały telewizory i odbiorniki radiowe, mundury wojskowe, kołwrotek i wiele innych ciekawostek. Niektóre z nich mają ponad 100 lat. Jest także miejsce poświęcone Sybirakom, gdzie zobaczymy symboliczny grób oraz tablicę z nazwiskami tych, co nie wrócili, różaniec z chleba oraz oryginalne dokumenty i zdjęcia. Można więc uznać, że to już nie tyle Izba Pamięci, lecz prawdziwe muzeum pierwszych osadników i ich dokonania. Jest to jedna z nielicznych placówek tego typu na Dolnym Śląsku. Stowarzyszenie zwróciło się do mieszkańców Brzegu Dolnego z apelem o przekazywanie pamiątek rodzinnych do Izby. Wiele osób odpowiedziało przynosząc m.in. dokumenty, zdjęcia i różnego rodzaju pamiątki rodzinne. Usystematyzowane chronologicznie, obrazują losy osadników przed wybuchem II Wojny Światowej, tragiczny okres wojny i lata powojenne. Cenną ideą tej ekspozycji jest pokazanie historii konkretnych rodzin, które po wojennej tułaczce osiedliły się w Brzegu Dolnym i okolicy. Poszczególne działy wystawy poświęcone są losom rodzin: Baców, Bareckich, Brelińskich, Bułynków, Gruszczyńskich, Gryllów, Jacewiczów, Krzaczkowskich, Ligęzów, Marcinkowskich, Mazurków, Niekraszów Pawłowskich, Petruszewiczów, Piecuchów, Prokopowiczów, Rajkowskich, Rosińskich, Skornych, Skorupów, Szkołów, Szumilasów, Szymonów, Twardochlebów, Wróblewskich, Wróblów i Wysockich. Wśród eksponatów są: prasa, wydawnictwa dotyczące historii Brzegu Dolnego i stare książki o różnorodnej tematyce. Najstarsze z nich pochodzą z II połowy XIX w. Gromadząc wszelkie ślady dawnego życia mieszkańców Ziemi Dolnobrzeskiej przybyłych tu po wojnie z różnych stron świata, muzeum upamiętnia wszystkie miejsca ich pochodzenia. A są to: Śniatyn (stąd przyjechało najwięcej osadników), Stanisławów, Lwów, Korżowa, Tłumacz, Podkamień, Nowogródek, Baranowice, Nieśwież, Wilno, Syberia i Francja. Wśród osadników byli też przesiedleni w wyniku akcji Wisła oraz weterani, zarówno z polskich wojsk tworzonych na wschodzie (tzw. kościuszkowcy), jak i z Polskich Sił Zbrojnych na zachodzie (m. in. od gen. W. Andersa i gen. S. Maczka). Izba Pamięci organizuje też wystawy okolicznościowe, np. „Dolnobrzeżanie u Ojca Świętego Jana Pawła II”, „Święto Niepodległości”, 30. rocznica powstania Solidarności w Zakładach Chemicznych „Rokita”. Bardzo cenną inicjatywą jest też oferta działalności edukacyjnej skierowana do wszystkich szkół i placówek oświatowych z miasta i gminy Brzeg Dolny. Stwarza to szanse, aby dzieci i młodzież, w ciekawy sposób lepiej poznały dzieje swoich rodzin, swoich dziadków i pradiadków.¹⁸

¹⁸ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się na witrynie internetowej: www.osadnicy.brzegdolny.pl

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fot. 1. Wystawa przedmiotów użytku codziennego w Izbie Pamięci

Źródło: www.osadnicy.brzegdolny.pl

W Starym Dworze znajduje się zachowany w dobrym stanie młyn wodny, postawiony w budynku z połowy XIX w. Młyn posiada oryginalne wyposażenie i był czynny do 1953 r. Właściciel nakazywał jednak swoim dzieciom, by młyna nie likwidować, zakazywał także sprzedaży i rozdawania wyposażenia. W ten sposób obiekt doczekał się naszych czasów i stanowi ciekawą atrakcję turystyczną na szlaku im. Bronisława Turonia. Jodłowy Młyn to niezwykle miejsce o dużym potencjale edukacyjnym. Właściciel gospodarstwa przez lata gromadził sprzęt służący w życiu codziennym i rolnictwie na dawnej wsi. Ekspozycje posłużyły przygotowaniu w budynku młyna imponującej ekspozycji. W zagrodzie odbywają się warsztaty poświęcone tematyce dawnej wsi – codziennemu życiu, pracy i zwyczajom. Adresowane są one głównie do dzieci i młodzieży. Każdy z realizowanych programów zaczyna się od zwiedzania trzech kondygnacji budynku dawnego młyna. Dzieci podczas zwiedzania poznają mechanizm działania odrestaurowanego młyna wodnego, dawne sprzęty, dowiadują się do czego służyły i w jaki sposób były wykorzystywane. Mogą same stworzyć żywy obraz pracy gospodyń wiejskich inscenizując np. pozyskiwanie ziaren, ich mielenie czy wyrabianie ciasta drożdżowego w dzieży. W ofercie znajdują się warsztaty ceramiczne oraz zielarskie.¹⁹

Na terenie zagrody znajdują się również dawne maszyny rolnicze codziennego użytku, zaś w samym budynku młyna, izba z przełomu XIX i XX w., dawna klasa szkolna, a także różne przedmioty, takie jak: mlewnik walcowy, szpularz, nawijak do przędzy, czy motowidło.

¹⁹ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się na witrynie internetowej: www.zagrodaedukacyjna.pl/zag_edu_farm/jodlowy-mlyn/

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fot. 2. Wnętrze „Jodłowego Młyna”

Źródło: fotografie własne

5.2.5. Dziedzictwo niematerialne

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli. Dziedzictwo niematerialne regionu jest niewątpliwym walorem kulturowym świadczącym o lokalnej wyjątkowości i odrębności. Tworzy ono krajobraz kulturowy oraz wyodrębnia daną jednostkę w oparciu o historię oraz ściśle związane działalności człowieka. Ważnym jest, aby pamiętać oraz krzewić niematerialne dziedzictwo będące spuścizną wielu pokoleń. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu Konwencji UNESCO obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

LEGENDY²⁰

Innym elementem związanym z dziedzictwem niematerialnym z terenu opisywanej gminy są bajki i legendy. Poniżej przedstawiono przykładowe legendy związane z Gminą Brzeg Dolny.

Legenda o Świętej Jadwidze

Postać Świętej Jadwigi jest powszechnie znana na Dolnym Śląsku. Przede wszystkim z klasztorem sióstr cysterek w Trzebnicy. Za życia uznawana była za świętą. Znana była z dobroczynności. Pomagała chorym i ubogim. Razem ze swoim mężem księciem śląskim Henrykiem I Brodatym była fundatorką wielu kościołów parafialnych i klasztorów m.in. wspomnianego klasztoru w Trzebnicy (w 1209 roku), klasztoru Augustianów w Nowogrodzie Bobrzańskim (w 1217 roku). Dzięki Świętej Jadwidze w 1230 roku powstał szpital dla trędowatych w Środzie Śląskiej. Z tą placówką związany był nasz kościół pw. Wszystkich Świętych na Warzyniu. W 1238 roku, po śmierci męża, Święta

²⁰ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania znajdujący się na witrynie internetowej: www.brzegdolny.pl/aktualnosci/brzeg-dolny-gmina-z-ciekawa-historia

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Jadwiga wycofała się całkowicie do klasztoru w Trzebnicy i często wędrowała stamtąd do swojego spowiednika, opata z Lubiąża. Trasa jej wędrówek często wiodła przez dzisiejsze Rościszawice, Bukowice, Jodłowice, Brzeg Dolny, Pogalewo Małe oraz Grodzanów. Miejszem upamiętniającym Świętą Jadwigę w Brzegu Dolnym jest kaplica przy Alejach Jerozolimskich. Pod ołtarzem leży kamień, na którym według legendy odpoczywała. Na kamieniu jest charakterystyczne zagłębienie. To ślad po stopie Świętej Jadwigi. Kaplica została zbudowana w 1665 roku. Jej fundatorem był ówczesny właściciel miasta Georg Abraham von Dyhrn. Dziś kaplica Świętej Jadwigi należy do najważniejszych i najstarszych zabytków Brzegu Dolnego.

Święta Jadwiga i niedźwiedź

Podczas wędrówki przez lasy za wsią Jodłowice (dawniej zwanej Tannwald), w pobliżu góry Warteberg, koło Rościszawic, na drodze Świętej Jadwigi stanął głodny niedźwiedź. Święta Jadwiga w strachu wyciągnęła do zwierzęcia krzyż, który zawsze nosiła przy sobie. Niedźwiedź jak zaczarowany, uskokzył w bok i zniknął w lesie. Na pamiątkę tego zdarzenia do dziś na górze Warteberg stoi kamienna tablica. Góra Warteberg to góra oczekiwania. Swoją nazwę zawdzięcza temu, że tu na świętą Jadwigę zawsze czekały siostry z klasztoru w Trzebnicy. Na górze Warteberg wybudowano później dom dziecka matki Ewy von Tiele-Winckler.

Kamień Świętej Jadwigi niedaleko wsi Bukowice

Na drodze przez las z Bukowic do Jodłowic leży kamień o długości 2 m i szerokości 1,5 m. Ma trzy głębokie na cal otwory i jedno większe zagłębienie po zachodniej stronie. Pewnego razu Święta Jadwiga podróżowała wraz ze swoim dzieckiem. Zmęczona postanowiła odpocząć. Na kamieniu ugotowała kaszę dla dziecka. Po tym uklękła i żarliwie modliła się do Boga. Na pamiątkę tego wydarzenia kamień nosi nazwę Kamienia Świętej Jadwigi.

Źródło Świętej Jadwigi w Bukowicach

W upalny dzień Święta Jadwiga przechodziła przez wieś Bukowice (dawniej zwanej Pathendorf). Poprosiła mieszkańców o wodę, ale otrzymała odpowiedź: „Nasze studnie wyschły, sami nie mamy wody”. Na to ona powiedziała i wskazała palcem: „Kopcie w tym miejscu. Woda jest tylko tutaj, nigdzie indziej w Bukowicach”. Od tego czasu studnię we wsi Bukowice, którą wskazała Święta, nazywano Źródłem Świętej Jadwigi.

Łąka Świętej Jadwigi w Pogalewie Małym

W parku krajobrazowym we wsi Pogalewo Małe (dawniej zwanej Klein Pogel) leży łąka. Święta Jadwiga zmęczona podróżą postanowiła tam odpocząć. Na wieść o Świętej mieszkańcy wsi przybyli tłumnie na łąkę. Święta Jadwiga pomodliła się i pobłogosławiła mieszkańców, którzy zgromadzili się wokół Niej.

Święta Jadwiga i jej służa

Święta Jadwiga podróżowała w czasie zimy do Lubiąża. Chodziła boso i prosiła swoją służącą o to samo. Gdy przeszli przez wieś Grodzanów (dawniej zwanej Grosen) i spoczęli przy drodze, służąca trzęsła się z zimna. Poprosiła swoją panią o to, by założyła buty. Święta Jadwiga odpowiedziała jej: „Idź w moje ślady!”. Od tego momentu służąca nie odczuwała już zimna. Miejsce odpoczynku Świętej Jadwigi oznaczono krzyżem stojącym na skraju ogrodu.

Chochlik w Młynie Macieja

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Przepływająca przez Jodłowice Młynówka napędza 3 młyny stojące we wsi. Z jednym z nich, Młynem Macieja z gospodą, wiąże się legenda „O niedźwiedziu i chochliku”. W młynie psocił chochlik, drażniąc i strasząc jego mieszkańców. Pewien niedźwiedź znalazł tu nocleg i zamknął swojego niedźwiedzia w młynie, bo w stajniach nie było miejsca. W nocy niedźwiedź dał chochlikowi nauczkę i przepędził go. Kiedy po pewnym czasie chochlik ponownie stanął w nocy przed pracującym młynarzem, zapytał: „Młynarzu, młynarzu Maatz, macie jeszcze tę wielką kocicę?”. W odpowiedzi usłyszał: „Jest tutaj jeszcze i ma 7 młodych”. Po tym chochlik opuścił młyn na zawsze.

TWÓRCY LUDOWI²¹

Na terenie gminy znajdują się twórcy ludowi, którzy wyspecjalizowali się w różnych dziedzinach sztuki ludowej:

Jolanta Choińska – carving, biżuteria, Brzeg Dolny;
Katarzyna Hwarylczak – rzeźba, Godzięcin;
Henryk Kamaszuk – pszczelarstwo, Godzięcin;
Janina Pakuła- szydełkowanie, Godzięcin;
Justyna Przondo – ceramika, Brzeg Dolny;
Anna Ziemak- tkactwo, Brzeg Dolny;
Michał Zygmunt – muzyk, gitary z drewna odrzańskiego, Brzeg Dolny.

KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH

Żywymi formami aktywności ludowej na terenie gminy są koła gospodyń wiejskich. Na terenie Gminy Brzeg Dolny działają następujące koła gospodyń wiejskich:

1. Koło Gospodyń Wiejskich „Jodłoweczki”, Stary Dwór 31a
2. Koło Gospodyń Wiejskich „Grodzanki”, Grodzanów 57
3. Koło Gospodyń Wiejskich „Pogolanki”, Pogalewo Wielkie 36/12
4. Koło Gospodyń Wiejskich w Godzięcinie, Godzięcin 85, liczy 20 założycielek.

Koła mogą poszczycić się kilkudziesięcioletnią tradycją, część działa kilka lat. Ich działalność związana jest z zachowaniem lokalnej tradycji, ciągłości kulturowej i zwyczajów. Koła biorą udział w wyjazdach, warsztatach, pokazach, prezentacjach, czy konkursach o zasięgu regionalnym, czy nawet ogólnokrajowym. Koła Gospodyń Wiejskich biorą czynny udział podczas corocznych obchodów dożynkowych, w prezentacjach tradycyjnych stołów wielkanocnych oraz tradycyjnych stołów bożonarodzeniowych. KGW Jodłoweczki brało udział w konkursie „Nasze kulinarne Dziedzictwo”, organizowanym przez Dolnośląski Urząd Marszałkowski. Dwa razy uczestniczyło też w uroczystościach w Nadarzynie koło Warszawy tj. w Centralnych Targach Rolniczych oraz w Jarmarku Świątecznych.

ORGANIZACJE, FUNDACJE I STOWARZYSZENIA ZWIĄZANE Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

- Stowarzyszenia Pierwszych Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej - Stowarzyszenie Pierwszych Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej zostało powołane do życia 18 września 2008 r. Komitet założycielski utworzyli: Halina Żak, Joanna Boćko, Irena Łuczak, Ludwika Kała, Anna Szkoła, Albina Sokół, Maria Musiałowska, Danuta Banaś, Aniela Żarczyńska, Janina Borla,

²¹ Na podstawie: „Twórcy Krainy Łęgow Odrzańskich”, A. Peregrym, Prochowice 2015

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Bogusława Aleksandrowicz, Zofia Myszkowska, Krystyna Łupkowska, Józef Szumilas, Janusz Malik i Józef Szabowski. 28 października 2008 r. nastąpiła oficjalna rejestracja stowarzyszenia, które 16 lutego 2011 przekształciło się w stowarzyszenie rozszerzone. Celem Stowarzyszenia jest działanie na rzecz upamiętnienia procesu tworzenia polskości na Ziemiach Odzyskanych, odkrywanie tzw białych plam historii najnowszej i popularyzowanie tej wiedzy wśród młodzieży. Stowarzyszenie Pierwszych Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej realizuje swoje cele poprzez organizowanie spotkań, prelekcji, koncertów i wystaw, wspieranie działań zmierzających do propagowania postaw patriotycznych, wydawanie książek, czasopism i broszur związanych z działalnością stowarzyszenia. Obecnie Stowarzyszenie Pierwszych Osadników Ziemi Dolnobrzeskiej liczy 52 osoby.

- Stowarzyszenie „Jodłowy Młyn”- założone zostało 19 sierpnia 2014 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- Stowarzyszenie Brzeg Dobry - założone zostało 5 stycznia 2015 r. Jednym z celów działania jest wspieranie rozwoju wspólnoty i budowa tożsamości lokalnej, działania na rzecz rozwoju kultury lokalnej oraz rozrywki, sportu i rekreacji, upowszechnianie wiedzy o historii brzegu dolnego, poprawa walorów estetycznych, krajobrazowych i kulturowych Gminy Brzeg Dolny oraz ich promocja;
- Stowarzyszenie Obywatelski Brzeg Dolny – założone zostało 19 marca 2021 r. Jednym z celów działania jest działalność na rzecz upowszechniania historii, w tym historii Gminy Brzeg Dolny;
- Stowarzyszenie Aktywne Bukowice – założone zostało w 2015 r. Jednym z celów działania jest podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturalnej, działalność na rzecz kultury i sztuki;
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Godzięcin – „Wspólna Sprawa” - założone zostało 10 marca 2010 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej.
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Grodzanów - założone zostało 31 maja 2011 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Pogalewo Wielkie „RAZEM” - założone zostało 30 kwietnia 2015 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- Stowarzyszenie „Tęczowa Dolina” Mieszkańców Wsi Pyszca - założone zostało 21 marca 2014 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- Pysząca – Razem i dla Wszystkich – stowarzyszenie założone zostało 6 października 2011 r. Jednym z celów działania jest kreowanie i propagowanie wizerunku Polskiej wsi pod względem kulturowym oraz tradycji ludowych;
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Radecz - założone zostało 30 grudnia 2008 r. Jednym z celów działania jest kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, działalność na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- Stowarzyszenie Razem dla Żerkowa - założone zostało 23 sierpnia 2016 r. Cele stowarzyszenia określa zapis §5 pkt a)-z) statutu.

WYDARZENIA I IMPREZY

Na terenie Gminy Brzeg Dolny na stałe wpisał się festyn z okazji Dni Brzegu Dolnego. Organizowany jest on corocznie, najczęściej w czerwcu. Podczas imprezy lokalni wystawcy prezentują swoje produkty, np. produkty spożywcze takie jak sery, czy miody, a także wyroby rękodzielnicze, czy wystawy obrazów dolnobrzeskich artystek.

Co roku w Godzięcinie organizowany jest festyn pszczelarski, który przypada na miesiąc sierpień. W miejscowości znajduje się edukacyjna ścieżka pszczelarska państwa Kamaszuków. Na ścieżce wszyscy zainteresowani mogą poznać historię, kulturę i tradycje związane z pszczelarstwem zarówno tym dawnym, jak i współczesnym. Podczas imprezy, pszczelarze przy swoich opowiadają o swojej pracy i produktach, organizowane są warsztaty z wykonywania świec woskowych. Oprócz promocji miodu i produktów pszczelich, podczas festynu występują różne zespoły muzyczne, w tym zespoły folkowe.

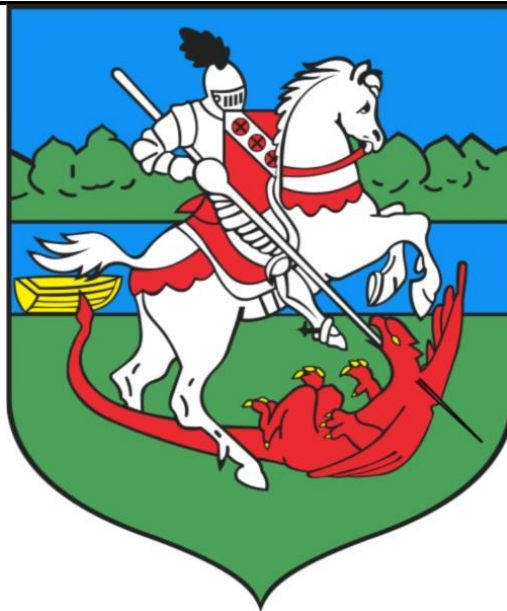
HERB

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli.

Z dniem 3 listopada 2008 r. Rada Miejska w Brzegu Dolnym ustanowiła Uchwałą nr IV/47/2003 obowiązujący herb Brzegu Dolnego. Herbem Brzegu Dolnego jest wizerunek świętego Jerzego na koniu walczącego ze smokiem wywodzący się z przywileju herbowego nadanego miastu Brzeg Dolny przez cesarza Leopolda I w 1663 r. i stanowi historyczną kontynuację tradycji miejskiej.

W polu tarczy herbowej święty Jerzy na koniu walczący ze smokiem. Św. Jerzy w zbroi rycerskiej, odwrócony w lewo (heraldycznie*) w prawej ręce trzyma kopię, którą przebija smoka, w lewej tarczę. Zbroja srebrna (biała), kopia biała, tarcza czerwona z biegnącym w skos (z prawa na lewą) białym pasem i umieszczonymi na nim trzema czerwonymi różami. Na hełmie siedem czarnych czaplich piór. Koń wspięty na tylnych nogach z przednimi uniesionymi ku górze. Koń biały, rząd czerwony, z czarnymi konturami, obwódka wokół siodła biała. Smok odwrócony na grzbiet, głową ku lewej stronie tarczy herbowej. Smok czerwony, oczy, pazury złote (żółte). Godło (tzn. św. Jerzy na koniu i smok) umieszczone na zielonej tarczy, na którą naniesiono niebieską rzekę, powyżej zielony las dębowy, powyżej niebieskie niebo. Na bliższym brzegu rzeki, po prawej stronie żółta łódź.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

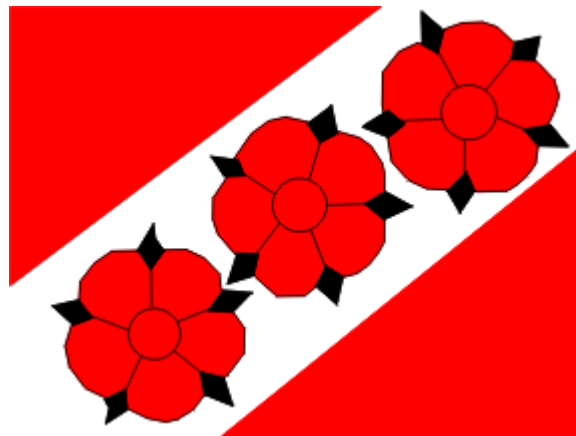

Ryc. 20. Herb Brzegu Dolny

Źródło: www.wikipedia.org

FLAGA

Flagą Brzegu Dolnego jest prostokątny płat tkaniny w kolorze czerwonym z biegnącym w skos (heraldycznie z prawa na lewą) białym pasem na którym widnieją trzy czerwone róże. Stosunek szerokości flagi do jej długości wynosi: 5:8.

Ryc. 21. Flaga Brzegu Dolnego

Źródło: www.crwflags.com

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz ustalenia ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy.

Rejestr zabytków województwa Dolnośląskiego prowadzony jest przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Może on przystąpić do procedury wpisu do rejestru zabytków na wniosek strony – właściciela, bądź użytkownika obiektu lub też z urzędu. W przypadku

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

rejestr zabytków ruchomych wojewódzki konserwator zabytków może z urzędu wydać decyzję o wpisie zabytkowego obiektu ruchomego, jeśli jest to uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami. Precyzuje to art. 10, ust 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami: „Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.”

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków we Wrocławiu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomości (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Liczba obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków nieruchomości z terenu Gminy Brzeg Dolny wynosi 18, w tym zespół pałacowy z folwarkiem w Brzegu Dolnym, jako obszarowy wpis do rejestru zabytków. Najbardziej wartościowe obiekty, jakimi są obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdujących się w 7 miejscowościach, którymi to są: Brzeg Dolny (9), Godzięcin (3), Jodłowice (1), Naborów (1), Pogalewo Małe (1), Radech (1), Żerków (2).

Obiekty wpisane do rejestru zabytków odznaczające się szczególnymi walorami zostały krótko scharakteryzowane wraz z fotografiami w podrozdziale 5.7. - Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy. Ich charakterystyka znajduje się również w załączniku 1.

Nieruchome zabytki rejestrowe powinny być oznaczone wzorem znaku informacyjnego, który przedstawiony jest poniżej. Za jego umieszczenie odpowiedzialny jest starosta danego powiatu. Wzór znaku został ustanowiony w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r.

Ryc. 22. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: załącznik do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. (poz. 259)

W rejestrze zabytków archeologicznych województwa Dolnośląskiego, z terenu Gminy Brzeg Dolny, odnotowuje się 28 stanowisk archeologicznych wpisane do rejestru zabytków archeologicznych, które znajdują się w 7 miejscowościach, którymi to są: Brzeg Dolny (6), Bukowice (1), Pogalewo Małe (13), Pogalewo Wielkie (4), Pysząca (2), Wały (1), Żerkówek (1).

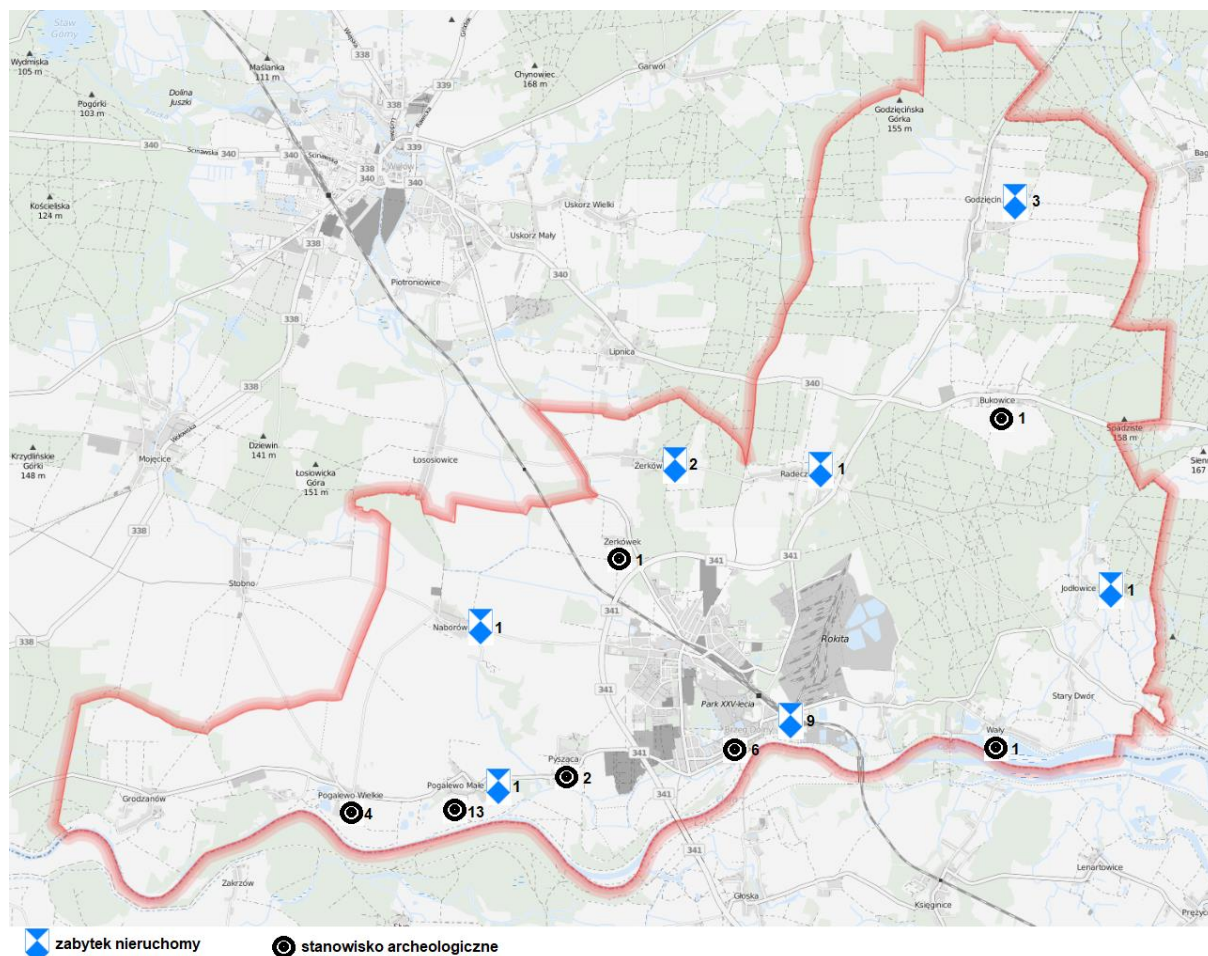
Zostały one krótko scharakteryzowane w podrozdziale 5.5. - Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki archeologiczne, jak i w załączniku 2.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Zabytki ruchome występują w 5 miejscowościach: Brzeg Dolny, Godzięcin, Jodłowice, Naborów, Radeck.

Na terenie Gminy Brzeg Dolny nie występują obiekty uznane przez Prezydenta RP za Pomnik Historii. Na obszarze gminy nie funkcjonuje też Park Kulturowy. Nie odnotowuje się także wpisów na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Poniżej zaprezentowano poglądową mapkę z występującymi zabytkami rejestrowymi z podziałem na obiekty nieruchome oraz stanowiska archeologiczne. Przy oznaczeniu zabytków wpisano również ich ilość dla danej miejscowości.

Ryc. 23. Obiekty rejestrowe występujące w Gminie Brzeg Dolny

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.sip.gison.pl/brzegdolny

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki nieruchome

Ochrona zabytków należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Ponadto mają obowiązek podjęcia działań mających na celu „udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w art. 22. Punkt 4 tego artykułu mówi: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy”.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- b) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- c) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Narodowy Instytut Dziedzictwa podaje następującą definicję ewidencji zabytków. „Ewidencja to uporządkowany zbiór wykonanych według jednolitych wzorów opracowań, zawierających podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Ewidencja zawiera: dane administracyjne i adresowe, rys historyczny, opis obiektu, fotografie i plany. Ewidencja obejmuje pojedyncze obiekty architektoniczne, zespoły budowlane (np. folwarki), zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze”.

Celem ewidencji zabytków jest „rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie i ich udokumentowanie, zebranie i opracowanie podstawowych informacji merytorycznych o nich, zebranie informacji administracyjno-adresowych, tworzenie opracowań dla obiektów zagrożonych rozbiórką, destrukcją lub gruntowną przebudową, monitoring zasobu zabytkowego”. Podkreślono, że sporządzenie ewidencji zabytków jest działaniem obowiązkowym dla gmin.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH UJĘTYCH W GEZ

GEZ w formie zbioru kart adresowych zabytków architektonicznych wykonana została w grudniu 2021 r. i uzyskała pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 28 kwietnia 2022 r., znak: WZN.5133.22.2022.AMS.

W GEZ znalazły się obiekty:

- wpisane do rejestru zabytków;
- ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- obiekty dodatkowe powołane w 2012 r.;
- obiekty dodatkowe powołane w 2021 r.

Dodatkowymi obiektami, które znalazły się w GEZ w 2021 r. oraz które odznaczają się w krajobrazie gminy są:

- budynek mieszkalny – kamienica (budynek dawnego hotelu pod lwem) z przełomu XIX i XX w., Brzeg Dolny, ul. Kochanowskiego 1;
- figura św. Nepomucena w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem (barokowy postument wybudowany z piaskowca) z 1725 r. – Pogalewo Małe (naprzeciw nr 1).

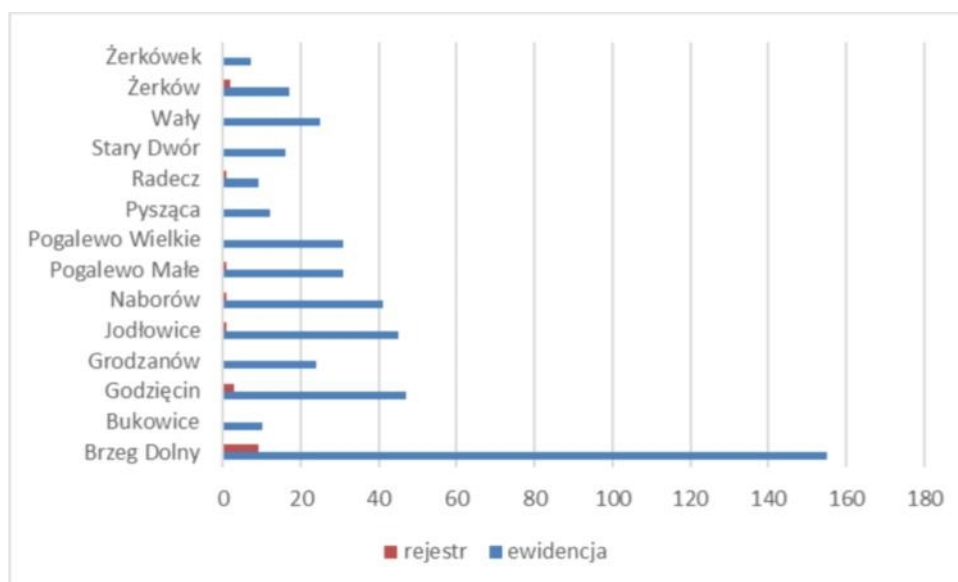
Gmina Brzeg Dolny, jako organ prowadzący GEZ powtórnie zweryfikowała zasób zabytków na terenie gminy. Ustala się, iż na chwilę obecną nie istnieją przesłanki do dodatkowych wyłączeń/włączeń kart GEZ.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Obecnie, gminna ewidencja zabytków zawiera **489 pozycji**, w tym obiekty znajdujące się w rejestrze zabytków i ewidencji wojewódzkiej. Dalsza część charakterystyki obiektów zabytkowych znajdujących się w niniejszym Programie, tj. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026 oparta została na GEZ, w której znalazły się karty adresowe:

- układów urbanistycznych, ruralistycznych i zespołów budowlanych;
- architektury i budownictwa (w tym obiekty użyteczności publicznej, rezydencjonalnej oraz architektury sakralnej);
- zabytkowej zieleni;
- cmentarzy;
- zabytków techniki.

Zgodnie z GEZ Gminy Brzeg Dolny obiekty w niej ujęte występują na obszarze wszystkich miejscowości gminnych, tj. 14 miejscowości. Zdecydowanie najwięcej obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości odnotowano w Brzegu Dolnym – siedzibie gminnej (165). Znaczna liczba zachowanego dziedzictwa w postaci zabytków będących w GEZ znajduje się również w Godziesięciu (50), Jodłowicach (46) oraz Naborowie (42).

Wyk. 1. Liczba zabytków ujętych w GEZ z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Ujęte w ewidencji obiekty datowane są przede wszystkim na wiek XIX, przełom XIX i XX wieku oraz na początek XX wieku. Do najstarszych obiektów ujętych w ewidencji wojewódzkiej, a nie wpisanych do rejestru należy zaliczyć:

- zespół kościelny, ul. Naborowska, Brzeg Dolny, XVI-XIX w.;
- cmentarz przykościelny w zespole kościelnym, ul. Naborowska, Brzeg Dolny, XVI-XIX w.;
- krzyż pokutny w zespole kościelnym, ul. Naborowska, Brzeg Dolny, XIV-XVI w.;
- zespół cmentarny, Al. Jerozolimskie, Brzeg Dolny, 1666 – 1834 r.
- cmentarz żydowski, ul. Kolejowa (park pałacowy), Brzeg Dolny, 1688 r.;
- cmentarz przykościelny, Godziesięć, XVI w.;
- zespół kościelny, Naborów, XV – XIX w.;
- cmentarz przykościelny w zespole kościoła, Naborów, pierw. XV w.; ob. 1 poł. XIX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Ponadto obiekty o pochodzeniu XVIII – wiecznym to:

- zespół kościelny, Rynek, Brzeg Dolny, 1744-1927 r.;
- kaplica cmentarna I („Cichego Cierpienia” lub „Tajemnicy Męki Pańskiej”) w zespole cmentarnym, Al. Jerozolimskie, Brzeg Dolny, 1701– 1740 r.;
- figura Madonny z Dzieciątkiem w zespole klasztornym, Al. Jerozolimskie 24, Brzeg Dolny, 1774 r.;
- figura św. Jadwigi w zespole klasztornym, Al. Jerozolimskie 24, Brzeg Dolny, 1774 r.;
- oficyna pałacowa, tzw. mały pałac, ob. Urząd Miejski, ul. Kolejowa 29a, Brzeg Dolny, 1780–1785 r.;
- droga krzyżowa, ul. Klasztorna, Brzeg Dolny, 1 poł. XVIII w.;
- budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek usługowy, Rynek 3, Brzeg Dolny, 2 poł. XVIII w.; l. 90-te XIX w.;
- budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy, Rynek 6, Brzeg Dolny, XVIII/XIX w.; ob. XIX/XX w.;
- budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy, Rynek 7, Brzeg Dolny, XVIII/XIX w.;
- budynek mieszkalny, Rynek 14, Brzeg Dolny, XVIII/XIX w.; l. 90-te XIX w.;
- cmentarz leśny poewangelicki, Godzięcin, XVIII–XX w.;
- zespół pałacowy; Godzięcin 50, poł. XVIII w.; 1845–1894; XIX/XX; 1932 r.;
- pałac, ob. Dom Dziecka w zespole pałacowym, Godzięcin 50, poł. XVIII w.; przeb. XIX/XX i 1980–1981 r.;
- cmentarz przykościelny, Jodłowice, XVIII w.;
- figura św. Nepomucena w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem, Pogalewo Małe, 1725 r.;
- zespół folwarczny, Pyszaca, 2 poł. XVIII w. – 1 ćw. XX w.;
- budynek mieszkalny, Wały 7-9, 2 ćw. XVIII w.; ok. 1930 r.;
- zespół pałacowo-folwarczny, Żerków, XVIII–XX w.;
- oficyna pałacowa, ob. budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym, Żerków 28, poł. XVIII w.; przeb. pocz. XX w.

W GEZ figurują obiekty o zróżnicowanych funkcjach. Budynki mieszkalne stanowią największą grupę obiektów zabytkowych. Oprócz wyżej wymienionych zabytkowych nieruchomości na terenie gminy występują również: dawne obiekty rezydencjonalne z parkami, zespoły folwarczne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty sakralne, cmentarze, budynki gospodarcze, obiekty przemysłowe oraz przydrożne figury i kapliczki.

Zgodnie ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny, dla budynków figurujących w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować bryłę budynku, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane;
- należy utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny;
- należy zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku;
- należy utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi;
- należy stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

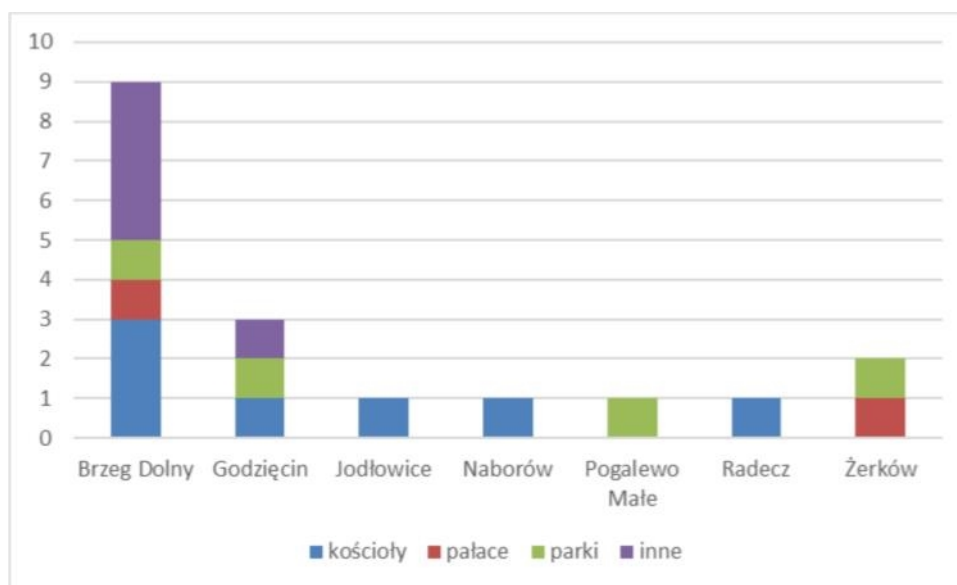
- wszelkie prace budowlane, a także zmiany funkcji obiektów należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

OBIEKTY REJESTROWE

W granicach gminy znajduje się 18 pozycji wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa dolnośląskiego. Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w 7 miejscowościach. Powstawały one w różnym czasie – od XIV do XIX w., przy czym najwięcej obiektów datuje się na wiek XIX w. Najstarszymi obiektami wpisanymi do rejestru zabytków z terenu gminy są:

- Kościół par. Wszystkich Świętych w Brzegu Dolnym z 1580 r.;
- Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Godzięcinie z 1583 r.;
- Kościół fil. św. Anny w Naborowie z XV w.

Zabytki wpisane do rejestru charakteryzują się dużą różnorodnością pod względem funkcji. Wyodrębniono 4 charakterystyczne rodzajów zabytków. Na terenie gminy występują kościoły (7), parki (4) oraz pałace (2). Pozostałe obiekty zostały przypisane pod grupę „inne” i jest to dzwonnica w Godzięcinie oraz zabytki z Brzegu Dolnego: układ urbanistyczny, cmentarz, mauzoleum i zespół pałacowy z folwarkiem. Miejscowością, w której odnotowano najwięcej obiektów wpisanych do rejestru zabytków obiektów architektonicznych i budowlanych z terenu gminy jest Brzeg Dolny – 9. W Godzięcinie znajdują się 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków, w Żerkowie 2, a w pozostałych wymienionych w tabeli poniżej – po 1 obiekcie.

Wyk. 2. Ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Brzeg Dolny

Źródło: opracowanie własne

Tabela 5. Charakterystyka obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru	Właściciel
1	Brzeg Dolny	Historyczny układ urbanistyczny	1663 r. – XX w.	A/1844/396/W	30.09.1978 r.	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru	Właściciel
2	Brzeg Dolny	Kościół ewangelicki w zespole kościelnym, ob. par. NMP z Góry Karmel	1665-66, przebud. ok. 1734 i XIX/XX w.	A/2586/734/W	27.11.1997 r.	par. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym
3	Brzeg Dolny	Kościół par. Wszystkich Świętych w zespole kościelnym	1580 r.; XIX w.	A/2668/1187	10.12.1964 r.	par. Chrystusa Króla w Brzegu Dolnym
4	Brzeg Dolny	Kościół (kaplica cmentarna) św. Jadwigi w zespole cmentarnym	1665-1666 r., przebud. ok. 1734 r. i XIX/XX w.	A/2585/656/W	14.08.1991 r.	par. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym
5	Brzeg Dolny	Cmentarz w zespole cmentarnym	1834 r.	A/2585/656/W	14.08.1991 r.	par. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym
6	Brzeg Dolny	Zespół pałacowy z folwarkiem	1660 r.; 1785 r.; 1849 r.; XX w.	A/3028/716/W	02.11.1995 r.	Gmina Brzeg Dolny/os. prywatne
7	Brzeg Dolny	Pałac, ob. Urząd Miejski, Dolnobrzęski Ośrodek Kultury, Sala Ślubów	1780–1785 r.; po 1849, odb. 1945 r.	A/2663/227	31.05.1950 r.	Gmina Brzeg Dolny
8	Brzeg Dolny	Park pałacowy	1770–1780 r., XIX w.	A/2664/195	31.05.1950 r.	Gmina Brzeg Dolny
9	Brzeg Dolny	Mauzoleum rodziny von Hoym (ruina)	1800–1803 r.	A/2613/516/W	17.02.1984 r.	Gmina Brzeg Dolny
10	Godzięcín	Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1583 r.; rest.: 1793, 1877, 1930, 1971	A/2675/1764	11.07.1966 r.	par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Bagnie
11	Godzięcín	Dzwonnica	1877 r.	A/2675/1764	11.07.1966 r.	par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Bagnie
12	Godzięcín	Park pałacowy w zespole pałacowym	2 poł. XIX w.	A/2593/405/W	24.05.1978 r.	Gmina Brzeg Dolny
13	Jodłowice	Kościół fil. Podwyższenia Krzyża Św.	1783 r.	A/2674/1766	11.07.1966 r.	par. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym
14	Naborów	Kościół fil. św. Anny w zespole kościoła	XV w., przeb. ok. 1726 r.	A/2959/420/W	30.09.1978 r.	par. Chrystusa Króla w Brzegu Dolnym
15	Pogalewo Małe	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	poł. XIX w.	A/2958/407/W	24.05.1978 r.	Gmina Brzeg Dolny

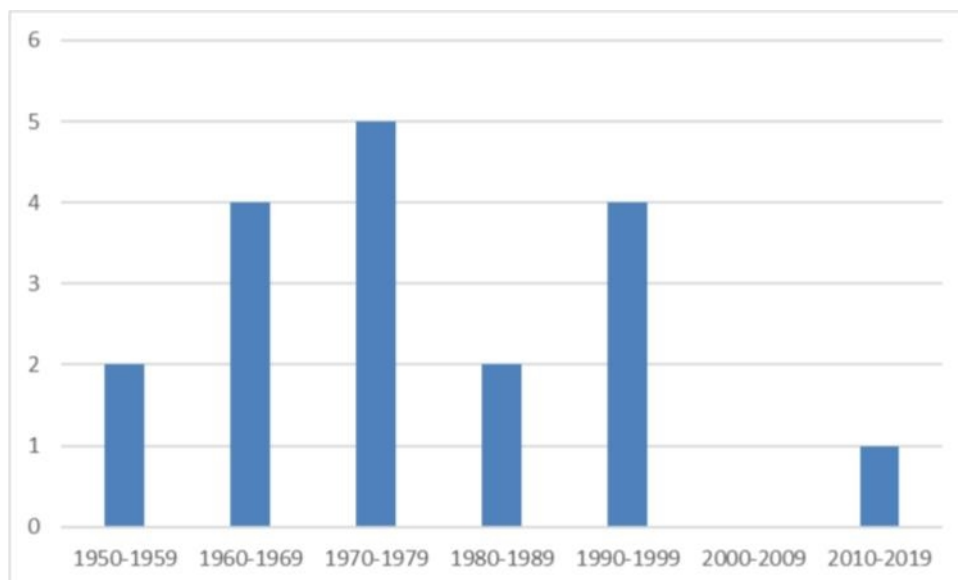
Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejsco- wość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru	Właściciel
16	Radecz	Kościół fil. Wniebowzięcia NMP	1891 r.	A/5892	28.10.2013 r.	par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Rościślawicach
17	Żerków	Pałac w zespole pałacowo- folwarcznym	1791 r.; rozb. XIX w.	A/2754/594/W	21.02.1986 r.	os. prywatna
18	Żerków	Park pałacowy w zespole pałacowo- folwarcznym	1840 r.	A/2753/408/W	24.05.1978 r.	os. prywatna

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej wpisów do rejestru zabytków z terenu Gminy Brzeg Dolny miało miejsce w latach 1970-1979 – 5 wpisów. Niewiele mniej, bo po 4 w latach 1960-1969 oraz 1990-1999. Już w 1950 r. do rejestru zabytków wpisany został pałac oraz park pałacowy z Brzegu Dolnego, co świadczy o ważności, prestiżu i skali tych miejsc, a także o jak najszybszej potrzebie ochrony ze strony służb konserwatorskich. Ostatnim obiektem, który został wpisany do rejestru zabytków jest kościół w Radeczu - 2013 r. Katalog obiektów rejestrowych nie jest zamknięty i może być sukcesywnie uzupełniany o nowe obiekty. Zgodnie z kartami gminnej ewidencji zabytków obiektami o wysokich wartościach historycznych i architektonicznych, które należy rozważyć do wpisu do rejestru zabytków są:

- Willa parkowa, tzw. dom odźwiernego w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem z ok. 1880 r. – Brzeg Dolny, ul. Kolejowa 2;
- Domek Szwajcara z kon. XIX w. – Brzeg Dolny, ul. Kolejowa 29;
- Budynek dawnej pastorówki, ratusz z 1889-1890 r. – Brzeg Dolny, Rynek 1.

Wyk. 3. Liczba wpisów do rejestru zabytków w poszczególnych dziesięcioleciach

Źródło: opracowanie własne

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

OBIEKTY BĘDĄCE WE WŁASNOŚCI GMINY

W poniższej tabeli przedstawiono zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których właścicielem jest Gmina Brzeg Dolny.

Tabela 6. Zabytki ujęte w GEZ będące we własności Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Uwagi
1	Brzeg Dolny	Brama parkowa w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie	kon. XIX w.; ok. 1910–1920 r.	
2	Brzeg Dolny	Cmentarz leśny poewangelicki	ul. Sienkiewicza	2 poł. XIX w.	
3	Brzeg Dolny	Zespół pałacowy z folwarkiem	ul. Kolejowa	1660 r.; 1785 r.; 1849 r.; XX w.	Wpis do rejestru zabytków
4	Brzeg Dolny	Pałac, ob. Urząd Miejski, Dolnobrzeski Ośrodek Kultury, Sala Ślubów	ul. Kolejowa 29	1780–1785 r.; po 1849, odb. 1945 r.	Wpis do rejestru zabytków
5	Brzeg Dolny	Oficyna pałacowa, tzw. mały pałac, ob. Urząd Miejski	ul. Kolejowa 29a	1780–1785 r.	
6	Brzeg Dolny	Dom oficjalisty	ul. Kolejowa 25	1 poł. XIX w.	
7	Brzeg Dolny	Stajnia i wozownia, ob. Środowiskowy Dom Samopomocy	ul. Kolejowa 27a	ok. 1880 r.; XX w.	
8	Brzeg Dolny	Wozownia z wieżą, ob. Dolnobrzeski Ośrodek Kultury	ul. Kolejowa 27b	XIX w.; XX w.	
9	Brzeg Dolny	Domek szwajcara	ul. Kolejowa 29	kon. XIX w.	
10	Brzeg Dolny	Park pałacowy	ul. Kolejowa, Leśna, 1-go Maja, Ogrodowa	1770–1780 r., XIX w.	Wpis do rejestru zabytków
11	Brzeg Dolny	Mauzoleum rodziny von Hoym (ruina)	ul. Kolejowa (park pałacowy)	1800–1803 r.	Wpis do rejestru zabytków
12	Brzeg Dolny	Cmentarz żydowski	ul. Kolejowa (park pałacowy)	1688 r.	
13	Brzeg Dolny	Droga krzyżowa	ul. Klasztorna	1 poł. XVIII w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
14	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 2	k. XIX w.	
15	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica	ul. Kochanowskiego 4	k. XIX w.	
16	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 12	ok. 1870 r., p. XX w.	
17	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 16	XIX/XX w.	
18	Brzeg Dolny	Oficyna mieszkalna, budynek administracyjny	ul. Kolejowa 23	2 poł. XIX w. (?)	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
19	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 18	1 ćw. XX w.	
20	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrzańska 16	ok. 1900 r.	
21	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Przejazd 1a	k. XIX w.	
22	Brzeg Dolny	Budynek dawnej pastorówki, ratusz	Rynek 1	1889 – 1890 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

23	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 6	XVIII/XIX w.; ob. XIX/XX w.	
24	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 7	XVIII/XIX w.	
25	Brzeg Dolny	Łaźnia miejska (?), ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 8	ok. 1910 r.	
26	Brzeg Dolny	Budynek I w zespole szpitala miejskiego	Al. Jerozolimskie 26	1866–1867 r.; XIX/XX w.	
27	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 1	ok. 1900 r.	
28	Brzeg Dolny	Zespół mieszkalno-gospodarczy zagrody wiejskiej	ul. Urazka 32-32a	2 poł. XIX w. – XX w.	
29	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 32	4. ćw. XIX w.	
30	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 32a	4 ćw. XIX w.	
31	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy	ul. Urazka 32a	4 ćw. XIX w.	
32	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny, ob. centrum przeciwdziałania bezdomności i punkt wspierania rodziny	ul. Urazka 47	ok. 1930 r.	
33	Brzeg Dolny	Dom Ludowy – świetlica	ul. Urazka 47a	1. 90-te XIX w.	
34	Bukowice	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	pocz. XX w.	
35	Bukowice	Cmentarz (relikt)	na pn. skraju wsi	pocz. XX w.	
36	Godzięcin	Mauzoleum w zespole pałacowym	park pałacowy	ok. 1920 r.	
37	Grodzanów	Zespół dworski	22	1 poł. XIX w. – 1. 20-te XX w.	
38	Grodzanów	Dwór w zespole dworskim	22	1 poł. XIX w.; 1. 20-te XX w.	
39	Grodzanów	Budynek gospodarczy I w zespole dworskim	22	1 ćw. XX w.	
40	Grodzanów	Budynek gospodarczy II w zespole dworskim	22	1 ćw. XX w.	
41	Grodzanów	Park dworski w zespole dworskim	22	XIX/XX w.	
42	Grodzanów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	3	1 ćw. XX w.	
43	Jodłowice	Cmentarz poewangelicki i katolicki	we wsch. części wsi	XIX/XX w.	
44	Naborów	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	38	1. 80-te XIX w.	
45	Pogalewo Małe	Zespół pałacowo-folwarczny z parkiem		1. 80-te XIX w.	
46	Pogalewo Małe	Rządówka w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	3, ob. 5	1 poł. XIX w.; przeb. pocz. XX w.	
47	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalna I w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	5, ob. 4	ok. 1860 r.	
48	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalna II w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	6, ob. 3	2 poł. XIX w.; 1 ćw. XX w.	
49	Pogalewo Małe	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	5	ok. 1920 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

50	Pogalewo Małe	Budynek gospodarczy i stodoła II z garażami w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	5	XIX/XX w.	
51	Pogalewo Małe	Zespół obór (I i II) z cielętnikiem w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	5	l. 80-te XIX w.	
52	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalno-gospodarcza w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	4, ob. bez nr	ok. 1880 r.	
53	Pogalewo Małe	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	5	poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków
54	Pogalewo Małe	Figura św. Nepomucena w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	naprzeciw 1	1725 r.	obiekt powołany dodatkowo w ramach aktualizacji w 2021 r.
55	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	32	ok. 1910 r.	
56	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	33	ok. 1900–1910 r.	
57	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	20	ok. 1910–1920 r.	
58	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	42	pocz. XX w.	
59	Pogalewo Wielkie	Nabrzeże dawnej cegielni	rz. Odra	ok. 1920 r.	
60	Stary Dwór	Budynek mieszkalny	20	ok. 1915 – 1925 r.	
61	Wały	Cmentarz poewangelicki	na pn.-zach. od wsi	1 poł. XIX w.	
62	Żerkówek	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	XIX/XX w.	

Źródło: Urząd Miejski w Brzegu Dolnym

BUDYNKI MIESZKALNE

Budynki mieszkalne stanowią ok. połowę wszystkich budynków znajdujących się w GEZ. Wśród budynków mieszkalnych, na obszarach wiejskich przeważają budynki jednorodzinne, jednokondygnacyjne, głównie tynkowane, rzadziej ceglane, kryte zazwyczaj dachówką. W niewielkim stopniu występują budynki dwukondygnacyjne, np. w Godzięcinie – dawny dom rządcy, w Pogalewie Małym – oficyny w zespole folwarcznym, Pogalewie Wielkim, czy Wałach. Na obszarach wiejskich występują również budynki, w których część wydzielona została na funkcje gospodarcze. Usytuowane są przeważnie szczytowo wzdłuż drogi tworząc mniejsze lub większe zagrody wraz z budynkiem/budynkami gospodarczymi oraz stodołą. W Grodzanowie występuje ciekawy przykład połączonych ze sobą 3 budynków mieszkalnych tworzących jedną bryłę. Jest to dawny dom pracowników folwarcznych. Obok niego występuje taki sam budynek wzdłuż drogi głównej przechodzącej przez wieś. Wielorodzinne budynki mieszkalne wybudowane zostały również w Pogalewie Małym z myślą o dawnych pracownikach cegielni, są to 4 dwukondygnacyjne budowle z lat 1905-1910. Kolonię domków dawnych pracowników elektrowni znajduje się w miejscowości Wały. Powyższe domy bliźniacze wybudowane zostały w latach 1952-1958, a ich cechą charakterystyczną są dachy naczółkowe. Budynki mieszkalne na obszarach wiejskich pochodzą głównie z pocz. XX w., rzadziej z XIX w. Ich stan jest bardzo mocno zróżnicowany i uzależniony od majątności właścicieli. Występuje również grupa obiektów opuszczonych popadająca w degradację.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Nie odnotowuje się drewnianego budownictwa mieszkalnego. Przykład budynku mieszkalnego z detalem architektonicznym zaprezentowano na poniższej fotografii.

Fot. 3. Budynek mieszkalny w Pogalewie Małym z końca XIX w.
Źródło: fotografia własna

Na terenie miasta Brzeg Dolny występują zarówno budynki mieszkalne jednorodzinne, jak i wielorodzinne. W obszarze historycznego centrum na ul. Rynek występują kamienice 2 i 3-kondygnacyjne, często z funkcją usługową na parterze. Obiekty te są tynkowane i posiadają detal architektoniczny. Pochodzą głównie z XIX w., a ich stan należy ocenić jako dobry. Od Rynku odchodzi ul. Kochanowskiego, przy której znajduje się znaczna ilość zabytkowych budynków mieszkalnych. Przy ul. Leśnej i Ogrodowej występują budynki związane historycznie z dawnym zespołem pałacowym, zaś w pobliżu pałacu, na ul. Kolejowej obserwuje się ciąg budynków mieszkalnych ujętych w gminnej ewidencji zabytków o charakterze zamożnych willi miejskich. Jednokondygnacyjna i jednorodzinna zabudowa mieszkalna znajduje się głównie w dawnych wsiach Warzyń i Kręsko, które zostały włączone w granice administracyjne Brzegu Dolnego. Przy ul. Robotniczej, jak i przy ul. Staromiejskiej występuje kilka budynków mieszkalnych, wielorodzinnych, dwukondygnacyjnych. Są to najprawdopodobniej mieszkania dawnych, jak i obecnych pracowników zakładów „Rokita”, które wybudowane zostały w latach 40. XX w. Znaczna liczba budynków mieszkalnych znajduje się również przy ul. Urazka.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fot. 4. Kamienica w Brzegu Dolnym przy ul. Rynek – przykład budownictwa wielorodzinnego
Zródło: fotografia własna

Budynki mieszkalne podatne są na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz ich problemy finansowe. Mogą one utracić cechy zabytkowe np. poprzez:

- niewłaściwą wymianę stolarki okiennej;
- niewłaściwą wymianę stolarki drzwiowej;
- niewłaściwą wymianę połaci dachowej;
- ocieplenie budynku;
- otynkowanie budynku;
- wszelkiego rodzaju dobudówki;
- umieszczanie reklam zakrywających detale architektoniczne.

Powyższe zjawiska na terenie Gminy Brzeg Dolny obserwuje się sporadycznie. Domy remontowane są przez właścicieli w pierwszej kolejności, w przeciwieństwie do budynków gospodarczych, w tym szachulcowych stodół występujących bardzo licznie na terenie gminy, których stan nie jest zadowalający.

CMENTARZE

Cmentarze stanowią specjalną formę obiektów zabytkowych. Nekropolie z terenu omawianej gminy można wyróżnić ze względu na przynależność wyznaniową. Występują tu cmentarze ewangelickie, żydowskie oraz rzymsko – katolickie.

Większość cmentarzy, to cmentarze ewangelickie, głównie z XIX w. Ponadto odnotowuje się zabytkowe nekropolie rzymsko-katolickie oraz 1 cmentarz żydowski. Najwięcej cmentarzy ujętych w GEZ znajduje się w Brzegu Dolnym - 6. Cmentarze przykościelne (przyklasztorne) występują w: Brzegu Dolnym, Godzięcinie, Jodłowicach i Naborowie. W GEZ znajdują się również cmentarze po których nie ma żadnego śladu. Zarówno nagrobki, jak i drzewostan zostały usunięte.

Szczególnymi przepisami ochronnymi zostały ujęte w pełnym zakresie cmentarze żydowskie, gdyż według wyznania Mojżeszowego nie przewiduje się likwidacji cmentarzy, a ekshumacja dozwolona jest tylko w wyjątkowych sytuacjach, musi też zostać przeprowadzona w sposób zgodny z przepisami. Dla Żydów są to z jednej strony miejsca święte, z drugiej zaś nieczyste. Dlatego po jego opuszczeniu należało umyć ręce. Cmentarze żydowskie, zwane mylnie „kirkutami” są nienaruszalne i nie mogą zostać usunięte. Mimo braku nagrobków na terenie „domów życia” dla Żydów są to w dalszym ciągu cmentarze. Zasada nienaruszalności grobu dotyczy cmentarza żydowskiego w Brzegu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Dolnym, który znajduje się w centralnej części parku pałacowego – w tzw. „strefie zadumy”. W 2021 r. znajdowało się na nim ok. 10 nagrobków w różnym stanie zachowania.

Cmentarz żydowski w Brzegu Dolnym został założony w 1689 roku. Wtedy to Szabtaj Bass, jako przywódca żydowskiej społeczności w mieście, otrzymał zgodę to, aby w Brzegu powstała nekropolia żydowska. W 1918 r. wciąż kurcząca się brzeska gmina żydowska została zlikwidowana, a cmentarz przeszedł na własność kahału wrocławskiego. Ostatni pochówek na cmentarzu żydowskim w Brzegu Dolnym odbył się w 1936 roku. W czasie Nocy Kryształowej nekropolia została zniszczona – przewracano wówczas większość nagrobków.²²

Warto również wspomnieć, iż wszelkie działania inwestycyjne na terenach pocmentarnych reguluje art. 6 ust. 4 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r.

4. Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny, na terenie cmentarzy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie dla zabytkowych cmentarzy:

- jeżeli są one nadal użytkowane, należy zachować ich dotychczasową funkcję;
- cmentarze nie użytkowane należy zachować jako tereny zielone;
- należy zaznaczyć w terenie obszar cmentarza poprzez ogrodzenie go w sposób trwały (funkcję ogrodzenia pełnić może zarówno mur, ogrodzenie metalowe jak i żywopłot);
- cmentarze uporządkować: zachowane nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie utworzyć dla nich lapidarium lub zachować je w inny uzgodniony z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków sposób.

W przypadku szpalerów, alei i pojedynczych okazów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- utrzymanie obiektu w miejscu i granicach historycznych;
- właściwa pielęgnacja zieleni;
- w przypadku szpalerów i alei usuwanie chorych i uzupełnienie układu nasadzeniami właściwych gatunków drzew.

Przedstawiona poniżej tabela charakteryzuje cmentarze występujące na terenie gminy.

Tabela 7. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Nazwa	ulica/lokalizacja	Czas powstania	Powierzchnia (ha)	Wpis do rejestru
1	Brzeg Dolny	Cmentarz przykościelny w zespole kościelnym	ul. Naborowska	XVI w.	0,19	nie
2	Brzeg Dolny	Cmentarz w zespole cmentarnym	Al. Jerozolimskie	1834 r.	0,26	tak
3	Brzeg Dolny	Cmentarz przyklasztorny	Al. Jerozolimskie	1887 r.	0,26	nie
4	Brzeg Dolny	Cmentarz leśny	ul. Sienkiewicza	2 poł. XIX w.	0,30	nie

²² Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opisu z witryny internetowej: <https://sztetl.org.pl/>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	Nazwa	ulica/lokalizacja	Czas powstania	Powierzchnia (ha)	Wpis do rejestru
		poewangelicki				
5	Brzeg Dolny	Cmentarz kat. (relikt)	Teren Zakładów „Rokita”	pocz. XX w.	brak danych	nie
6	Brzeg Dolny	Cmentarz żydowski	ul. Kolejowa (park pałacowy)	1688 r.	brak danych	nie
7	Bukowice	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	pocz. XX w.	0,17	nie
8	Bukowice	Cmentarz (relikt)	na pn. skraju wsi	pocz. XX w.	brak danych	nie
9	Godzięcin	Cmentarz przykościelny	58	XVI w.	0,25	nie
10	Godzięcin	Cmentarz leśny poewangelicki	przy drodze na Żmigród	XVIII–XX w.	0,58	nie
11	Jodłowice	Cmentarz przykościelny		XVIII w.	0,10	nie
12	Jodłowice	Cmentarz poewangelicki i katolicki	we wsch. części wsi	XIX/XX w.	0,58	nie
13	Jodłowice	Cmentarz wiejski	na pd. od wsi	XIX/XX w.	0,36	nie
14	Naborów	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła		pierw. XV w.; ob. 1 poł. XIX w.	0,13	nie
15	Pyszaca	Cmentarz poewangelicki	na pn.-wsch. od wsi	pocz. XIX w.	0,18	nie
16	Wały	Cmentarz poewangelicki	na pn.-zach. od wsi	1 poł. XIX w.	0,15	nie
17	Żerkówek	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	XIX/XX w.	0,08	nie

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ i WEZ

Fot. 5. Cmentarz przy Al. Jerozolimskich w Brzegu Dolnym

Źródło: fotografia własna

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026***KOŚCIOŁY**

Budowle sakralne stanowią o dziejach Gminy Brzeg Dolny. Są dobrem wspólnym parafian, utrzymywane zostają m.in. z ich datków. Kościoły znajdujące się na obszarze Gminy Brzeg Dolny powstały w różnym przedziale czasowym XV-XIX w. Najstarszy jest kościół w Naborowie o genezie XV-wiecznej. Nie ulega wątpliwości, że są one najlepiej zachowane i zadbane spośród wszystkich scharakteryzowanych grup. Reprezentują bardzo dobry i dobry stan zachowania. Kościół w Radeczu wymaga wymiany dachu oraz oczyszczenia cegieł, zaś kościół w Naborowie remontu sygnaturki i dokończenia prac przy elewacji kościoła. Obecnie pod względem przynależności wyznaniowej wszystkie kościoły są rzymsko – katolickie. Kościół znajdujący się na Rynku w Brzegu Dolnym pierwotnie był świątynią ewangelicką. Wszystkie kościoły z terenu Gminy Brzeg Dolny wpisane zostały do rejestru zabytków.

Tabela 8. Zabytkowe kościoły z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Nazwa kościoła	Czas powstania	Materiał	Styl	Stan zachowania
1	Brzeg Dolny	Kościół ewangelicki w zespole kościelnym, ob. par. NMP z Góry Karmel	1665-66, przebud. ok. 1734 i XIX/XX w.	tynkowany	klasycyzm	5 – bardzo dobry
2	Brzeg Dolny	Kościół par. Wszystkich Świętych w zespole kościelnym	1580 r.; XIX w.	tynkowany		5 – bardzo dobry
3	Brzeg Dolny	Kościół (kaplica cmentarna) św. Jadwigi w zespole cmentarnym	1665-1666 r., przebud. ok. 1734 r. i XIX/XX w.	tynkowany		5 – bardzo dobry
4	Godzięcin	Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1583 r.; rest.: 1793, 1877, 1930, 1971	drewno, tynkowany	gotyk-manierizm, w konstrukcji szachulcowej	5 – bardzo dobry
5	Jodłowice	Kościół fil. Podwyższenia Krzyża Św.	1783 r.	tynkowany	barok	5 – bardzo dobry
6	Naborów	Kościół fil. św. Anny w zespole kościoła	XV w., przeb. ok. 1726 r.	tynkowany	pierwotnie w konstrukcji szachulcowej	4 - dobry
7	Radecz	Kościół fil. Wniebowzięcia NMP	1891 r.	cegła czerwona	neogotyck	4 - dobry

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ

DWORY I PAŁACE

Na terenie Gminy Brzeg Dolny znajdują się 4 obiekty o dawnej funkcji rezydencjonalnej o dobrym i bardzo dobrym stanie zachowania. Obiekty te zostały zaadaptowane do nowych funkcji. Pałac w Brzegu Dolnym jest główną siedzibą Urzędu Miejskiego, pałac w Godzięcinie jest obecnie domem dziecka, dwór w Grodzanowie pełni funkcje świetlicy wiejskiej, a pałac w Żerkowie znajduje się w rękach prywatnych. Ten ostatni przeszedł generalny remont w latach 2012-2021. Przed remontem obiekt był w ruinie. Obecnie, najgorszy stan prezentuje dawny pałac w Godzięcinie, który wielokrotnie był przebudowywany, a w skutek wskutek ostatniej przebudowy zatracił cechy zabytkowe. W tabeli poniżej scharakteryzowano dawne dwory m.in. pod względem czasu powstania, obecnej funkcji oraz wpisu do rejestru zabytków. Większość dworów ujętych w poniższej tabeli pochodzi z XVIII w. Wpisem do rejestru zabytków objęto 2 budynki.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Tabela 9. Zabytkowe pałace i dwory z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Obiekt – funkcja pierwotna	Czas powstania	Styl	Wpis do rejestru
1	Brzeg Dolny	Pałac, ob. Urząd Miejski, Dolnobrzeski Ośrodek Kultury, Sala Ślubów	1780–1785 r.; po 1849, odb. 1945 r.	klasycyzm	tak
2	Godzięcin	Pałac, ob. Dom Dziecka w zespole pałacowym	poł. XVIII w.; przeb. XIX/XX i 1980–1981 r.	bezstylowy	nie
3	Grodzanów	Dwór w zespole dworskim	1 poł. XIX w.; l. 20-te XX w.	bezstylowy	nie
4	Żerków	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym	1791 r.; rozb. XIX w.	klasycyzm	tak

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ

Fot. 6. Pałac w Godzięcinie

Źródło: fotografia własna

PARKI

Na terenie gminy występuje 5 parków, które w sposób bezpośredni związane są z dworami. W związku z powyższym parki znajdują się tych samych miejscowościach, w których występują pałace i dwory. W Pogalewie Małym dwór nie przetrwał do dzisiejszych czasów. W miejscowości tej park jest w najgorszym stanie spośród wszystkich. Ścieżki, szpalery oraz stawy nie są zazwyczaj systematycznie pielęgnowane i poprzez długotrwały proces degradacji zostały zarośnięte. Największym i najbardziej reprezentatywnym parkiem jest park pałacowy w Brzegu Dolnym o powierzchni ok. 80 ha, który założony został przez C.G. v. Hoya wg proj. Carla Gotharda Langhansa. Langhans zaprojektował również pałac w Żerkowie, czy inne pałace i kościoły na dolnym śląsku. Jest on również twórcą bramy brandenburskiej. Charakteryzowane parki pochodzą w większości z XIX w. Spośród 5 wymienionych kompleksów zieleni na terenie gminy, 4 zostały wpisane do rejestru zabytków. Poniższa tabela przedstawia charakterystykę zabytkowych parków z terenu gminy.

W parku pałacowym w Brzegu Dolnym dąb szypułkowy położony w północnym narożniku zbiornika wodnego – Czarny staw. Drzewo zostało uznane za pomnik przyrody w 1974 r., jego pierścienica wynosi 145 cm, obwód 456 cm, a wysokość 24 m. Ponadto przy głównym budynku Urzędu Miejskiego rośnie platan klonolistny, który również został uznany jako pomnik przyrody w 2013 r. Jego pierścienica wynosi 266 cm, obwód 836 cm, a wysokość 25 m.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Z kolei w parku w Godzięcinie znajduje się lipa drobnolistna będąca pomnikiem przyrody. Drzewo zostało uznane jako pomnik przyrody w 1964 r., jego pierścienica wynosi 191 cm, obwód 600 cm, a wysokość 25 m.

Zgodnie ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny, na terenach zieleni komponowanej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy dążyć do ich zachowania lub scalenia w granicach historycznych;
- założenia te winny pozostać założeniami zielonymi, należy lokalizować tu funkcję reprezentacyjną lub rekreacyjną;
- założenia zielone należy uporządkować, wskazana jest ich rewaloryzacja;
- wprowadza się zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej bez uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- wszelkie działania, także lokalizację nowych obiektów, należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W przypadku szpalerów, alei i pojedynczych okazów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- utrzymanie obiektu w miejscu i granicach historycznych;
- właściwa pielęgnacja zieleni;
- w przypadku szpalerów i alei usuwanie chorych i uzupełnienie układu nasadzeniami właściwych gatunków drzew.

Tabela 10. Zabytkowe parki z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Powierzchnia (ha)	Stan parku	Wpis do rejestru
1	Brzeg Dolny	Park pałacowy	1770–1780 r., XIX w.	80	5 - bardzo dobry	tak
2	Godzięcin	Park pałacowy w zespole pałacowym	2 poł. XIX w.	25	4 - dobry	tak
3	Grodzanów	Park dworski w zespole dworskim	XIX/XX w.	1	5 - bardzo dobry	nie
4	Pogalewo Małe	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	poł. XIX w.	4,5	2 - zły	tak
5	Żerków	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym	1840 r.	4	4 - dobry	tak

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026**Fot. 7. Park w Grodzanowie***Źródło: fotografia własna***KAPLICZKI I FIGURY**

Przydrożne kapliczki, figury oraz krzyże związane są z folklorem, wydarzeniami historycznymi, ozdobą krajobrazu, wyznaniem wiary wcześniejszych pokoleń oraz wyrazem podziękowania Bogu przez indywidualnych „inwestorów”. Kult odprawiania nabożeństw majowych przy wybranych kapliczkach kontynuowany jest do dnia dzisiejszego na obszarach wiejskich. Jest to zatem miejsce spotkań i wspólnej modlitwy mieszkańców danych miejscowości. Obecnie na terenie gminy znajduje się 15 pozycji związanych z przydrożnymi kapliczkami i figurami. Zazwyczaj tynkowane, stawiane były głównie z końcem XIX w. bądź na pocz. XX w. Z kolei figury wykonane z piaskowca datowane są na XVIII w. Szczególnym przykładem charakteryzowanej grupy obiektów jest kalwaria w zespole klasztornym w Brzegu Dolnym, która jest zespołem figur i kapliczek położonych za budynkami gospodarczymi klasztoru. Warto zwrócić uwagę również na XVIII-wieczną drogę krzyżową ze scenami cudów świętych, prowadzącą od klasztoru w kierunku centrum miasta Brzegu Dolnego. Żaden z obiektów małej architektury nie został wpisany do rejestru zabytków. Ich stan jest zróżnicowany i należy go ocenić całościowo jako dobry.

Tabela 11. Zabytkowe kapliczki i figury z terenu Gminy Brzeg Dolny

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Czas powstania	Material	Stan zachowania
1	Brzeg Dolny	Figura Madonny z Dzieciątkiem w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1774 r.	piaskowiec/kolumna tynkowana	5 – bardzo dobry
2	Brzeg Dolny	Figura św. Jadwigi w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1774 r.	piaskowiec/kolumna ceglana	5 – bardzo dobry
3	Brzeg Dolny	Kalwaria w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	pocz. XX w.	tynkowana, beton, kamień	3 - średni
4	Brzeg Dolny	Droga krzyżowa	ul. Klasztorna	1 poł. XVIII w.	tynkowana	4 - dobry
5	Grodzanów	Kapliczka	obok 7c	1. 80-te XIX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Czas powstania	Materiał	Stan zachowania
6	Grodzanów	Kapliczka przydrożna	naprzeciw nr 33	XIX/XX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry
7	Naborów	Kapliczka w zespole kościoła	w murze kościelnym	1 poł. XIX w.	tynkowana (odsłonięta także cegła czerwona)	3 - średni
8	Naborów	Kapliczka	przy 1	k. XIX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry
9	Pogalewo Małe	Kapliczka	przy drodze do Pyszającej	pocz. XX w.	cegła czerwona	5 – bardzo dobry
10	Pogalewo Małe	Figura św. Nepomucena w zespole pałacowo-folwarcznym z parkiem	naprzeciw 1	1725 r.	piaskowiec/kolumna tynkowana	4 – dobry
11	Pogalewo Wielkie	Kapliczka	obok nr 12	ok. 1880 r.	cegła czerwona	5 – bardzo dobry
12	Pogalewo Wielkie	Kapliczka	przy 32	pocz. XX w.	tynkowana	3 - średni
13	Stary Dwór	Kapliczka p.w. św. Wojciecha	naprzeciw nr 35	l. 20. XX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry
14	Wały	Kapliczka św. Stanisława	przy 38	pocz. XX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry
15	Żerków	Kapliczka p.w. NMP	obok nr 13	pocz. XX w.	tynkowana	5 – bardzo dobry

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ

Fot. 8. Droga krzyżowa w Brzegu Dolnym z 1 poł. XVIII w.

Źródło: fotografia własna

Włączanie nowych obiektów oraz ich wyłączenie z gminnej ewidencji zabytków musi być dokonywane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wzór karty gminnej ewidencji zabytków określony został w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 Września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem i w taki sposób należy prowadzić gminną ewidencję zabytków (jej aktualizację). W gminnej ewidencji zabytków muszą znaleźć się obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków lub wskazane do ujęcia przez WKZ oraz inne nieruchomości zabytki wyznaczone przez burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Brzeg Dolny może w przyszłości ulec zmianie ze względu na otwarty charakter zbioru.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki archeologiczne

Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany jest także stanowiskiem archeologicznym. Narodowy Instytut Dziedzictwa wskazuje, że stanowisko archeologiczne to „obszar, w obrębie którego występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości”. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych itd.

Badania powierzchni archeologicznej w ramach wykonywania Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) prowadzone były od 1978 roku na terenie całego kraju. Projekt zakładał znalezienie zabytków archeologicznych tzw. metodą powierzchniową polegającą na obserwacji zaoranych pól wiosną i jesienią. Prowadzone były również wywiady z mieszkańcami, analizy archiwalnych materiałów, jak i wykorzystywano zdjęcia lotnicze. Dziedzictwo archeologiczne na terenie Gminy Brzeg Dolny reprezentują stanowiska archeologiczne w liczbie 195, w tym 28 stanowiska objęte wpisem do rejestru zabytków. Większość stanowisk ujętych w ewidencji wojewódzkiej zalicza się do tzw. stanowisk płaskich, które na powierzchni mogą być mało czytelne.

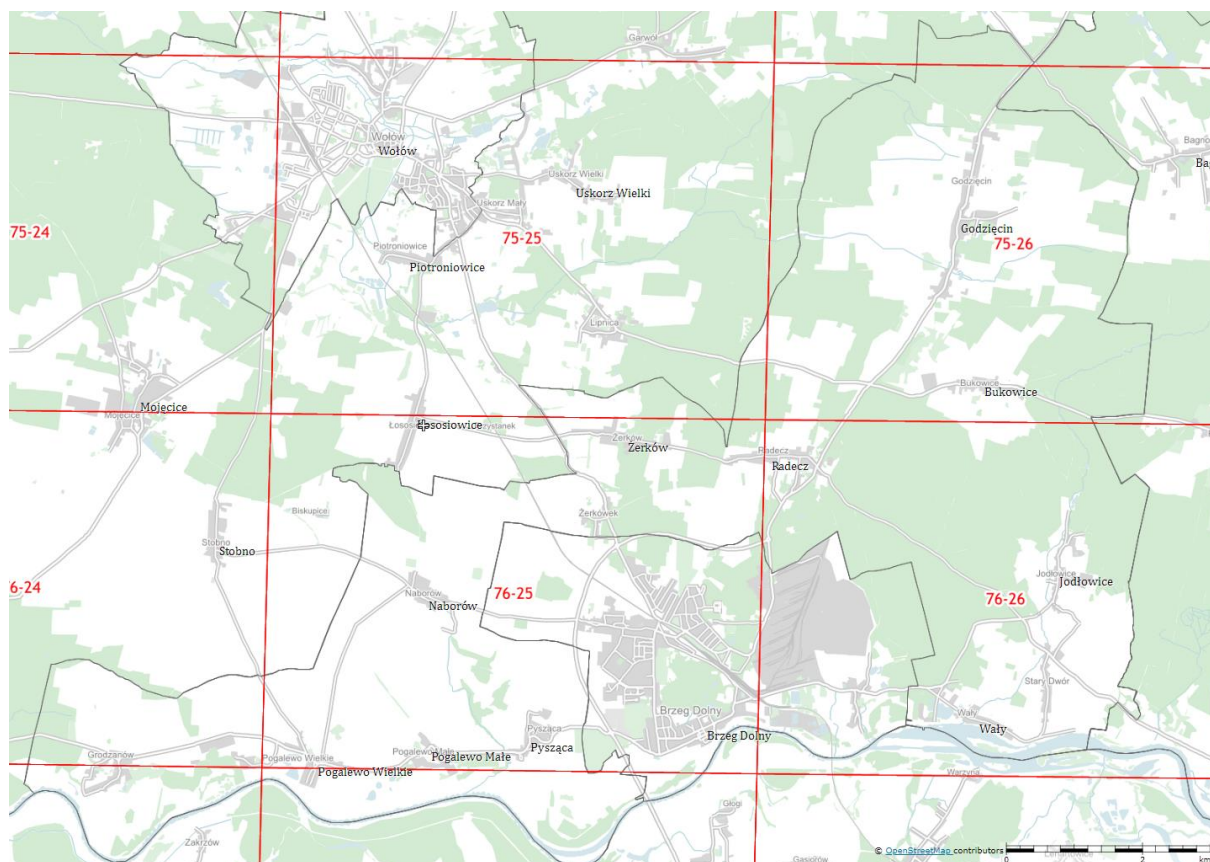
Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych *in situ* czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

GEZ w formie zbioru kart adresowych zabytków archeologicznych wykonana została w grudniu 2022 r. i uzyskała pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 30 maja 2022 r., znak: WZA.5140.1.2022.JB.2.

Jest to drugie tego typu opracowanie. Wcześniejsze karty adresowe gminnej ewidencji zabytków dla stanowisk archeologicznych, z 2012 r. opracowano jedynie dla stanowisk wpisanych do rejestru zabytków – 28 kart.

W nawiązaniu do części archeologicznej GEZ zawiera obiekty znajdujące się w rejestrze zabytków oraz ewidencji wojewódzkiej w liczbie 195 kart adresowych (w tym 28 to stanowiska rejestrowe).

Charakteryzowana gmina znajduje się na obszarze 8 sektorów AZP i w obrębie 6 z nich znajdują się zidentyfikowane stanowiska archeologiczne: 75-25, 75-26, 76-24, 76-25, 76-26, 77-25. Każdy z nich posiada wymiary 5 x 8 km, czyli 40 km². W sektorach: 74-26 i 77-25 nie odnotowano stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Brzeg Dolny. Sektory te tylko nieznacznie nachodzą na obszar gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

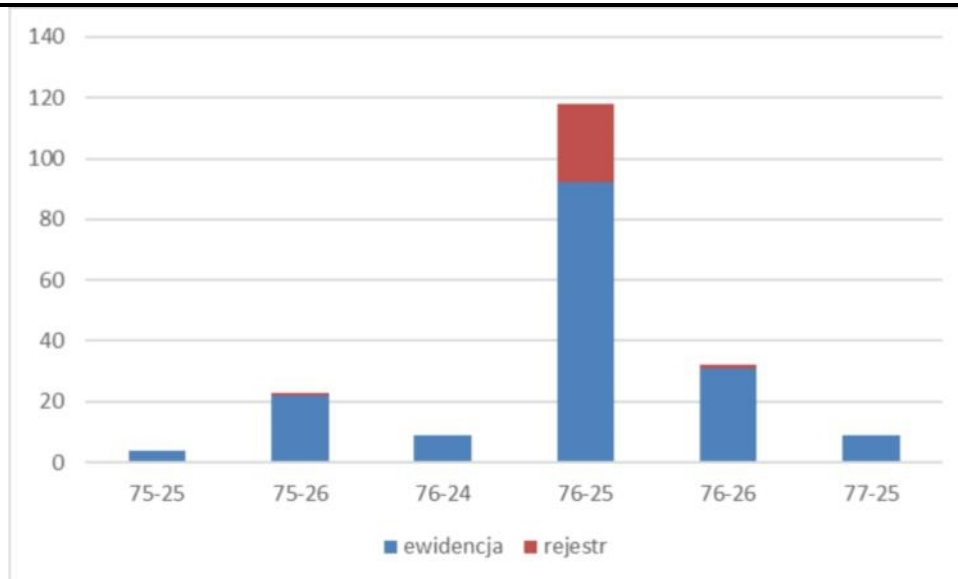
Ryc. 24. Obszary AZP na terenie Gminy Brzeg Dolny

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Żaden sektor AZP nie znajduje się w całości w granicach administracyjnych gminy. Sektor 76-25 w największym stopniu nachodzi na teren gminy. Z kolei sektory 75-25 i 77-24 tylko w niewielkim procencie wkraczają na obszar gminy i w najmniejszym stopniu spośród wszystkich pokrywają obszar gminy, w których odnotowano stanowiska archeologiczne.

Rozmieszczenie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych względem sektorów AZP nie jest równomierne. Zdecydowanie najwięcej stanowisk znajduje się na obszarze 76-25 (118), co związane jest z występowaniem na tym obszarze większości wiejskich miejscowości gminnych, jak i historycznego Brzegu Dolnego. 32 stanowiska występują na obszarze 76-26, a 23 na obszarze 76-26. Na pozostałych obszarach ich liczba nie przekracza 10. W tym miejscu należy przypomnieć, że lokalacje osad od zarania dziejów zawsze dyktowało ukształtowanie i ekspozycja terenu, dostępność wody pitnej, dogodna ekspozycja terenu do zamieszkania oraz odpowiednie do uprawy ziemi.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Wyk. 4. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Należy zaznaczyć, że wszystkie stanowiska archeologiczne są tak samo ważne dla rekonstrukcji większych procesów lub wyjaśnienia mniejszych problemów i zagadnień. W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych, gdzie ingerencja człowieka w substancję zabytkową stanowiska jest najmniejsza. Stan zachowania nawarstwień kulturowych w obrębie stanowisk najczęściej jest trudny do określenia. Ustala się go przy okazji badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych), planowych badań naukowych czy badań ratowniczych przy realizacji inwestycji.

Na terenie stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków wyklucza się wszelką działalność inwestycyjną, a prace porządkowe w ich obrębie wymagają uzgodnienia z WKZ.

W Gminie Brzeg Dolny występuje 28 archeologicznych stanowisk rejestrowych. Znajdują się one w: Brzegu Dolnym – 6, Bukowicach – 1, Pogalewie Małym – 12, Pogalewie Wielkim – 4, Pyszącej – 3, Wałach – 1, Żerkówku – 1. W poniższej tabeli przedstawiono podstawowe informacje na ich temat.

Tabela 12. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Wpis do rejestru
1	Brzeg Dolny	76-25	35	19	osada – kultura łużycka ślad osadnictwa – kultura przeworska (okres wpływów rzymskich) ślad osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	872/Arch./78 z dn. 06.06.1978 r.
2	Brzeg Dolny	76-25	55	40	osada – okres wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze	874/Arch./78 z dn. 07.06.1978 r.
3	Brzeg Dolny	76-25	54	41	osada – neolit osada – okres wpływów rzymskich	873/Arch./78 z dn. 06.06.1978 r.
4	Brzeg Dolny	76-25	53	42	osada – neolit osada – laten	871/Arch./78 z dn. 05.06.1978 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Wpis do rejestru
					osada – wczesne średniowiecze	
5	Brzeg Dolny	76-25	52	44	osada – okres wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze	875/Arch./78 z dn. 07.06. 1978 r.
6	Brzeg Dolny	76-26	1	2	osada – kultura przeworska (II-III w.) osada – kultura przeworska (IV-1 poł. V w.) ślad osadnictwa – pradzieje? grodzisko – VIII-XIX w. gródek stożkowaty – XIII-IX w. osada – nowożytność	31/Arch./64 z dn. 27.09.1964 r.
7	Bukowice	75-26	1	1	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka	323/Arch./68 z dn. 15.03.1968 r.
8	Pogalewo Małe	76-25	7	78	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	923/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. część stanowiska w granicach Pogalewa Wielkiego
9	Pogalewo Małe	76-25	5	79	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – późne średniowiecze	930/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
10	Pogalewo Małe	76-25	6	80	osada – kultura łużycka (halsztat) osada – VI w n.e.? osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	929/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
11	Pogalewo Małe	76-25	8	81	osada – neolit ślad osadnictwa – kultura łużycka osada – laten osada – pradzieje ślad osadnictwa – późne średniowiecze	920/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r.
12	Pogalewo Małe, ob. Pysząca	76-25	30	82	osada – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – pradzieje osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	879/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r.
13	Pogalewo Małe	76-25	1	98	grodzisko stożkowane – XIV w.	19/Arch./64 z dn.30.05.1964 r.
14	Pogalewo Małe	76-25	25	101	osada – neolit osada – okres wpływów rzymskich	922/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r.
15	Pogalewo Małe	76-25	27	102	osada – neolit? osada – kultura łużycka	928/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
16	Pogalewo Małe	76-25	28	103	osada – kultura łużycka	927/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
17	Pogalewo Małe	76-25	29	104	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze	926/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
18	Pogalewo Małe	76-25	23	105	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich	925/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
19	Pogalewo Małe	76-25	26	106	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze	921/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r.
20	Pogalewo Małe	76-25	24	107	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich	924/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r.
21	Pogalewo Wielkie	76-25	12	108	osada – laten ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze	910/Arch./80 z dn. 17.01.1980 r.
22	Pogalewo Wielkie	76-25	9	109	osada – neolit ślad osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	309/Arch./80 z dn. 16.01.1980 r.
23	Pogalewo	76-25	6	119	ślad osadnictwa – okres wpływów	911/Arch./80 z dn.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Wpis do rejestru
	Wielkie				rzymskich	17.01.1980 r.
24	Pogalewo Wielkie	76-25	8	120	ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze	912/Arch./80 z dn. 17.01.1980 r.
25	Pyszająca	76-25	5	66	ślad osadnictwa – neolit? osada – laten ślad osadnictwa – pradziej	877/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r.
26	Pyszająca	76-25	7	71	osada – neolit osada – laten	878/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r.
27	Wały	76-26	1	26	grodzisko stożkowate – późne średniowiecze	18/Arch./64 z dn. 30.05.1964 r.
28	Żerków, ob. Żerkówek	76-25	1	13	gródek stożkowaty – XIV-XV w.	13/Arch./64 z dn. 30.05.1964 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Poniżej opisano powyższe stanowiska na podstawie danych przedstawionych w kartach GEZ oraz danych Kart Ewidencji Stanowisk Archeologicznych znajdujących się w siedzibie WUOZ we Wrocławiu.

1. Znaleździisko nauczyciela Hillera w 1938 r. lokalizowane 500 m na SW od pkt. triangulacyjnego – 130,9, położony 500 m na W od skrzyżowania dróg w centrum wsi, w bliżej nieokreślonym miejscu. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fragment cer. k. łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich. Badania pow. w 1993 r., w ramach AZP, nadano nowy nr Brzeg Dolny stn. nr 35. Materiał masowy: fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki, 2 fr. ceramiki, 6 fr. ceramiki.
2. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Badania pow. w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Brzeg Dolny stn. nr 55. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
3. Badania pow. w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Brzeg Dolny stn. nr 54. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
4. Badania pow. w 1976 r. znaleziono wiór retuszowany i fr. cer. z neolitu, okresu lateńskiego i wczesnego średniowiecza. Badania pow. w 1993 r. w ramach AZP – teren zabudowany, nadano nowy nr Brzeg Dolny stn. nr 53. Materiał masowy: fr. ceramiki, wiór retuszowany, fr. ceramiki, fr. ceramiki.
5. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Badania pow. w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Brzeg Dolny stn. nr 52. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
6. W 1928 r. nauczyciel Kordetzkzy poinformował o grodzisku położonym nad Odrą. Badania ratownicze – H. Pokora – 1980 r. przeprowadzono w związku z budową drogi. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 2 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 14 fr. ceramiki. Duża wartość poznawcza stanowiska.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fot. 9. Grodzisko w Brzegu Dolnym

Źródło: fotografia własna

7. W 1912 r. leśniczy Gerlitz z Choruli, pow. Strzelce Opolskie znalazł w lesie, w zajęcej norze naczynie barwy czerwonej. Z inspekcji Gollnischia pochodziły fragmenty ceramiki przekazane do muzeum w Wołowie, W 1968 r. badania weryfikacyjne A. Kudły przyniosły wynik negatywny. Badania AZP – wynik negatywny – teren zalesiony. Materiał masowy: fr. ceramiki.
8. Badania w 1976 r. znaleziono fr. cer. k. łużyckiej i wczesnośredniowiecznej. Badania w 1993 r. w ramach AZP nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 7. Materiał masowy: 6 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 2 fr. ceramiki.
9. Badania w 1976 r. znaleziono fr. cer. k. łużyckiej i okresu wpływów rzymskich. Badania w 1993 r. w ramach AZP nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 5. Materiał masowy: 2 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 2 fr. ceramiki.
10. Badania w 1976 r. znaleziono fr. cer. k. łużyckiej i okresu halsztackiego z VI w. n.e.? i wczesnego średniowiecza. Badania w 1993 r. w ramach AZP nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 6. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki, fr. ceramiki, 3 fr. ceramiki.
11. Badania w 1976 r. znaleziono fr. cer. neolitycznej (?) i lateńskiej. Badania w 1993 r. w ramach AZP nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 8. Materiał masowy: fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 4 fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki.
12. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Badania w 1993 r. w ramach AZP nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 30. Materiał masowy: 5 fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki.
13. Badania pow. w 1962 i 1964 r. W 1967 r. przeprowadzono badanie wiertnicze, które przemawiają przeciw uznaniu tego obiektu za grodzisko. Badania pow. w 1993 r., w ramach AZP – teren porośnięty lasem, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 1.
14. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. neolitycznej i z okresu wpływów rzymskich. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 25. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
15. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. neolitycznej (?) i z kultury łużyckiej. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 27. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
16. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z kultury łużyckiej. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 28. Materiał masowy: fr. ceramiki.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

17. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z kultury łużyckiej i wczesnośredniowiecza. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 29. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
18. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 23. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
19. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z kultury łużyckiej i z wczesnośredniowiecza. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 26. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
20. Część stanowiska w granicach Pogalewa Wielkiego. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich. Badania w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Małe stn. nr 24. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
21. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu lateńskiego i wczesnego średniowiecza. Badania AZP w 1993 r. – nadano nowy nr Pogalewo Wielkie stn. nr 12. Materiał masowy: fr. ceramiki, 2 fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki.
22. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. neolitycznej. Badania AZP w 1993 r. – nadano nowy nr Pogalewo Wielkie stn. nr 9. Materiał masowy: fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki, 5 fr. ceramiki.
23. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu wpływów rzymskich. Badanie pow. w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Wielkie stn. nr 6. Materiał masowy: fr. ceramiki.
24. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Badanie pow. w 1993 r. w ramach AZP – łąka, nadano nowy nr Pogalewo Wielkie stn. nr 8. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
25. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. lateńskiej. Badanie pow. w 1993 r. w ramach AZP, nadano nowy nr Pysząca stn. nr 5. Materiał masowy: 1 fr. ceramiki, fr. ceramiki, 1 fr. ceramiki.
26. Badania pow. w 1976 r. znaleziono fr. cer. z neolitu z okresu lateńskiego. Badanie pow. w 1993 r. w ramach AZP - łąka, nadano nowy nr Pysząca stn. nr 7. Materiał masowy: fr. ceramiki, fr. ceramiki.
27. Stożkowaty kopiec na planie koła o podstawie 25 m i plateau 18-20 m, wys. ok. 2,5 m mierząc od dna fosy. Otoczony od strony W, N, NW fosą o szerokości 9 m, która została poszerzona od S w niewielki stawek. Wyniki badań AZP – nie znaleziono materiału zabytkowego na powierzchni. Duża wartość poznawcza stanowiska.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Fot. 10. Grodzisko w Wałach

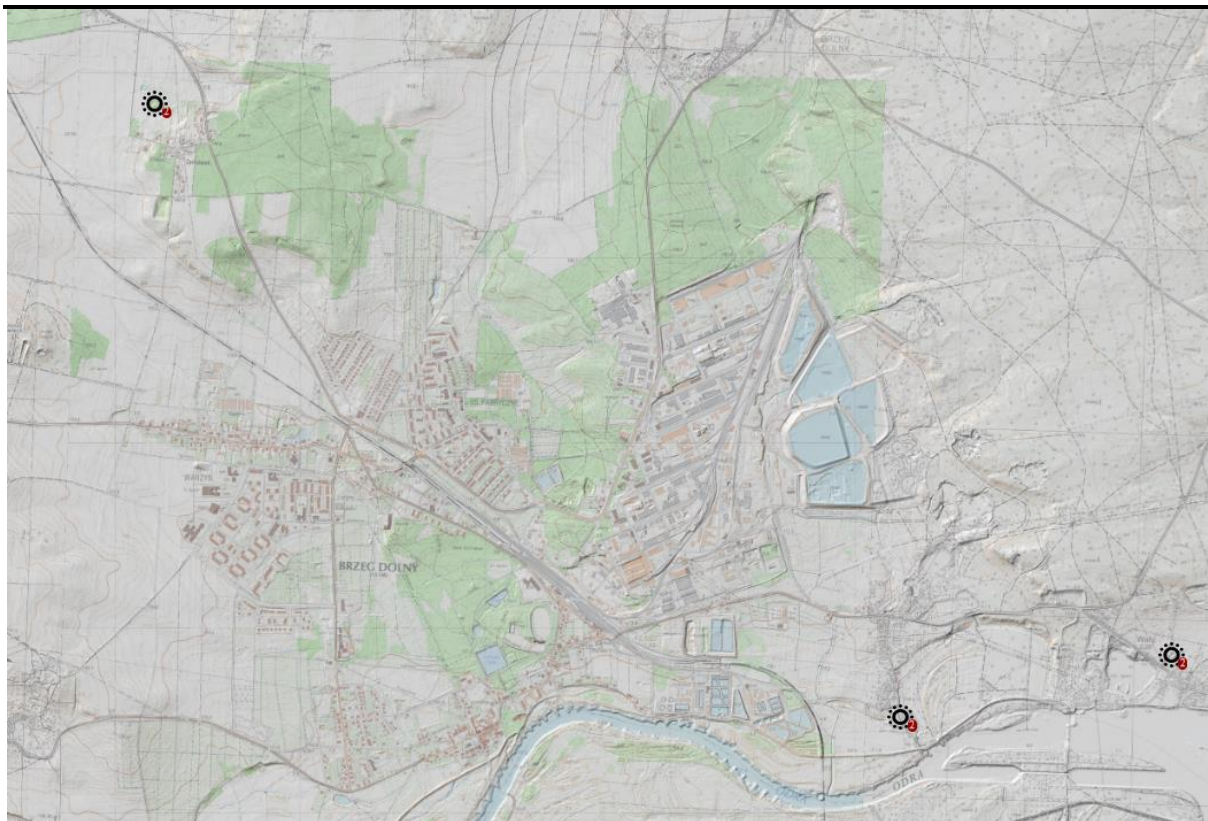
Źródło: fotografia własna

28. Odkryte w 1926 r. Wśród skorup naczyń glinianych znalezionych na obiekcie wyróżniono także skorupy „Słowiańskie” i „wczesnośredniowieczne”. W 1967 r. przeprowadzono badania wiertnicze. Badania pow. w 1993 r. w ramach AZP – gródek zachowany w terenie. Nadano nowy nr. Materiał masowy: fr. ceramiki.

Fot. 11. Gródek w Żerkówku

Źródło: fotografia własna

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026**Ryc. 25. Lokalizacja grodzisk w Gminie Brzeg Dolny**Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

W tabeli poniżej przedstawiono liczbę stanowisk archeologicznych z wyróżnieniem na poszczególne funkcje. Jako materiał źródłowy posłużyła gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Wśród 195 stanowisk archeologicznych zaobserwowano występowanie 311 faktów osadniczych, co oznacza że średnio na 1 stanowisko odnotowano 1,5 faktu osadniczego. W Brzegu Dolnym występuje stanowisko, na obszarze którego ustalono 6 faktów osadniczych: 3 osady, ślad osadnictwa, grodzisko i gródek stożkowaty. Na terenie Gminy Brzeg Dolny wyróżnić można 142 osady, 132 ślady osadnictwa, 17 cmentarzysk, 9 punktów osadniczych, 4 grodziska, 2 gródki, depozyt monet oraz fakt określony jako miasto nowożytne. 68 faktów osadniczych odnotowano wśród 28 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Szczegółowe informacje zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 13. Liczba faktów osadniczych z terenu Gminy Brzeg Dolny

Stanowiska archeologiczne	Ilość	w tym w rejestrze zabytków
osada	142	45
ślad osadnictwa	132	17
cmentarzysko	17	1
punkt osadniczy	9	
grodzisko	4	3
gródek	2	2
miasto nowożytne	1	
depozyt monet	1	
nieokreślona	2	
brak danych	1	

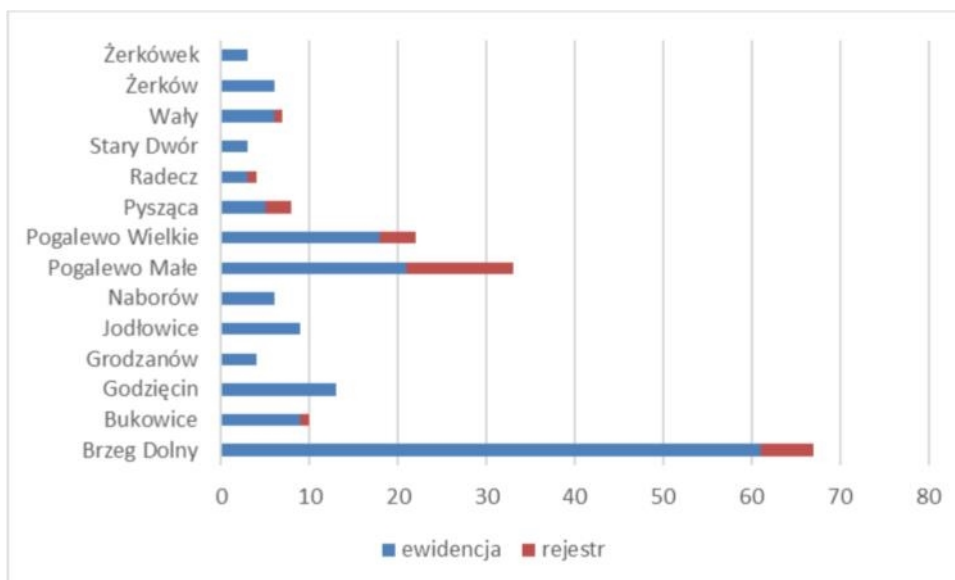
Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Razem	311	68
-------	-----	----

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Łącznie odnotowano 195 stanowisk na obszarze wszystkich jednostek gminnych (14). Nazwy miejscowości dla poszczególnych stanowisk nie zawsze muszą się zgadzać z obecnymi obrębami geodezyjnymi, ponieważ Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), na podstawie którego wydzielono stanowiska archeologiczne, robione było na przestrzeni kilkudziesięciu lat, gdzie granice miejscowości mogły ulegać zmianie bądź też stanowisko zostało błędnie przypisane. Dotyczy to 3 stanowisk przypisanych wcześniej do Jodłowic, znajdujących się w granicach ewidencyjnych Starego Dworu. Powyższa sytuacja miała miejsce również w przypadku 2 stanowisk pierwotnie przypisanych do Pogalewa Małego, a faktycznie znajdujących się w Pyszącej. Również 3 stanowiska pierwotnie nadane do Żerkowa znajdują się granicach Żerkówka. Większość stanowisk ujętych w ewidencji zalicza się do tzw. stanowisk płaskich, które na powierzchni mogą być mało czytelne. Na obszarze Gminy Brzeg Dolny dla 36 stanowisk nie ustalono dokładnej lokalizacji.

Zdecydowanie najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano w Brzegu Dolnym – 67. Powyżej 20 stanowisk znajduje się w Pogalewie Małym i Pogalewie Wielkim.

Wyk. 5. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu Gminy Brzeg Dolny z wyszczególnieniem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Ochrona stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu odnosi się do planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, w których znajdują się ustalenia ochronne. Wszelkie prace remontowo – ziemne należy ustalać z WKZ. Trzeba zatem zwrócić się do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z wnioskiem o wydanie decyzji administracyjnej zezwalającej na realizację przedsięwzięcia inwestycyjnego, jeżeli przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WKZ.

Do największych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych zaliczają się:

- działalności inwestycyjne: budowa kanalizacji, wodociągów;
- inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe;
- budowy dróg;
- lokalizacje żwirowni i kopalni kruszywa oraz ich wydobycie;
- planowane zalesienia;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- działalności rabunkowe – nielegalne poszukiwania;
- działalności rolnicze – głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

W szczególnym stopniu inwestycje liniowe o charakterze ponadlokalnym, prymitywne i rabunkowe metody gospodarowania przestrzenią osadniczą oraz tak zwani „poszukiwacze skarbów”, wykorzystujący do poszukiwań urządzenia techniczne wydają się być największym zagrożeniem dla zabytkowych stanowisk. Dlatego też w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków powinien obowiązywać zakaz prowadzenia prac budowlanych w ich zasięgu.

W okresie najbliższych 4 lat na terenie gminy nie zakłada się przeprowadzenia prac wykopaliskowych.

Zgodnie ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny, dla stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków archeologicznych obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- w przypadku lokalizacji inwestycji na terenie stanowiska archeologicznego oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie należy uzyskać pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie prac ziemnych i przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne metodą wykopaliskową;
- wyniki ww. badań decydują o możliwości kontynuowania inwestycji, konieczności zmiany technologii lub o zaniechaniu inwestycji i zmianie przeznaczenia terenu, – należy wyłączyć spod zalesienia obszary stanowisk archeologicznych.

Liczba obiektów w ewidencji zabytków nie jest stała, ponieważ mogą być do niej wpisywane kolejne stanowiska archeologiczne odkryte podczas prac wykopaliskowych.

Ewidencja stanowisk archeologicznych, podobnie jak i obiektów architektury i budownictwa ma charakter zbioru otwartego, ponieważ nowe stanowiska archeologiczne mogą być odkrywane podczas zaplanowanych prac archeologicznych, w przypadku odkryć podczas inwestycji, czy też przypadkowych znalezisk.

5.6. Strefy ochrony

Zgodnie ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny, na terenie gminy funkcjonują strefy ochronne. Są to obszary wyznaczone granicami, na których obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków w zależności od występującej specyfiki, rodzaju, czy ważności zabytku. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

dla których zostały wyznaczone. Na terenie Gminy Brzeg Dolny zdefiniowano następujące wymogi konserwatorskie dla poszczególnych stref.

W strefie „A” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, ulic i miedzuchów, placów, historycznych zbiorników wodnych, przebieg linii zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych, kompozycję historycznej zieleni oraz poszczególne elementy tego układu (tj. historyczne nawierzchnie ulic, placów i chodników, historyczne obiekty techniczne, zabudowę, małą architekturę i zielen);
- obowiązuja działania odtworzeniowe i rewaloryzacyjne;
- konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- dostosować współczesną funkcję do wartości zabytkowych obiektów i obszarów położonych w strefie; w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzenno-architektonicznej w zakresie lokalizacji, skali, gabarytów, rozplanowania, bryły, poziomu posadowienia parteru, kształtu i wysokości dachu, formy architektonicznej, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni murów i otworów, opracowania elewacji, detalu, kolorystyki, podziałów wewnętrznych okien i drzwi oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej;
- lokalizacja nowej zabudowy na terenie zabytkowych zespołów dworskich, folwarcznych możliwa jest wyłącznie w miejscu nieistniejących historycznych budynków lub jako logiczne uzupełnienie czworoboku zabudowy;
- w obrębie zespołów dworskich, folwarcznych zakazuje się budowy silosów w obrębie podwórzy folwarcznych; dopuszcza się budowę silosów na tym terenie jako wbudowane w obiekty folwarczne, w formie obudowanej, w miejscu nieistniejących obiektów historycznych;
- nowa zabudowa winna rygorystycznie powtarzać przebieg historycznej linii zabudowy, winna być kształtowana w oparciu o dostępne materiały ikonograficzne oraz w nawiązaniu do zachowanej historycznej zabudowy;
- nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- stosować materiały budowlane tradycyjne;
- usunąć obiekty dysharmonizujące i tymczasowe, analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- zakaz lokalizacji obiektów typu kiosk, pawilon;
- zakaz wprowadzania przegrodzeń dzielących optycznie zespół;
- umieszczanie reklam lub innych tablic reklamowych nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy, jest bezwzględnie zabronione;
- dopuszczalne jest umiejscawianie tablic informacyjnych, instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- inwestor przed uzyskaniem pozwolenia na budowę winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych, archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendrochronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby ochrony zabytków;
- należy uporządkować wnętrza zabudowy zabytkowych zespołów budowlanych; puste place powstałe po wyburzeniu obiektów powinny uzyskać zagospodarowanie odtworzeniowe bądź jako zieleńce wewnątrz blokowe, według, indywidualnych projektów (preferowana jest zieleń niska i pnąca);
- zakaz prowadzenia napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych;
- zakaz lokalizacji konstrukcji wieżowych związanych z urządzeniami przekaźnikowymi telekomunikacji, zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych;
- wszelkie zamierzenia i działania (w tym wszelkie zmiany form własności, funkcji, podziałów nieruchomości, przebudowy, rozbudowy i remontów, zagospodarowania terenu, wznoszenie nowych obiektów) na obszarze strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycje wnętrz urbanistycznych, kompozycje zabudowy, zespoły zabudowy oraz kompozycję zieleni; zachować historyczne nawierzchnie kamienne, obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jaki w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków;
- należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenia lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu; przy opracowaniu zasad kształtowania przyszłej zabudowy należy uwzględnić historyczny charakter zabudowy miejscowości i jej rozplanowania: np. mieszkaniowy, zagrodowy, siedliskowy itp.;
- przy nowych inwestycjach oraz związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymaga się nawiązania gabarytami i sposobem kształtowania bryły i użytymi materiałami do miejscowej tradycji architektonicznej; w przypadku istniejącego obiektu - po rozbudowie budynek powinien tworzyć spójną kompozycję z istniejącą częścią;
- nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, w tym kształtu i wysokości dachu, poziomu posadowienia parteru, formy architektonicznej, podziałów otworów okiennych i drzwiowych, materiału oraz przy nawiązaniu do historycznej zabudowy danej miejscowości;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- lokalizacja nowej zabudowy w obrębie zespołów dworskich, folwarcznych możliwa jest wyłącznie w miejscu nieistniejących historycznych budynków lub jako logiczne uzupełnienie czworoboku zabudowy;
- w obrębie zespołów dworskich, folwarcznych zakazuje się budowy silosów w obrębie podwórzy folwarcznych; dopuszcza się budowę silosów na tym terenie jako wbudowane w obiekty folwarczne, w formie obudowanej, w miejscu nieistniejących obiektów historycznych;
- nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka, łupek); w obiektach historycznych, które posiadały imię pokrycie niż ceramiczne stosuje się pokrycie historyczne właściwe dla danego obiektu;
- kolorystyka obiektów winna uwzględniać walory estetyczne otoczenia jak i rozwiązania kolorystyczne występujące w zabudowie historycznej danej wsi;
- elementy dysharmonizujące, nie spełniające warunków ochrony strefy konserwatorskiej, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie; analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni), zakaz stosowania tworzyw sztucznych jako materiały okładzinowe;
- zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych;
- zakaz lokalizacji konstrukcji wieżowych związanych z urządzeniami przekaźnikowymi telekomunikacji;
- umieszczanie reklam lub innych tablic nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy, jest zabronione. Dopuszczalne jest umiejscawianie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie;
- wyklucza się możliwość prowadzenia napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych;
- wprowadza się wymóg uzgadniania z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestycyjnych (w tym zmiany zagospodarowania terenu), remontów, przebudów i modernizacji oraz zmiany funkcji obiektów budowlanych, jak i wznoszenia nowych budynków.

W strefie „K” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego i kompozycję zieleni;
- nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, bryły, materiału oraz nawiązywać do lokalnej, historycznej tradycji architektonicznej;
- w obrębie zespołów folwarcznych należy dążyć do zachowania lub odtworzenia historycznego układu przestrzennego, nową zabudowę należy wznosić w miejscu nieistniejących obiektów folwarcznych lub jako jej logiczne uzupełnienie, z nawiązaniem do skali, bryły i dyspozycji elewacji, z użyciem tradycyjnych materiałów budowlanych;
- zakaz budowy silosów w obrębie podwórzy folwarcznych - silosy należy lokować jako wbudowane w obiekty folwarczne;
- wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków;
- należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
 - formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz; z tego powodu należy wyłączyć z możliwości realizacji inwestycje duże wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
 - należy utrzymać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym i ruralistycznym, winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym i ruralistycznym;
 - umieszczenia reklam lub innych tablic, nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze jest zabronione; dopuszcza się umiejscowienie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie;
 - wszelkie działania inwestycyjne polegające na wznoszeniu nowych obiektów kubaturowych oraz przebudowie i zmianie wyglądu istniejących obiektów należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W strefie „W” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- zakazana jest wszelka działalność budowlana oraz inwestycyjna niezwiązana bezpośrednio z konserwacją lub rewaloryzacją tego terenu;
- dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, konserwację zachowanych fragmentów zabytkowych celem ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczenia przed zniszczeniem;
- przedsięwzięcia o charakterze rewaloryzacyjnym należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, a podejmować wyłącznie za pozwoleniem właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W strefie „OW” obowiązują następujące uwagi konserwatorskie:

- na zamierzenia inwestycyjne na tym obszarze związane z pracami ziemnymi należy uzyskać uzgodnienie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków co do konieczności prowadzenia tych pod nadzorem archeologicznym i za pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.7. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Obiekty o największym znaczeniu dla Gminy Brzeg Dolny figurują w rejestrze zabytków. Zabytki wyróżniające się największymi walorami historycznymi, artystycznymi i architektonicznymi przedstawiono poniżej. Obiekty te pełnią różne funkcje, co świadczy o zachowaniu dziedzictwa materialnego z terenu gminy. Przy krótkiej charakterystyce obiektów umieszczono również fotografie z 2021 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI W ZESPOLE KOŚCIELNYM, OB. PAR. NMP Z GÓRY KARMEL

Kościół w pd. części rynku; jednonawowy, orientowany, założony na rzucie prostokąta z kwadratową wieżą na osi elewacji zach., rozbudowany o symetryczną część wsch.; murowany, tynkowany z tynkowym, klasycystycznym detalem; wieża dołem kwadratowa w ostatniej kondygnacji ośmioboczna zwieńczona dużą latarnią; we wnętrzu zachowane drewniane empory; wyposażenie eklektyczne.

Kościół powstał w wyniku długich i burzliwych negocjacji pomiędzy grafem von Stemberg, a gminą ewangelicką w Brzegu Dolnym. Wybudowany został ze środków gminy ewangelickiej, zaś plan, rysunek i kosztorys obiektu przygotowany został przez kupca Krzysztofa Neumanna. Dom modlitwy nosił pierwotną nazwę „Bethaus”. W 1744 r. dobudowano od zachodu czworoboczną drewnianą wieżę sygnaturki. W tym samym roku zawieszono dzwon. W 1764 r. wiatr zniósł zwieńczenie sygnaturki, w której przechowywane były dokumenty związane z historią parafii. W 1784 r. kościół został powiększony o dodatkowe 500 miejsc siedzących, zaś w 1797 r. od zachodu dostawiono murowaną czworoboczną wieżę. Zainstalowano 3 nowe dzwony oraz naprawiono organy. W 1820 r. kościół widoczny jest jako obiekt o bryle 3-kondygnacyjnej w konstrukcji szachulcowej z czworoboczną, murowaną wieżą, która w kolejnych latach nie była przebudowywana. W 1843 r. kościół poważnie rozbudowano. W 1895 r. pastorem został J. Droh, który zainicjował szereg prac budowlanych. Rok później wstawiono nowy zegar wieżowy, a w kolejnych latach kontynuowano prace remontowe – zmieniono pokrycie wieży, przemurowano szachulcowe ściany, przemalowano wnętrze, położono instalację grzewczą. W 1899 r. zakupiono nowe organy. Do 15 VIII 1946 r. kościół należał jeszcze do niewielkiej gminy ewangelickiej, której ostatnim pastorem był dr Steumer. Na skutek żądań polskich, pastor wraz z wiernymi został wysiedlony do Niemiec. 15 VII 1947 r. kościół został konsekrowany, zaś 16 VII przeniesiono obraz Matki Boskiej Szkaplerznej ze Śniatynia, który znajdował się w kaplicy św. Jadwigi. W latach 1957-1960 kościół był remontowany, a także przeniesiono do niego wyposażenie z innych zniszczonych kościołów. Ze starego wyposażenia pozostała jedynie XVIII – wieczna kamienna chrzcielnica. Inne cenne wyposażenie to organy firmy "Schlag & Sohne" ze Świdnicy, dwie kondygnacje empor o konstrukcji ramowo-płycinowej, neogotycki ołtarz główny i ambona przeniesione z kościoła ewangelickiego w Mietkowie, ławki z kościoła w Bukówku. W 1997 r. w wyniku „powodzi stulecia” do kościoła wlała się woda zalewając posadzkę na wysokość ok. 15 cm.

Fot. 12. Kościół p.w. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym
Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ PAR. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH W ZESPOLE KOŚCIELNYM

Budowla gotycko-renesansowa, orientowana, murowana, otynkowana, wzniesiona na planie prostokąta, z węższym prostokątnym prezbiterium zamkniętym trójbocznie i prostokątnymi: zakrystią od pn. i kruchtą od pd., przy fasadzie zach. osiowa kwadratowa wieża, górą przechodząca w oktagon; dachy ceramiczne dwu- i wielopołaciowe, nad wieżą ostrosłupowy. Kościół jednonawowy, zakrystia sklepiona kolebkowo, z renesansowym portalem, w kruchcie pd, portal manierystyczny; ołtarz główny neobarokowy, z obrazem Wszystkich Świętych.

Kościół wybudowany został w 1580 r. na miejscu dawnej świątyni z 1261 r. W okresie reformacji kościół przejęli luteranie, zaś od 1654 r. ponownie znalazł się w posiadaniu katolików. W XVII w. kościół został powiększony o kaplicę od strony północy. Restaurowany w XIX w. i gruntownie przebudowany w latach 1972-1976. We wnętrzu zachowało się wyposażenie i empyry z XVIII w. Obecnie jest to kościół pomocniczy parafii pw. Chrystusa Króla w Brzegu Dolnym.

Wyposażenie kościoła stanowi barokowy ołtarz główny z rzeźbami św. Piotra i Pawła, mensa ołtarzowa z rzeźbami sześciu apostołów z przełomu XIX i XX w., chrzcielnica z przełomu XVIII/XIX w., sakramentarium z XVI w., eklektyczny prospekt organowy z instrumentarium muzycznym z końca XIX w., czy witraże z 1897 r. Kościół remontowany w 2010 r. Pomiędzy 2012, a 2021 r. zewnętrzna elewacja kościoła została odmalowana na biało.

Fot. 13. Kościół p.w. Wszystkich Świętych w Brzegu Dolnym

Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ (KAPLICA CMENTARNA) ŚW. JADWIGI W ZESPOLE CMENTARNYM

Kaplica wg legendy wzniesiona w miejscu, gdzie odpoczywała księżna Jadwiga Śląska w drodze z Legnicy do klasztoru trzebnickiego. Pierwotna budowla renesansowa, na planie ośmioboku, nakryta kopułą z latarnią, została później rozbudowana o prostokątną nawę, pierwotnie w konstrukcji drewnianej ryglowej, od 1881 r., murowanej z cegły, neobarokowej; nad nawą dach dwuspadowy; elewacje z tynkowym detalem w postaci podziałów ramowych, obramień otworów i półkolistych naczółków nad oknami nawy.

Wcześniej jako kaplica cmentarna, obecnie kaplica nie jest użytkowana. Wyposażenie barokowe z 1 poł. XVIII w. i z XIX w., stiukowa dekoracja ścian i czaszy kopuły. Ołtarz główny drewniany, polichromowany, mensa ołtarza z ok. 1780 r. W niszach 4 figurki drewniane, polichromowane: św. Mikołaj, Antoni Paderewski, Sebastian, Dominik. Stalle drewniane

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

neoklasycystyczne z 1 poł. XIX w. W 2008 r. kaplica została wyremontowana przy współudziale środków unijnych.

Fot. 14. Kościół (kaplica) p.w. św. Jadwigi w Brzegu Dolnym
Źródło: fotografia własna

PAŁAC, OB. URZĄD MIEJSKI, DOLNOBRZESKI OŚRODEK KULTURY, SALA ŚLUBÓW W ZESPOLE DWORSKO-PARKOWYM Z FOLWARKIEM

Budynek na symetrycznym, wydłużonym rzucie prostokąta z osiowymi ryzalitami zamkniętymi trójkątnymi szczytami i narożnymi cylindrycznymi wieżami; dwukondygnacyjny; dach ceramiczny czterospadowy; 21-osiowy; murowany, tynkowany, z pozostałościami klasycystycznego detalu tynkowego (podziały pilastrowe ryzalitu, proste naczółki, płyciny międzyokienne, obramienia otworów); elewacje rozczłonkowane rytmicznym układem ujednoliconych prostokątnych otworów okiennych. Pałac klasycystyczny, wzniesiony w miejsce barokowego przez G. v. Hoyma, wg proj. Carla Gotharda Langhansa, gruntownie przebudowany w duchu renesansu francuskiego po 1849, odbudowany w uproszczonych formach klasycyzmu po 1945; remont. 1998 r.

W pałacu nie zachował się zabytkowy wystrój oraz zabytkowe wyposażenie. W budynku znajduje się drewniana, pomalowana w kolorze brązowym szafa, zdobiona rzeźbami w niszach i płycinach.

Fot. 15. Pałac w Brzegu Dolnym
Źródło: fotografia własna

PARK PAŁACOWY

Park o nieregularnym kształcie, rozciąga się na pn. od kompleksu pałacowo-folwarcznego; krajobrazowy o kompozycji osiowej, założony przez C.G. v. Hoya wg proj. Carla Gotharda Langhansa, na wzór parku w Wörlitz; pierwotnie podzielony na trzy strefy: 1. zabawy, ze stawem z wyspami, herbaciarnią, salonem kąpielowym, bażanciarnią, wodotryskiem; 2. pracy, z młynem, hodowlą jedwabników i drukarnią żydowską; 3. zadumy, z kaplicą, sztuczną ruiną, pustelnią, cmentarzem żydowskim i mauzoleum rodu v. Hoym.

Fot. 16. Park pałacowy w Brzegu Dolnym
Źródło: fotografia własna

MAUZOLEUM RODZINY VON HOYM (RUINA)

Mauzoleum rodu von Hoym, usytuowane w centralnej części parku – w tzw. „strefie zadumy”; forma doryckiej świątyni z 4-osiowym portykiem na masywnych doryckich kolumnach, proj. Friedricha Gilly’ego; ob. w stanie ruiny.

Do 1945 r. obiekt pełnił funkcję mauzoleum grobowego rodziny ministra Śląska K.G. von Hoyma. Budynek wzniesiony został w stylu klasycystycznym w formie doryckiego prostylosu ze śląskiego piaskowca kredowego. Na dłuższych bokach mieściły się łukowato sklepione nisze z miejscami na 4 kamienne sarkofagi. Piąty, miał stanąć w miejscu tylnej ściany z półkolistym oknem. W sarkofagu tym miała być pochowana Antonina von Maltzan, najstarsza córka K.G von Hoyma, zmarła w 1799 r. Oprócz niej w grobowcu miał spocząć minister von Hoym, zmarły w 1807 r., a także jego małżonka. Nie jest jednak wiadomo ile ostatecznie osób spoczęło w krypcie. Po lewej stronie, za wejściem znajdowała się dawniej tablica z nazwiskami pogrzebanych osób, nie została jednak zachowana. Ok 1920 r. obiekt został przebudowany – budowa zejścia i podziemnej krypty. Po 1945 r. nieużytkowany, rozgrabiony i zdewastowany. W latach 80. XX w. planowano zrekonstruować mauzoleum, powyższe nie doszło jednak do skutku. W 2009 r. budynek wraz z działką został przekazany przez miasto na rzecz Stowarzyszenia Friedrucha Gilly’ego z Berlina.

Fot. 17. Mauzoleum rodziny Von Hoym w Brzegu Dolnym
Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ FIL. NAJSWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA

Kościół gotycko-manierystyczny, orientowany, jednonawowy, z węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium i późniejszą zakrystią i kruchtą zach.; nawa kryta stropem, w prezbiterium drewniana pseudokolebka; strome dachy wielopołaciowe pobite gontem; ściany częściowo murowane (przybudówki i przyziemie korpusu od pn.), w przeważającej części drewniane, w konstrukcji szkieletowej, szachulcowe, otynkowane w fachach. Wyposażenie z okresu budowy kościoła: ołtarz główny fundacji rodziny v. Poley, ambona, epitafia i nagrobek.

Pomiędzy 2012, a 2021 r. wymieniono stolarkę okienną, zachowując wcześniejsze wymiary i podziały, przeprowadzono prace tynkarskie elewacji.

Fot. 18. Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Godzięcinie
Źródło: fotografia własna

PARK PAŁACOWY W PAŁACOWO-FOLWARCZNYM

Park pałacowy krajobrazowy, w typie naturalistycznym, zakomponowany z wykorzystaniem naturalnych elementów krajobrazu; w pn.-zach. części parku usytuowany budynek pałacu, którego elewacja ogrodowa skierowana na staw parkowy; na pn. od pałacu zachowane pozostałości mauzoleum rodowego właścicieli wsi.

Fot. 19. Park pałacowy w Godzięcinie

Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ FIL. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW.

Kościół barokowy, restaurowany 1962 r. Orientowany, murowany, tynkowany, z tynkowanym detalem o formach barokowych (podziały ramowe, opaski okienne); jednonawowy, z wieżą od zach. i niższym, węższym prezbiterium zakończonym półkolistą apsydą; dachy ceramiczne wielopołaciowe, nad wieżą hełm barokowy z latarnią, kryty blachą miedzianą; wnętrza sklepienie czeską kapą na gurtach; wyposażenie barokowe z 2 poł. XVIII w.: ołtarz główny, ambona, konfesjonał, obrazy Drogi Krzyżowej, lichtarze, itp. Pomiędzy 2012, a 2021 r. wyremontowano tynki, odmalowano elewacje.

Fot. 20. Kościół fil. Podwyższenia Krzyża św. w Jodłowicach

Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ FIL. ŚW. ANNY W ZESPOLE KOŚCIOŁA

Kościół orientowany, jednonawowy z węższym i niższym, wielobocznie zamkniętym prezbiterium; prostokątna nawa w konstrukcji szkieletowej drewnianej, ściany obecnie otynkowane; prezbiterium murowane, z zewnętrznymi skarpami; dachy ceramiczne, dwu- i wielopołaciowy; w kalenicy nawy wieloboczna drewniana sygnaturka. Wyposażenie wnętrza z pocz. XVIII w. Obiekt

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

restaurowany w XIX w. Pomiędzy 2012, a 2021 r. wymieniono dachówkę ceramiczną oraz odmalowano w kolorze białym elewację południową.

Fot. 21. Kościół fil. św. Anny w Naborowie
Źródło: fotografia własna

KOŚCIÓŁ FIL. WNIEBOWZIECIA NMP

Kościół neogotycki, orientowany, jednonawowy, oskarpowany, z prezbiterium, aneksami bocznymi i kwadratową wieżą; nawa prostokątna, połączona z węższym wielobocznym prezbiterium, przy którego bocznych ścianach symetryczne aneksy; wieża na osi fasady, prostokątna, z boczną klatką schodową, 4-kondygnacyjna, nakryta spiczastym dachem wieżowym; nad nawą dach dwuspadowy, aneksy z dachami pulpityowymi, nad prezbiterium – dach wielopołaciowy. Ściany licowane cegłą z ceglany detal – przypory, fryz ze ślepych maswerków, sterczyny, maswerkowe podziały okienne, gzymsy, obramienia otworów, itp.

Fot. 22. Kościół fil. Wniebowzięcia NMP w Radecku
Źródło: fotografia własna

PAŁAC W ZESPOLE PAŁACOWO-FOLWARCZNYM

Pałac usytuowany w pn. części parku, w pobliżu folwarku, zwrócony w jego stronę fasadą. Budowla klasycystyczna, założona na planie podkowy; dwukondygnacyjny, podpiwniczony; dach

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

korpusu czterospadowy łamany, skrzydeł – trójspadowe; murowany, tynkowany, na kamiennym cokole, z tynkowym detalem (gzymsy, obramienia otworów, klasycystyczny portyk wejściowy). Pomiędzy 2012, a 2021 r. przeprowadzono generalny remont pałacu, który znajdował się już w stanie ruiny.

Fot. 23. Pałac w Żerkowie
Źródło: fotografia własna

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W kolejnej tabeli przedstawiono analizę SWOT dla gminy (poprzez wskazanie mocnych i słabych stron, a także wskazanie szans oraz potencjalnych zagrożeń). Sporządzona analiza uwzględnia stan dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowania jego ochrony i realizowanej przez gminę polityki w zakresie rozwoju kultury, polityki przestrzennej i społeczno-gospodarczej. Dokonana analiza ma za zadanie pomóc w określeniu podstawowych priorytetów opracowanego dokumentu.

Tabela 14. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brzeg Dolny

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Cele, zasady i kierunki opracowań strategicznych zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury. 2. Uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w gminnych dokumentach strategicznych oraz MPZP. 3. Wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc. 4. Modernizacja zabytków gminy z wykorzystaniem dotacji unijnych i krajowych. 5. Zaktualizowany Gminny Program Opieki nad 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Konkurencyjność gmin o większym zasobie kulturowym, większej liczbie cennych zabytków. 2. Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych. 3. Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego, degradacja części zabytków, w tym cennych obiektów nawiązujących do historii Brzegu Dolnego. 4. Kończąca się perspektywa finansowa 2014-2020 związana z pozyskiwaniem funduszy europejskich na renowację zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

<p>Zabytkami.</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Opracowana gminna ewidencja zabytków architektonicznych i archeologicznych. 7. Nowa perspektywa finansowa 2021-2027 - możliwość pozyskania funduszy zewnętrznych na ochronę zabytków. 8. Posiadanie uchwały w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 9. Zaplanowane remonty obiektów zabytkowych. 10. Rosnące zapotrzebowanie na produkty lokalne. 11. Wzmocnienie poczucia tożsamości lokalnej i regionalnej. 12. Utworzenie nowego, specjalnego programu rządowego na ochronę zabytków pn. „Polski Ład dla kultury”. 	<ol style="list-style-type: none"> 5. Kosztowne remonty obiektów zabytkowych. 6. Coraz częstsze susze, które wpływają negatywnie na mikroklimat zabytków, w szczególności zabytkowych kościołów. 7. Niedostateczna pamięć o grodziskach zlokalizowanych na terenie gminy oraz brak ich wyeksponowania. 8. Nieliczne imprezy o tematyce regionalnej. 9. Niska świadomość społeczna dotycząca zabytków i dziedzictwa kulturowego.
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Występujące zabytki o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym (pałac, oficyna pałacowa, park i mauzoleum von Hoyma (ruina) – Brzeg Dolny, Kościół pw. Wszystkich Świętych (Warzyń) – Brzeg Dolny, Kościół fil. pw. Najświętszego Serca PJ – Godziescin. 2. Duża liczba obiektów architektonicznych ujęta w gminnej ewidencji zabytków. 3. Licznie występujące zabytki wpisane do rejestru zabytków. 4. Bardzo duża liczba stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. 5. Duża liczba kapliczek i figur przydrożnych. 6. Dobry i bardzo dobry stan zabytkowych kościołów, pałaców, parków. 7. Zagospodarowany park miejski w Brzegu Dolnym oraz pałac, będące wizytówką miasta. 8. Liczne zespoły ruralistyczne ujęte w ewidencji. 9. Występujące zabytki ruchome, w tym wyposażenia kościołów w Brzegu Dolnym (3), Godziescinie, Jodłowicach, Naborowie i Radczu. 10. Funkcjonująca zagroda edukacyjna "Jodłowy Młyn" oraz Izba Pamięci w Brzegu Dolnym. 11. Aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym gminy kół gospodyń wiejskich. 12. Licznie występujące fundacje i stowarzyszenia związane z dziedzictwem kulturowym. 13. Bogata historia miasta Brzeg Dolny oraz całego obszaru gminy. 14. Licznie występujące legendy; 15. Żywy kult św. Jadwigi na terenie gminy. 16. Ukazujące się na stronie internetowej gminy informacje związane z dziedzictwem kulturowym gminy w ramach artykułów pn. "Brzeg Dolny – gmina z ciekawą historią". 17. Opracowana monografia przedstawiająca historię Brzegu Dolnego oraz jego zabytki. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Problem z dostępnością do niektórych zabytkowych obiektów (własność prywatna), np. pałac w Żerkowie, zakłady ROKITA. 2. Niewystarczające środki na opiekę nad zabytkami. 3. Zły stan techniczny części zabytków ujętych w GEZ – głównie budynki gospodarcze, stodoły. 4. Bardzo zły stan mauzoleum rodziny von Hoym w Brzegu Dolnym. 5. Występujące pustostany dawnych budynków mieszkalnych szczególnie w Brzegu Dolnym. 6. Zniszczony i nieuporządkowany teren cmentarza żydowskiego w Brzegu Dolnym. 7. Niezadowalający stan cmentarzy ewangelickich. 8. Niezadowalające oznakowanie cennych obiektów kulturowych bądź ich brak. 9. Brak zabezpieczeń większości obiektów zabytkowych przed pożarami. 10. Utracone dziedzictwo w wyniku działań wojennych. 11. Skromnie występujące dziedzictwo niematerialne. 12. Bardzo mała świadomość mieszkańców gminy o występowaniu zabytków na terenie gminy. 13. Nieaktywna zakładka „dla turysty” na stronie internetowej gminy, na której powinny być ujęte obiekty zabytkowe.

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Przedmiotowe opracowanie wyznacza gminie priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Prace nad wdrażaniem ustaleń programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz gminnych dokumentów strategicznych, dokumentów programowych wyższego szczebla, diagnozy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, inwentaryzacji terenowej, gminnej ewidencji zabytków oraz bieżących potrzeb wspólnoty gminnej.

Przedmiotowy Program w zakresie ochrony zabytków gminy odnosi się do działań, o których mowa w art.4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego gminy wykonana na potrzeby programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- 1. Priorytet I**
Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego
- 2. Priorytet II**
Badanie i dokumentacja dziedzictwa
- 3. Priorytet III**
Współpraca, edukacja, promocja na rzecz dziedzictwa kulturowego

W ramach poniższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać poza 4-letni okres obowiązywania Programu.

W ramach przyjętych priorytetów wyszczególniono następujące kierunki działań służące realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- 1. Zahamowanie postępującej degradacji zabytków, doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz przywrócenie świetności zabytkom, które utraciły swoje walory.*
- 2. Dotacje na dziedzictwo kulturowe.*
- 3. Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych.*
- 4. Prowadzenie dokumentacji strategicznych, planistycznych, fotograficznych na rzecz dziedzictwa kulturowego.*
- 5. Działania projektowe na rzecz rejestru zabytków.*
- 6. Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.*
- 7. Zwiększenie świadomości historycznej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności.*
- 8. Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.*
- 9. Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.*
- 10. Trasy turystyczne.*
- 11. Turystyczna promocja regionu.*

7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W Programie przypisano zadania mające na celu polepszenie ogólnej sytuacji obiektów zabytkowych, ich właścicieli, turystów oraz wszystkich mieszkańców gminy, odbiorców dziedzictwa kulturowego.

Dla realizacji zadań wyznaczono dwa okresy: etap pierwszy, po którym gmina dokona sprawozdania (do połowy 2025 r., za okres 2023-2024) oraz etap drugi (2025-2026). W czasie trwania etapu pierwszego realizowane będą działania wstępne, mające charakter przygotowawczy do pełnej realizacji Programu. Aby określone działania mogły być zrealizowane potrzebna jest współpraca wielu podmiotów. Najważniejszym wydaje się być skoordynowana i zrównoważona współpraca między właścicielami obiektów zabytkowych, a przedstawicielami Gminy Brzeg Dolny. Ważne jest również współdziałanie władz Gminy z jej jednostkami organizacyjnymi, jednostkami samorządu terytorialnego wyższego szczebla w odniesieniu do ochrony i opieki nad zabytkami, ich ratowania oraz niezbędnego finansowania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Tabela 15. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Brzeg Dolny

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Zahamowanie postępującej degradacji zabytków, doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz przywrócenie świetności zabytkom, które utraciły swoje walory	Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy.		
	Zabezpieczenie gminnych obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.		
	Prowadzenie okresowych prac porządkowych opuszczonych cmentarzy.		
	Remont elewacji i dachu pałacu w Brzegu Dolnym		
	Modernizacja szpitala w Brzegu Dolnym.		
	Remont Domku Szwajcara w Brzegu Dolnym.		
	Adaptacja Domu Szwajcara na cele turystyczne.		
	Remont mauzoleum rodu von Hoym w parku miejskim w Brzegu Dolnym.		
	Utworzenie lapidarium cmentarza żydowskiego w parku miejskim w Brzegu Dolnym.		
	Prowadzenie okresowych prac na cmentarzach ewangelickich, usunięcie samosiewów, uporządkowanie terenu.		
Dotacje na dziedzictwo kulturowe	Aplikowanie wniosków w celu pozyskania funduszy na remonty zabytków będących we własności gminy z funduszy unijnych i krajowych.		
	Informowanie właścicieli zabytków o konkursach na rzecz dofinansowania prac remontowych i konserwatorskich, w tym dofinansowania z budżetu gminy m.in. poprzez stronę internetową gminy www.brzegdolny.pl , www.bip.brzegdolny.pl .		
Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych	Kreowanie spójnej polityki przestrzennej miasta i gminy poprzez aktualizację Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy, w tym opracowywanie nowych MPZP.		
	Przestrzeganie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz MPZP w zakresie ochrony dóbr kultury, w tym przestrzeganie wymogów konserwatorskich w wyznaczonych strefach ochrony konserwatorskiej.		
Priorytet II – Badanie i dokumentacja dziedzictwa			
Prowadzenie dokumentacji strategicznych, planistycznych, fotograficznych na rzecz dziedzictwa kulturowego	Przeprowadzenie dokumentacji fotograficznej zabytków ruchomych ujętych w ewidencji i rejestrze konserwatorskim.		
	Opracowanie nowego gminnego programu rewitalizacji obowiązującego od 2023 r., który uwzględnił będzie obiekty zabytkowe wymagające przeprowadzenia najpilniejszych prac remontowych i konserwacyjnych.		
	Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.		
Działania projektowe na rzecz	Stworzenie szczegółowej bazy danych zabytków rejestrowych uwzględniających okresowe kontrole		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
rejestr zabytków	zabytków rejestrowych.		
	Podjęcie działań mających na celu wpisanie nowych obiektów do rejestru zabytków z terenu miasta Brzeg Dolny.		
	Współpraca ze Starostwem Powiatowym mająca na celu m.in. oznakowanie wszystkich zabytków wpisanych do rejestru zabytków.		
Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych na rzecz dziedzictwa kulturowego	Zamieszczenie aktualizacji GPOnZ na stronie internetowej gminy.		
	Zamieszczenie historycznych map miejscowości gminnych na stronie internetowej gminy.		
	Opublikowanie legend związanych z Brzegiem Dolnym i okolicą na stronie internetowej gminy.		
	Wprowadzenie najważniejszych informacji na temat atrakcji turystycznych gminy w zakładce - dla turysty na stronie internetowej gminy.		
	Kontynuacja publikacji artykułów na stronie internetowej gminy w ramach cyklu "Brzeg Dolny – gmina z ciekawą historią".		
Priorytet III - Współpraca, edukacja, promocja na rzecz dziedzictwa kulturowego			
Zwiększenie świadomości historycznej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności	Kontynuacja działania dotyczącego zbiórki archiwalnych fotografii Mauzoleum von Hoyma.		
	Zbiórka materiałów archiwalnych i przedmiotów związanych z II wojną światową celem ekspozycji w sali Tradycji i Pamięci.		
	Podjęcie działań mających na celu utworzenie kolekcji starych pocztówek Brzegu Dolnego oraz pozostałych miejscowości gminnych.		
	Stworzenie nowych miejsc pracy na rzecz prac interwencyjnych i pielęgnacyjnych celem bieżącej opieki nad opuszczonymi cmentarzami i parkami.		
Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji	Organizacja warsztatów historycznych związanych z dziejami Brzegu Dolnego.		
	Organizacja wystaw archiwaliów nawiązujących do historii gminy.		
Trasy turystyczne	Organizacja konkursów związana z dziedzictwem kulturowym, konkursy fotograficzne, plastyczne.		
	Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji		
	Wsparcie na rzecz działalności kół gospodyń wiejskich, twórców ludowych oraz pozostałych organizacji związanych z dziedzictwem kulturowym.		
Turystyczna promocja regionu	Współpraca oraz promocja "Jodłowego Młyna" oraz Izby Pamięci.		
	Wsparcie na rzecz przebiegu realizacji Blue Velo - Odrzańskiej Trasy Rowerowej na odcinku znajdującym się na terenie Gminy Brzeg Dolny.		
	Wsparcie na rzecz zapewnienia ciągłości planowanych głównych tras rowerowych województwa dolnośląskiego na odcinku przebiegającym przez teren Gminy Brzeg Dolny.		
	Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu .		
	Promocja turystyczna gminy w oparciu o jej najważniejsze zabytki oraz wyremontowany Domek Szwajcara i Mauzoleum rodu von Hoym.		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
	Wyeksponowanie grodzisk z terenu gminy – ustawienie tabliczek informacyjnych.		
	Opracowanie i organizacja cyklicznych imprez, festynów o tematyce regionalnej, np. o rycerzu św. Jerzym z herbu gminy, o św. Jadwidze, itp.		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konsekwentnie prowadzona i długofalowa polityka Gminy Brzeg Dolny w zakresie opieki nad zabytkami oraz realizacja niniejszego Programu stanowi szansę na rozwój Gminy Brzeg Dolny oraz na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego obiektów i zespołów zabytkowych powinny się odbywać na zasadzie poszanowania istniejących wartości zabytkowych i dążenia do zachowania w jak największym stopniu oryginału, ewentualnie wkomponowaniu nowych elementów w sposób współgrający z zabytkiem.

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, programu rewitalizacji, aplikowanie o dofinansowanie, wykonywanie pozostałych decyzji administracyjnych przez WKZ oraz Urząd Miejski w Brzegu Dolnym),
- b) **instrumentów finansowych** (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, organizacje konkursów, wystaw, itp.),
- c) **instrumentów koordynacji** (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp. Współpraca z organizacjami wyznaniowymi – parafiami, instytucjami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, czy pozostałymi właścicielami obiektów zabytkowych),
- d) **instrumentów społecznych** (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, konsultacyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
- e) **instrumentów kontrolnych** (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, kontrola obiektów rejestrowych, sporządzenie sprawozdania z realizacji Programu oraz pozostałej dokumentacji).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągnięcia celów wytyczonych w Programie będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Burmistrza Brzegu Dolnego, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Gminnego Programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring zabytków z terenu Gminy Brzeg Dolny uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych;
- ocenę zaawansowania prac związanych z modernizacją obiektów zabytkowych;
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocenę przedsięwzięć folklorystycznych, kół gospodyń wiejskich, organizacji i stowarzyszeń związanych z dziedzictwem kulturowym;
- ocenę organizacji imprez, festynów, konkursów, pikników i wydarzeń związanych z dziedzictwem kulturowym;
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych;
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do modernizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Miejską w Brzegu Dolnym Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej gminy.

Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń niniejszego Programu będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe związane z zadaniami ochrony i opieki nad zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny mogą być uzyskane z następujących źródeł:

- środki publiczne;
- środki krajowe (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, fundusze celowe);
- środki zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne);
- środki niepubliczne (środki osób fizycznych, prawnych, spółek, organizacji, fundacji, instytucji kościelnych).

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określone zostały w rozdziale 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy ww. ustawy.

Dysponentami powyższych środków są:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków.
3. Organ stanowiący - gminy, powiaty, samorzady województwa realizujące dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.
4. Fundacje PPP.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale, przy czym może być ona udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych.

Poniżej wskazano przykładową listę instytucji oraz programów umożliwiających częściowe sfinansowanie zadań wskazanych w przedstawionym Programie.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Jego dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. To państwowy fundusz celowy, którego przychodem są wpływy z kar pieniężnych. Koszty obsługi NFOZ są pokrywane ze środków tego Funduszu. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są przeznaczane na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

W latach 2017–2026 maksymalny limit wydatków budżetu państwa będący skutkiem finansowym ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wynosi 7,28 mln zł, z tym że w:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

1. 2017 r. – 0,67 mln zł;
2. 2018 r. – 0,67 mln zł;
3. 2019 r. – 0,68 mln zł;
4. 2020 r. – 0,70 mln zł;
5. 2021 r. – 0,71 mln zł;
6. 2022 r. – 0,73 mln zł;
7. 2023 r. – 0,75 mln zł;
8. 2024 r. – 0,77 mln zł;
9. 2025 r. – 0,79 mln zł;
10. 2026 r. – 0,81 mln zł.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz tzw. mecenat, są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez między innymi jednostki samorządu terytorialnego. Na rok 2023 nie zostały jeszcze przedstawione szczegółowe programy, w ramach których można aplikować. Należy przypuszczać, że mogą być bardzo podobne do tych, które funkcjonowały w 2022 roku:

- Muzyka;
- Muzyczny ślad;
- Taniec;
- Teatr;
- Sztuki wizualne;
- Film;
- Narodowa kolekcja sztuki współczesnej;
- Literatura;
- Promocja czytelnictwa;
- Czasopisma;
- Partnerstwo dla książki;
- Edukacja kulturalna;
- Edukacja artystyczna;
- Ochrona zabytków;
- Wpieranie działań muzealnych;
- Kultura ludowa i tradycja;
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;
- Ochrona zabytków archeologicznych;
- Miejsca Pamięci Narodowej za granicą;
- Badania polskich strat wojennych;
- Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju;
- Groby i cmentarze wojenne w kraju;
- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego;
- Infrastruktura domów kultury;
- Kultura dostępna;
- Promocja kultury polskiej za granicą;
- Kultura cyfrowa;
- Rozwój sektorów kreatywnych;
- Promesa dla kultury;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży;
- Zamówienia kompozytorskie;
- Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem;
- Ballady i romanse.

W kontekście realizacji niniejszego programu oraz zaplanowanych działań do najważniejszych należy zaliczyć poniższe programy: ochrona zabytków, ochrona zabytków archeologicznych, miejsca pamięci i trwale upamiętnienie w kraju, promesa dla kultury, kultura ludowa i tradycja, kultura cyfrowa.

Polski Ład dla kultury

Polski Ład dla kultury to nowy rządowy program, który zostanie skierowany bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczony na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Dofinansowanie będzie wynosić maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Dopuszczone ma zostać finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego. Na Rządowy Program Odbudowy Zabytków przeznaczono 3 mld zł. Przyjęcie programu przez Radę Ministrów zaplanowane zostało do końca 2022 roku.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Administracji - Fundusz Kościelny

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2023 r. następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo.

Dotacje na wspomniany cel przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki);

2. wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej, na określenie której, na potrzeby udzielania dotacji z Funduszu Kościelnego, stosuje się uregulowania zawarte w art. 39 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Dotacje na w/w cel przeznaczane będą w szczególności na remonty placówek, w których prowadzona jest działalność charytatywno-opiekuńcza oraz zakup koniecznego wyposażenia i pomocy dydaktycznych, z wyjątkiem zakupów inwestycyjnych. W szczególnie uzasadnionych przypadkach finansowane będą z Funduszu Kościelnego koszty prowadzenia działalności tych placówek (np. żywność) oraz udzielanie pomocy w zapewnianiu opieki i wypoczynku osobom znajdującym się w potrzebie.

Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2023 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027

Polska w perspektywie unijnej 2021-2027 otrzyma około 76 miliardów euro, z tego 1,673 mld euro przypada na województwo dolnośląskie, plus dodatkowe 556 mln euro z nowego Funduszu Sprawiedliwej Transformacji. Niniejszy dokument będzie podstawą do ubiegania się o dofinansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków w ramach funduszy europejskich. W ramach FE dla Dolnego Śląska 2021-2027 przewidziano również finansowanie na ochronę zabytków wskazując kod 166.

Kod 166 Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury przypisano do dwóch celów szczegółowych:

- (vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- (i) Rozwijanie i wzmacnianie zdolności badawczych i innowacyjnych oraz wykorzystywanie zaawansowanych technologii.

Wartość alokacji przeznaczona do wykorzystania w perspektywie finansowej 2021-2027 w ramach programu regionalnego wynosi 17 692 410 euro dla celu szczegółowego (vi) oraz 30 093 794 euro w ramach celu szczegółowego (i).

Powyższy kod został przyporządkowany do celów szczegółowych: 4. Infrastruktura społeczna oraz 5. Rozwój terytorialny.

Należy bacznie monitorować informacji na temat ogłoszenia pierwszych konkursów w ramach FE.

Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Dotacja realizowana jest ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Dolnośląski. Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków przyznaje dotacje na podstawie art. 74 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Z wnioskiem o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne z zastrzeżeniem państwowych instytucji kultury, publicznych szkół oraz uczelni wyższych, uczelni artystycznych oraz innych podmiotów, o których mowa w art. 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Obowiązujące terminy naboru wniosków:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- 1) 30 listopada 2022 roku, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w 2023 roku;
- 2) 30 czerwca 2023 roku, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków).

Do udzielenia dotacji nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Dotacje na zabytki położone na terenie Województwa Dolnośląskiego – Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

Nabór odbywa się według zasad zmienionych uchwałą Sejmiku Województwa Dolnośląskiego nr XXVI/576/2020 z dnia 16 grudnia 2021 roku. Dotacja celowa przyznawana jest z budżetu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa dolnośląskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne, kulturowe, naukowe i będących w złym stanie technicznym. O dotację, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami, może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Termin składania wniosków w konkursie ogłaszany jest corocznie przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego. W roku 2022 nabór trwał od dnia 17.01.2022 r. do dnia 04.02.2022 r. Na rok 2023 nie ogłoszono jeszcze naboru. Maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może być większa niż 300 000 zł

Finansowanie przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne (PPP) stanowi formę realizacji zadań publicznych przez podmiot prywatny przy wykorzystaniu możliwości finansowych, organizacyjnych lub innych podmiotu prywatnego. Istotą partnerstwa jest to, iż zlecającym zadanie jest podmiot publiczny, natomiast wykonawcą partner prywatny, którym zgodnie z ustawą z dnia 19 grudnia 2008 r. o PPP (jest przedsiębiorca lub przedsiębiorca zagraniczny).

Szczegółowe informacje w zakresie dofinansowań i związanych z nimi programów znajdują się na stronach internetowych przedstawionych instytucji.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Na mocy art. 29 ust. 1 na wszystkich właścicielach i posiadaczach zabytków oraz przedmiotów o cechach zabytkowych spoczywa obowiązek udostępniania ich organom ochrony zabytków w celu przeprowadzenia badań.

Art. 29. 1. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym przedmiot ten się znajduje.

Zapisy art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają zasady finansowania opieki nad zabytkami.

1. *W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.*
2. *Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.*

Cele określone w GPOnZ dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026 będą osiąganymi poprzez:

- wspólne działania władz Gminy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego, Starostwem Powiatowym w Wołowie, Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, władzami kościelnymi (parafie posiadające obiekty zabytkowe na terenie gminy), a także muzeami występującymi na terenie gminy oraz Dolnobrzeskim Domem Kultury, jak i innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów;
- inicjatywy własne władz Gminy Brzeg Dolny;
- stosowanie instrumentów finansowych (dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.);
- funkcje programowe (programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.);
- inne działania aktywizujące.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odniesiono się również do finansowań prac przy zabytkach. Z art. 81 ww. ustawy wynika, że gminy mogą udzielać takich dotacji.

- 1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.*
- 2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.*

W art. 82 doprecyzowano pozostałe informacje dotyczące zasad finansowań prac przy zabytkach.

- 1. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.*
- 2. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.*
- 3. W celu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust. 1 organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.*

Gmina Brzeg Dolny posiada uchwałę w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Powyższa uchwała o nr XVI/118/20 została przyjęta przez Radę Miejską w Brzegu Dolnym 23 stycznia 2020 r. Wnioski należy składać do dnia 30 marca danego roku budżetowego. O dacie złożenia wniosku decyduje data wpływu do Urzędu Miejskiego. Wnioski o przyznanie dotacji oceniane są nie później niż w terminie 1 miesiąca. W przypadku ubiegania się o dotacje na prace lub roboty budowlane, których konieczność wykonania wynika ze zdarzeń losowych powodujących bezpośrednie zagrożenie zabytku lub z innych nadzwyczajnych okoliczności - wnioski o udzielenie dotacji mogą być składane w każdym czasie.

I tak przykładowo w 2022 r. Gmina Brzeg Dolny udzieliła dotacji z budżetu Gminy Brzeg Dolny dla Parafii pw. Chrystusa Króla w Brzegu Dolnym, ul. Naborowska 5, 56-120 Brzeg Dolny na prace konserwatorskie i restauratorskie przy rzeźbie Madonny z Dzieciątkiem przy Kościele pw. Wszystkich Świętych w Brzegu Dolnym, ul. Naborowska 12, znajdującym się na obszarze Gminy Brzeg Dolny. Dotacja została udzielona w wysokości 20.000,00 zł.

Ponadto w 2022 r. Gmina Brzeg Dolny udzieliła dotacji z budżetu Gminy Brzeg Dolny dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Rościsławicach na remont wieży polegający na demontażu starego pokrycia dachowego oraz wymianę i konserwację drewnianych elementów konstrukcji przy Kościele filialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Radeczu położonym na obszarze Gminy Brzeg Dolny. Dotacja została udzielona w wysokości 60.000,00 zł.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Priorytetowymi zadaniami w kontekście ochrony zabytków oraz zachowania dziedzictwa kulturowego na najbliższy okres programowania będą dla Gminy Brzeg Dolny następujące zadania, które uwzględnione zostały w Wieloletniej Prognozie Finansowej:

- remont elewacji i dachu pałacu w Brzegu Dolnym – 2 500 000,00 zł;
- modernizacja budynku szpitala w Brzegu Dolnym - Modernizacja i dostosowanie budynku i pomieszczeń na potrzeby szpitala w Brzegu Dolnym – 5 800 000,00 zł;
- plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta i gminy Brzeg Dolny oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeg Dolny - kreowanie spójnej polityki przestrzennej miasta i gminy – 150 000,00 zł;

Do innych ważnych inwestycji należy zaliczyć:

- remont i konserwacja Mauzoleum rodu von Hoym w Brzegu Dolnym – obecnie zbierana jest dokumentacja fotograficzna przedstawiająca obiekt w czasach jego świetności celem odbudowy tego miejsca.
- remont Domku Szwajcara w Brzegu Dolnym - zadanie będzie realizowane w 2023 roku w ramach projektu „Rewitalizacja zabytkowego Domku Szwajcara w Krainie Łęgów Odrzańskich”. Całkowity koszt zadania wynosił będzie ok. 180 000,00 zł. Już teraz Gmina Brzeg Dolny pozyskała prawie 64 000,00 zł dofinansowania na realizację zadania.

Niniejsza dokumentacja nie uchroni obiektów zabytkowych przed ich zniszczeniem. Umożliwia natomiast rozeznanie obecnego stanu dziedzictwa kulturowego. Ułatwia także podejmowanie pewnych decyzji mających na celu ochronę i opiekę nad zabytkami. Stanowi również pewnego rodzaju kompendium wiedzy o historii gminy, lokalnych wydarzeniach, a także przodkach oraz pozostawionej przez nich spuścizny zarówno materialnej, jak i niematerialnej. W związku z powyższym przedstawione informacje w GPOnZ mają na celu pobudzenie lokalnej społeczności do pewnego rodzaju obowiązku zachowania stanu i pamięci historycznej w nawiązaniu do otaczającej zabytkowej tkanki, gdyż zabytki te stanowią wyraz tożsamości społecznej.

XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA

Literatura i wybrane dokumenty programowe:

- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030;
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022;
- Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030;
- Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024;
- Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027;
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego (2020);
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny;
- Strategia Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023;
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Brzeg Dolny na lata 2016-2023;
- Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Brzeg Dolny;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, NID 2009;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, Poradnik prawny

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

- Konserwatora Zabytków, Kurier Konserwatorski;
- Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach, NID, Warszawa 2019 r.;
 - Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2009 r.;
 - Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009 r.;
 - Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009 r.;
 - Twórcy Krainy Łęgów Odrzańskich, A. Peregrym, Prochowice 2015 r.;
 - Miasto i Gmina Brzeg Dolny Monografia Krajoznawcza, I. Kozioł, J. Załęski, Wrocław 1992 r.;
 - Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880–1902 r.

Dostępne strony internetowe:

www.isap.sejm.gov.pl	www.samorząd.nid.pl
www.mkidn.gov.pl	www.nid.pl
www.geoportal.gov.pl	www.mapy.zabytek.gov.pl
www.bazy.ngo.pl	www.umwd.dolnyslask.pl
www.mir.gov.pl	www.sip.gison.pl/brzegdolny
www.funduszeuropejskie.gov.pl	www.szte.lt.org.pl
www.partnerstwopublicznoprywatne.info	www.maps.arcanum.com
www.odlegosci.info	www.osadnicy.brzegdolny.pl
www.polskiezabytki.pl	brzegdolny.pl
www.cybermoon.pl	www.bip.brzegdolny.pl
www.obszary.natura2000.org.pl	www.kuriergmin.pl
www.stat.gov.pl	www.crwflags.com
www.polskiezabytki.pl	www.atlasgrodzisk.pl
www.polskiekrajobrazy.pl	www.wosoz.ibip.wroc.pl/public
www.natura2000.gdos.gov.pl	www.maps.mapywig.org
www.crfop.gdos.gov.pl	www.rejestr.io
www.maps.google.com	www.spis.ngo.pl
www.zagrodaedukacyjna.pl/zag_edu_farm/jodlowy-mlyn	

Materiały w posiadaniu Urzędu Miejskiego w Brzegu Dolnym:

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeg Dolny;
- Strategia Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023;
- Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego;
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Brzeg Dolny na lata 2016-2023;
- Karty adresowe gminnej ewidencji zabytków – Gmina Brzeg Dolny 2021 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

SPIS RYCIN

<i>Ryc. 1. Położenie Gminy Brzeg Dolny na tle Polski</i>	11
<i>Ryc. 2. Gmina Brzeg Dolny w układzie gmin sąsiedzkich</i>	11
<i>Ryc. 3. Jednostki osadnicze w Gminie Brzeg Dolny</i>	12
<i>Ryc. 4. Brzeg Dolny i okolice w 1803 r.</i>	33
<i>Ryc. 5. Brzeg Dolny z k. XIX w.</i>	35
<i>Ryc. 6. Bukowice z k. XIX w.</i>	36
<i>Ryc. 7. Godzięcin z k. XIX w.</i>	37
<i>Ryc. 8. Grodzanów z k. XIX w.</i>	38
<i>Ryc. 9. Jodłowice z k. XIX w.</i>	39
<i>Ryc. 10. Naborów z k. XIX w.</i>	40
<i>Ryc. 11. Pogalewo Małe z k. XIX w.</i>	40
<i>Ryc. 12. Pogalewo Wielkie</i>	41
<i>Ryc. 13. Pyszca z k. XIX w.</i>	42
<i>Ryc. 14. Radecz z k. XIX w.</i>	43
<i>Ryc. 15. Stary Dwór z k. XIX w.</i>	43
<i>Ryc. 16. Wały z k. XIX w.</i>	44
<i>Ryc. 17. Żerków z k. XIX w.</i>	45
<i>Ryc. 18. Żerkówek z k. XIX w.</i>	45
<i>Ryc. 19. Urbanistyczny układ Brzegu Dolnego</i>	48
<i>Ryc. 20. Herb Brzegu Dolny</i>	58
<i>Ryc. 21. Flaga Brzegu Dolnego</i>	58
<i>Ryc. 22. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków</i>	59
<i>Ryc. 23. Obiekty rejestrowe występujące w Gminie Brzeg Dolny</i>	60
<i>Ryc. 24. Obszary AZP na terenie Gminy Brzeg Dolny</i>	80
<i>Ryc. 25. Lokalizacja grodzisk w Gminie Brzeg Dolny</i>	87

SPIS TABEL

<i>Tabela 1. Liczba ludności Gminy Brzeg Dolny z podziałem na miejscowości</i>	12
<i>Tabela 2. Zadania dotyczące dziedzictwa kulturowego ujęte w Strategii Rozwoju Gminy Brzeg Dolny na lata 2016 – 2023</i>	28
<i>Tabela 3. Charakterystyka MPZP</i>	30
<i>Tabela 4. Zabytki ruchome z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	49
<i>Tabela 5. Charakterystyka obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	64
<i>Tabela 6. Zabytki ujęte w GEZ będące we własności Gminy Brzeg Dolny</i>	67
<i>Tabela 7. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	72
<i>Tabela 8. Zabytkowe kościoły z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	74
<i>Tabela 9. Zabytkowe pałace i dwory z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	75
<i>Tabela 10. Zabytkowe parki z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	76
<i>Tabela 11. Zabytkowe kapliczki i figury z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	77
<i>Tabela 12. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków</i>	81
<i>Tabela 13. Liczba faktów osadniczych z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	87
<i>Tabela 14. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brzeg Dolny</i>	101
<i>Tabela 15. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Brzeg Dolny</i>	105

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

SPIS WYKRESÓW

<i>Wyk. 1. Liczba zabytków ujętych w GEZ z podziałem na miejscowości</i>	62
<i>Wyk. 2. Ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Brzeg Dolny</i>	64
<i>Wyk. 3. Liczba wpisów do rejestru zabytków w poszczególnych dziesięcioleciach</i>	66
<i>Wyk. 4. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP</i>	81
<i>Wyk. 5. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu Gminy Brzeg Dolny z wyszczególnieniem na miejscowości</i>	88

SPIS FOTOGRAFII

<i>Fot. 1. Wystawa przedmiotów użytku codziennego w Izbie Pamięci</i>	52
<i>Fot. 2. Wnętrze „Jodłowego Młyna”</i>	53
<i>Fot. 3. Budynek mieszkalny w Pogalewie Małym z końca XIX w.</i>	70
<i>Fot. 4. Kamienica w Brzegu Dolnym przy ul. Rynek – przykład budownictwa wielorodzinnego</i>	71
<i>Fot. 5. Cmentarz przy Al. Jerozolimskich w Brzegu Dolnym</i>	73
<i>Fot. 6. Pałac w Godzięcinie</i>	75
<i>Fot. 7. Park w Grodzanowie</i>	77
<i>Fot. 8. Droga krzyżowa w Brzegu Dolnym z 1 poł. XVIII w.</i>	78
<i>Fot. 9. Grodzisko w Brzegu Dolnym</i>	84
<i>Fot. 10. Grodzisko w Wałach</i>	86
<i>Fot. 11. Gródek w Żerkówku</i>	86
<i>Fot. 12. Kościół p.w. NMP z Góry Karmel w Brzegu Dolnym</i>	94
<i>Fot. 13. Kościół p.w. Wszystkich Świętych w Brzegu Dolnym</i>	95
<i>Fot. 14. Kościół (kaplica) p.w. św. Jadwigi w Brzegu Dolnym</i>	96
<i>Fot. 15. Pałac w Brzegu Dolnym</i>	96
<i>Fot. 16. Park pałacowy w Brzegu Dolnym</i>	97
<i>Fot. 17. Mauzoleum rodziny Von Hoym w Brzegu Dolnym</i>	98
<i>Fot. 18. Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Godzięcinie</i>	98
<i>Fot. 19. Park pałacowy w Godzięcinie</i>	99
<i>Fot. 20. Kościół fil. Podwyższenia Krzyża św. w Jodłowicach</i>	99
<i>Fot. 21. Kościół fil. św. Anny w Naborowie</i>	100
<i>Fot. 22. Kościół fil. Wniebowzięcia NMP w Radeczu</i>	100
<i>Fot. 23. Pałac w Żerkowie</i>	101

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

XIII. ANEKSY**Załącznik nr 1****Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości**

(Źródło: opracowanie własne na podstawie kart adresowych GEZ)

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Uwagi
1	Brzeg Dolny	Historyczny układ urbanistyczny		1663 r. – XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/1844/396/W z 30.09.1978 r.
2	Brzeg Dolny	Historyczny układ urbanistyczny miasta wraz z d. wsiami Kręsko i Warzyń		1663 r. – XX w.	
3	Brzeg Dolny	Zespół kościelny	Rynek	1744-1927 r.	
4	Brzeg Dolny	Kościół ewangelicki w zespole kościelnym, ob. par. NMP z Góry Karmel	Rynek	1665-66, przebud. ok. 1734 i XIX/XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2586/734/W z 27.11.1997 r.
5	Brzeg Dolny	Plebania w zespole kościelnym	Rynek 23	1927 r.	
6	Brzeg Dolny	Szkoła parafialna w zespole kościelnym, dom ewangelickich diakonis?, ob. budynek mieszkalny	Rynek 22	1903 r.	
7	Brzeg Dolny	Zespół kościelny	ul. Naborowska	XVI – XIX w.	
8	Brzeg Dolny	Kościół par. Wszystkich Świętych w zespole kościelnym	ul. Naborowska	1580 r.; XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2668/1187 z 10.12.1964 r.
9	Brzeg Dolny	Cmentarz przykościelny w zespole kościelnym	ul. Naborowska	XVI w.	
10	Brzeg Dolny	Brama i mur cmentarza w zespole kościelnym	ul. Naborowska	XIX/XX w.	
11	Brzeg Dolny	Krzyż pokutny w zespole kościelnym	ul. Naborowska	XIV-XVI w.	
12	Brzeg Dolny	Zespół cmentarny	Al. Jerozolimskie	1666 – 1834 r.	
13	Brzeg Dolny	Kościół (kaplica cmentarna) św. Jadwigi w zespole cmentarnym	Al. Jerozolimskie	1665-1666 r., przebud. ok. 1734 r. i XIX/XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2585/656/W z 14.08.1991 r.
14	Brzeg Dolny	Kaplica cmentarna I („Cichego Cierpienia” lub „Tajemnicy Męki Pańskiej”) w zespole cmentarnym	Al. Jerozolimskie	1701– 1740 r.	
15	Brzeg Dolny	Cmentarz w zespole cmentarnym	Al. Jerozolimskie	1834 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2585/656/W z 14.08.1991 r.
16	Brzeg Dolny	Zespół klasztorny ss. Boromeuszek	Al. Jerozolimskie 24	1866 –1867 r., 1887 r., 1890-1900 r., 1895 r., ok. 1910-1920 r., l. 70-te XX w.	
17	Brzeg Dolny	Kaplica klasztorna św. Rodziny w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1866 –1867 r.; XIX/XX w.	
18	Brzeg Dolny	Klasztor ss. Boromeuszek, ob. Całodobowy Dom Pobytu w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1866 –1867 r.; l. 70-te XX w.	
19	Brzeg Dolny	Łącznik m. kaplicą a klasztorem w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	XIX, XX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

20	Brzeg Dolny	Budynek II klasztoru, ob. Całodobowy Dom Pobytu w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1895 r.	
21	Brzeg Dolny	Figura Madonny z Dzieciątkiem w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1774 r.	
22	Brzeg Dolny	Figura św. Jadwigi w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	1774 r.	
23	Brzeg Dolny	Kalwaria w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	pocz. XX w.	
24	Brzeg Dolny	Dom ogrodnika, oranżeria w ogrodzie w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie 24	ok. 1890–1900 r.	
25	Brzeg Dolny	Brama parkowa w zespole klasztornym	Al. Jerozolimskie	kon. XIX w.; ok. 1910–1920 r.	
26	Brzeg Dolny	Cmentarz przyklasztorny	Al. Jerozolimskie	1887 r.	
27	Brzeg Dolny	Cmentarz leśny poewangelicki	ul. Sienkiewicza	2 poł. XIX w.	
28	Brzeg Dolny	Cmentarz kat. (relikt)	Teren Zakładów „Rokita”	pocz. XX w.	
29	Brzeg Dolny	Zespół pałacowy z folwarkiem	ul. Kolejowa	1660 r.; 1785 r.; 1849 r.; XX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/3028/716/W z 02.11.1995 r.
30	Brzeg Dolny	Pałac, ob. Urząd Miejski, Dolnobrzeski Ośrodek Kultury, Sala Ślubów	ul. Kolejowa 29	1780–1785 r.; po 1849, odb. 1945 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2663/227 z 31.05.1950 r.
31	Brzeg Dolny	Oficyna pałacowa, tzw. mały pałac, ob. Urząd Miejski	ul. Kolejowa 29a	1780–1785 r.	
32	Brzeg Dolny	Willa parkowa, tzw. dom odzwiernego	ul. Kolejowa 2	ok. 1880 r.	
33	Brzeg Dolny	Dom oficjalisty	ul. Kolejowa 25	1 poł. XIX w.	
34	Brzeg Dolny	Stajnia i wozownia, ob. Środowiskowy Dom Samopomocy	ul. Kolejowa 27a	ok. 1880 r.; XX w.	
35	Brzeg Dolny	Wozownia z wieżą, ob. Dolnobrzeski Ośrodek Kultury	ul. Kolejowa 27b	XIX w.; XX w.	
36	Brzeg Dolny	Domek szwajcara	ul. Kolejowa 29	kon. XIX w.	
37	Brzeg Dolny	Oficyna mieszkalna	ul. Ogrodowa 15	k. XIX w.	
38	Brzeg Dolny	Dom zarządcy dworskiego	ul. Leśna 1	k. XIX w.	
39	Brzeg Dolny	Oficyna pałacowa, tzw. młyn parkowy	ul. Leśna 4	poł. XIX w.	
40	Brzeg Dolny	Park pałacowy	ul. Kolejowa, Leśna, 1-go Maja, Ogrodowa	1770–1780 r., XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2664/195 z 31.05.1950 r.
41	Brzeg Dolny	Mauzoleum rodziny von Hoym (ruina)	ul. Kolejowa (park pałacowy)	1800–1803 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2613/516/W z 17.02.1984 r.
42	Brzeg Dolny	Cmentarz żydowski	ul. Kolejowa (park pałacowy)	1688 r.	
43	Brzeg Dolny	Zespół dworca PKP	ul. Towarowa 3	1874 r. – XX w.	
44	Brzeg Dolny	Dworzec kolejowy	ul. Towarowa 3	1874 r.	
45	Brzeg Dolny	Budynek kolejowy stacji rozdzielczej	ul. Urazka	ok. 1910–1920 r.	
46	Brzeg Dolny	Magazyn kolejowy	ul. Towarowa	pocz. XX w.	
47	Brzeg Dolny	Magazyn kolejowy	ul. Towarowa 4	pocz. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
48	Brzeg Dolny	Wieża ciśnień	ul. Towarowa 3	l. 70/80-te XIX w.	
49	Brzeg Dolny	Posterunek rewizji technicznej	ul. Towarowa 3	pocz. XX w.	
50	Brzeg Dolny	Szalet	ul. Towarowa 3	pocz. XX w.	
51	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	Al. Jerozolimskie 1	1918 –1924 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

52	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	Al. Jerozolimskie 13	XIX/XX w.	
53	Brzeg Dolny	Droga krzyżowa	ul. Klasztorna	1 poł. XVIII w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
54	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 1	XIX/XX w.	obiekt powołany dodatkowo w ramach aktualizacji w 2021 r.
55	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 2	k. XIX w.	
56	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. powiatowy urząd pracy	ul. Kochanowskiego 3- 5	l. 90-te XIX w.	
57	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica	ul. Kochanowskiego 4	k. XIX w.	
58	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 6	XIX/XX w.	
59	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kochanowskiego 7	k. XIX w.	
60	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 8	k. XIX w.	
61	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kochanowskiego 9	k. XIX w.	
62	Brzeg Dolny	budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Kochanowskiego 11	k. XIX w.	
63	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kochanowskiego 12	l. 30-te XX w.	
64	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Kochanowskiego 13	l. 90-te XIX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
65	Brzeg Dolny	Willa	ul. Kolejowa 3	1907 r.	
66	Brzeg Dolny	Willa	ul. Kolejowa 5	1880–1900 r.	
67	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 10	ok. 1910–1920 r.	
68	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 12	ok. 1870 r., p. XX w.	
69	Brzeg Dolny	Budynek Mieszkalny	ul. Kolejowa 14	k. XIX w.	
70	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 16	XIX/XX w.	
71	Brzeg Dolny	Poczta	ul. Kolejowa 17	1910-1915 r.	
72	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 19	k. XIX w.	
73	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 20	k. XIX w.	
74	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - willa	ul. Kolejowa 21	ok. 1900–1910 r.	
75	Brzeg Dolny	Oficyna mieszkalna, budynek administracyjny	ul. Kolejowa 23	2 poł. XIX w. (?)	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
76	Brzeg Dolny	Oficyna mieszkalna, ob. budynek administracyjny RZGW – Wody Polskie – Nadzór Wodny	ul. Podwale 1	1 poł. XIX w.	
77	Brzeg Dolny	Nadzór Wodny – bud. gosp.	ul. Podwale 1	1910-1920 r.	
78	Brzeg Dolny	Willa	ul. 1-go Maja 18	1920–1930 r.	
79	Brzeg Dolny	Willa	ul. 1-go Maja 22	ok. 1910 r.	
80	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Naborowska 7	l. 80-te XIX w.	
81	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy (inventarski)	ul. Naborowska 13	kon. XIX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r. wcześniej błędnie pod nr 11
82	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 15	ok. 1910 r.	
83	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 23	l. 20/30-te XX w.	
84	Brzeg Dolny	Obora II	ul. Naborowska 24	ok. 1900–1910 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

85	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 26	l. 1920–1930 r.	
86	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy, ob. budynek usługowy	ul. Naborowska 26	XIX/XX w.	
87	Brzeg Dolny	Zespół budynków gospodarczych stodoła i stajnia	ul. Naborowska 27	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
88	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 29	pocz. XX w.	
89	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 30	1890–1900 r.	
90	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 31	ok. 1900 r.	
91	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny z towarzyszącymi budynkami gospodarczymi	ul. Naborowska 32	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
92	Brzeg Dolny	Obora	ul. Naborowska 34	l. 80/90-te XIX w.	
93	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Naborowska 35	l. 1900–1910	
94	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy	ul. Naborowska 35	pocz. XX w.	
95	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 9, ob. 7	XIX/XX w.	
96	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 18	1 ćw. XX w.	
97	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 22	ok. 1920 r.	
98	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 25	1 poł. XIX w.	
99	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 27	1 ćw. XX w.	
100	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrodzenia 29	ok. 1900–1910 r.	
101	Brzeg Dolny	Stodoła	ul. Odrzańska 10	1928 r.	
102	Brzeg Dolny	Zespół d. młyna	ul. Odrzańska 11	2 poł. XIX w.– l. 30-te XX w.	
103	Brzeg Dolny	Młyn, ob. budynek mieszkalny	ul. Odrzańska 11	1860 r., l. 20-30-te XX w.	
104	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy	ul. Odrzańska 11	2 poł. XIX w.	
105	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Odrzańska 16	ok. 1900 r.	
106	Brzeg Dolny	Willa	ul. Parkowa 6	ok. 1905 r.	
107	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny - kamienica	ul. Przejazd 1	ok. 1900 r., II poł. XX w.	
108	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Przejazd 1a	k. XIX w.	
109	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Przejazd 3	k. XIX w.	
110	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Robotnicza 1	l. 40. XX w.	
111	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Robotnicza 3	l. 40. XX w.	
112	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Rolnicza 8	ok. 1900 r.	
113	Brzeg Dolny	Budynek dawnej pastorówki, ratusz	Rynek 1	1889 – 1890 r.	
114	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek usługowy	Rynek 3	2 poł. XVIII w.; l. 90-te XIX w.	
115	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. biblioteka i budynek mieszkalny	Rynek 5	2 poł. XIX w.	
116	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 6	XVIII/XIX w.; ob. XIX/XX w.	
117	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny – kamienica, ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 7	XVIII/XIX w.	
118	Brzeg Dolny	Łaźnia miejska (?), ob. budynek mieszkalno-usługowy	Rynek 8	ok. 1910 r.	
119	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	Rynek 11	ok. 1900 r.	
120	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	Rynek 14	XVIII/XIX w.; l. 90-te XIX w.	
121	Brzeg Dolny	Szkoła ewangelicka (?), ob. budynek mieszkalny	Rynek 19, ob. ul. Puka 1	1837 r., l. 80/90-te XIX w.	
122	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	Rynek 21	1822 r., kon. XIX w.	
123	Brzeg Dolny	Zakłady Chemiczne PCC „Rokita”	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	1938 – 1943 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

124	Brzeg Dolny	Budynek administracyjny	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
125	Brzeg Dolny	Budynek produkcyjno - administracyjny	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
126	Brzeg Dolny	Budynek produkcyjno – magazynowy	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.; XX/XXI w.	
127	Brzeg Dolny	Remiza strażacka	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
128	Brzeg Dolny	Zakład Produkcji Aminopielików	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
129	Brzeg Dolny	Zakład Produkcji Związków Organicznych	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
130	Brzeg Dolny	Zakład Produkcji Chloropodobnych	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	ok.1940 r.	
131	Brzeg Dolny	Budynek warsztatowo-magazynowy F23-23A-25	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	1941 – 1943 r.	
132	Brzeg Dolny	Budynek magazynowy F3	ul. Sienkiewicza 4 (teren PCC Rokita S.A.)	1941 – 1943 r.	
133	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Sienkiewicza 9	ok. 1920–1925 r.	
134	Brzeg Dolny	Zespół Szpitala Miejskiego	Al. Jerozolimskie 26, 26b	1866–1867 r., 1895 r., XIX/XX w.	
135	Brzeg Dolny	Budynek I w zespole szpitala miejskiego	Al. Jerozolimskie 26	1866–1867 r.; XIX/XX w.	
136	Brzeg Dolny	Budynek II w zespole szpitala miejskiego	Al. Jerozolimskie 26b	1895 r.	
137	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Staromiejska 1-3	1941 – 1943 r.	
138	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Staromiejska 5-7	1941 – 1943 r.	
139	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Staromiejska 9- 11	1941 – 1943 r.	
140	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Staromiejska 13- 15	1941 – 1943 r.	
141	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Staromiejska 17- 19	1941 – 1943 r.	
142	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Wilcza 2	ok. 1890 r.	
143	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Środkowa 4	ok. 1880 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
144	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Środkowa 5	kon. XIX w.	
145	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 1	ok. 1900 r.	
146	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 1	ok. 1900 r.	
147	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 3	ok. 1920 r.	
148	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 4	ok. 1930 r.	
149	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 7	kon. XIX w.; ok. 1920 r.	
150	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 9	ok. 1910 r.	
151	Brzeg Dolny	Zespół mieszkalno-gospodarczy zagrody wiejskiej	ul. Urazka 32-32a	2 poł. XIX w. – XX w.	
152	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 32	4. ćw. XIX w.	
153	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 32a	4 ćw. XIX w.	
154	Brzeg Dolny	Budynek gospodarczy	ul. Urazka 32a	4 ćw. XIX w.	
155	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 34	4 ćw. XIX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

156	Brzeg Dolny	Stodoła	ul. Urazka 34	3 ćw. XIX w.	
157	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny, ob. centrum przeciwdziałania bezdomności i punkt wspierania rodziny	ul. Urazka 47	ok. 1930 r.	
158	Brzeg Dolny	Dom Ludowy – świetlica	ul. Urazka 47a	l. 90-te XIX w.	
159	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Urazka 38	ok. 1910–1920 r.	
160	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Wodna 5	ok. 1840 r.	
161	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Wodna 10	ok. 1900–1910 r.	
162	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Zwycięstwa 4	ok. 1941-1943 r.	
163	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Żymierskiego 7, ob. Puka 7	1 poł. XIX w.	
164	Brzeg Dolny	Budynek mieszkalny	ul. Żymierskiego 16, ob. Puka 16	ok. 1920 r.	
165	Brzeg Dolny	Most kolejowy	rz. Odra na wsch. od stacji PKP	ok. 1910–1920 r.	
166	Bukowice	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1300 r. - pierwsza wzmianka	
167	Bukowice	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	pocz. XX w.	
168	Bukowice	Cmentarz (relikt)	na pn. skraju wsi	pocz. XX w.	
169	Bukowice	Budynek mieszkalny	3	1914 r., kon. XX w.	
170	Bukowice	Budynek mieszkalny	4	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
171	Bukowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	5	1900–1910 r.	
172	Bukowice	Budynek mieszkalny	12	1893 r.; XX w.	
173	Bukowice	Budynek mieszkalny	16	1 poł. XX w.	
174	Bukowice	Stodoła	19	XIX/XX w.	
175	Bukowice	Budynek mieszkalny	21, ob. bez nr	XIX/XX w.	
176	Godzięcín	Historyczny układ ruralistyczny wsi		XIV w. – pierwsza wzmianka	
177	Godzięcín	Kościół fil. Najświętszego Serca Pana Jezusa	58	1583 r.; rest.: 1793, 1877, 1930, 1971	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2675/1764 z 11.07.1966 r.
178	Godzięcín	Dzwonnica	58	1877 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2675/1764 z 11.07.1966 r.
179	Godzięcín	Cmentarz przykościelny	58	XVI w.	
180	Godzięcín	Cmentarz leśny poewangelicki	przy drodze na Żmigród	XVIII–XX w.	
181	Godzięcín	Zespół pałacowy	50	poł. XVIII w.; 1845–1894; XIX/XX; 1932 r.	
182	Godzięcín	Pałac, ob. Dom Dziecka w zespole pałacowym	50	poł. XVIII w.; przeb. XIX/XX i 1980–1981 r.	
183	Godzięcín	Oficyna mieszkalna, ob. budynek mieszkalny w zespole pałacowym	38	XIX/XX w.	
184	Godzięcín	Budynek gospodarczy, ob. magazyn pasz w zespole pałacowym	38	1932 r.	
185	Godzięcín	Obora I, ob. budynek gospodarczy w zespole pałacowym	38	l. 70-te XIX w.; przeb. pocz. XX w.	
186	Godzięcín	Park pałacowy w zespole pałacowym		2 poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2593/405/W z 24.05.1978 r.
187	Godzięcín	Budynek gospodarczy, ob. magazyn pasz w zespole pałacowym	38	1932 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

188	Godzięcín	Obora II, ob. budynek gospodarczy w zespole pałacowym	38	ok. poł. XIX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
189	Godzięcín	Mauzoleum w zespole pałacowym	park pałacowy	ok. 1920 r.	
190	Godzięcín	Budynek mieszkalno-gospodarczy	12	l. 90-te XIX w.	
191	Godzięcín	Stodoła z oborą	18	XIX/XX w.	
192	Godzięcín	Budynek mieszkalny	20	ok. 1900 r.	
193	Godzięcín	Stodoła	22	ok. 1900 r.	
194	Godzięcín	Budynek mieszkalny	24	ok. poł. XIX w.	
195	Godzięcín	Stodoła	24	XIX/XX w.	
196	Godzięcín	Budynek mieszkalny	25	ok. 1900/l. 20-te XX w.	
197	Godzięcín	Budynek mieszkalny	26	2 poł. XIX w.	
198	Godzięcín	Stodoła	32	XIX/XX w.	
199	Godzięcín	Budynek mieszkalny	33	pocz. XX w.	
200	Godzięcín	Stodoła	35	XIX/XX w.	
201	Godzięcín	Stodoła	37	XIX/XX w.	
202	Godzięcín	Stodoła	39	1 ćw. XX w.	
203	Godzięcín	Budynek mieszkalny	obok nr 39	XIX/XX w.	
204	Godzięcín	Budynek mieszkalny	41	kon. XIX w.	
205	Godzięcín	Obora	41	kon. XIX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
206	Godzięcín	Budynek mieszkalny	43	l. 80/90-te XIX w.	
207	Godzięcín	Budynek mieszkalny	50, ob. 40c	XIX/XX w.	
208	Godzięcín	Budynek gospodarczy	54	kon. XIX w.	
209	Godzięcín	Stodoła	59	pocz. XX w.	
210	Godzięcín	Budynek mieszkalny	67	XIX/XX w.	
211	Godzięcín	Stodoła	69	1887 r.	
212	Godzięcín	Stodoła	70, ob. 70a	1 ćw. XX w.	
213	Godzięcín	Budynek mieszkalny	79	1885 r.	
214	Godzięcín	Budynek gospodarczy	79	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
215	Godzięcín	Stodoła	79	1934 r.	
216	Godzięcín	Stodoła	81	XIX/XX w.	
217	Godzięcín	Zespół zagrody	82	kon. XIX w.	
218	Godzięcín	Stodoła I w zespole zagrody	82	kon. XIX w.	
219	Godzięcín	Stodoła II w zespole zagrody	82	kon. XIX w.	
220	Godzięcín	Budynek mieszkalny	84	kon. XIX w.	
221	Godzięcín	Stodoła	86	XIX/XX w.	
222	Godzięcín	Budynek mieszkalny	90	2 poł. XIX w.	
223	Godzięcín	Budynek mieszkalny	91	XIX/XX w.	
224	Godzięcín	Stodoła	91	pocz. XX w.	
225	Godzięcín	Stodoła	naprzeciw PKS (obok domu nr 43)	pocz. XX w.	
226	Grodzanów	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1202 r. – pierwsza wzmianka	
227	Grodzanów	Zespół dworski	22	1 poł. XIX w. – l. 20-te XX w.	
228	Grodzanów	Dwór w zespole dworskim	22	1 poł. XIX w.; l. 20-te XX w.	
229	Grodzanów	Budynek gospodarczy I w zespole dworskim	22	1 ćw. XX w.	
230	Grodzanów	Budynek gospodarczy II w zespole dworskim	22	1 ćw. XX w.	
231	Grodzanów	Park dworski w zespole dworskim	22	XIX/XX w.	
232	Grodzanów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	3	1 ćw. XX w.	
233	Grodzanów	Budynek mieszkalny	5	ok. 1900–1910 r.	
234	Grodzanów	Kapliczka	obok 7c	l. 80-te XIX w.	
235	Grodzanów	Domy mieszkalne	28-30-32	l. 1880–1920	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

236	Grodzanów	Budynek mieszkalny ze stodołą	17	kon. XIX w.; przeb. 1929 r.	
237		Budynek mieszkalny w zespole dworskim	20	ok. 1910–1920 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
238	Grodzanów	Budynek mieszkalny	26	1 ćw. XX w.	
239		Budynek gospodarczy	26	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
240	Grodzanów	Budynek mieszkalny robotników	31-30-32, ob. 31	ok. 1910–1920 r.	
241	Grodzanów	Kapliczka przydrożna	naprzeciw nr 33	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
242	Grodzanów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	33	kon. XIX w.; 1 ćw. XX w.	
243	Grodzanów	Budynek mieszkalny robotników	35-36, ob. 35-36-38	l. 1880–1920	
244	Grodzanów	Budynek inwentarski	37, naprzeciw nr 38	kon. XIX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
245	Grodzanów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	44	4 ćw. XIX w.	
246	Grodzanów	Stodoła I (lamus?)	44	XIX/XX w.	
247	Grodzanów	Stodoła II	44	XIX/XX w.	
248	Grodzanów	Budynek mieszkalny	45	1912 r.	
249	Grodzanów	Stodoła	51	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
250	Jodłowice	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1313 r. – pierwsza wzmianka	
251	Jodłowice	Kościół fil. Podwyższenia Krzyża Św.	11	1783 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2674/1766 z 11.07.1966 r.
252	Jodłowice	Cmentarz przykościelny		XVIII w.	
253	Jodłowice	Cmentarz poewangelicki i katolicki	we wsch. części wsi	XIX/XX w.	
254	Jodłowice	Cmentarz wiejski	na pd. od wsi	XIX/XX w.	
255	Jodłowice	Willa	1	ok. 1915–1925 r.	
256	Jodłowice	Budynek gospodarczy	2	kon. XIX w.	
257	Jodłowice	Stodoła	2	XIX/XX w.	
258	Jodłowice	Budynek mieszkalny	3	kon. XIX w.	
259	Jodłowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	5	poł. XIX w.; ok. 1925 r.	
260	Jodłowice	Budynek mieszkalny	6	ok. 1910 r.	
261	Jodłowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	7	ok. 1900 r.	
262	Jodłowice	Budynek mieszkalny	8	ok. 1900 r.	
263	Jodłowice	Budynek mieszkalny	10	ok. 1910–1920 r.	
264	Jodłowice	Szkoła, ob. centrum kształcenia	11, ob. 12	ok. poł. XIX w.; przeb. pocz. XX w.	
265	Jodłowice	Zespół młyna	14	poł. XIX w. – 1924 r.	
266	Jodłowice	Młyn, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole młyna	14	2 poł. XIX w; 1924 r.	
267	Jodłowice	Budynek gospodarczy I (stodoła) w zespole młyna	14	1924 r.	
268	Jodłowice	Budynek gospodarczy II w zespole młyna	14		
269	Jodłowice	Budynek mieszkalny	16	ok. 1930 r.	
270	Jodłowice	Budynek mieszkalny	17	kon. XIX w.	
271	Jodłowice	Budynek gospodarczy (stodoła)	17	pocz. XX w.	
272	Jodłowice	Budynek mieszkalny	19	l. 20-te XX w.	
273	Jodłowice	Budynek mieszkalny	20	l. 30-te XX w.	
274	Jodłowice	Budynek mieszkalny	21	lata 80/90-te XIX w.	
275	Jodłowice	Budynek mieszkalny	22	1922 r.	
276	Jodłowice	Budynek mieszkalny	23	kon. XIX w.	
277	Jodłowice	Budynek gospodarczy	23	1928 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

278	Jodłowice	Stodoła	23	XIX/XX w.	
279	Jodłowice	Stodoła	24	1927 r.	
280	Jodłowice	Zespół d. zajazdu	25	1 i 2 poł. XIX w.	
281	Jodłowice	Zajazd, ob. budynek mieszkalny w zespole zajazdu	25	poł. XIX w.	
282	Jodłowice	Obora I w zespole zajazdu	25	kon. XIX w.	
283	Jodłowice	Obora II w zespole zajazdu	25	kon. XIX w.	
284	Jodłowice	Budynek mieszkalny	26	1 ćw. XX w.	
285	Jodłowice	Stodoła	28	XIX/XX w.	
286	Jodłowice	Budynek gospodarczy (stodoła)	31	1 ćw. XX w.	
287	Jodłowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	32	1916 r.	
288	Jodłowice	Budynek mieszkalny	34	1 poł. XIX w.; l. 20-te XX w.	
289	Jodłowice	Stodoła	34	2 poł. XIX w.	
290	Jodłowice	Budynek mieszkalny	35	1910–1915 r.	
291	Jodłowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	38	kon. XIX w.; przeb. 1934 r.	
292	Jodłowice	Transformator	obok nr 38	ok. 1910 r.	
293	Jodłowice	Budynek mieszkalny	43	l. 1920–1930	
294	Jodłowice	Budynek mieszkalny	44	ok. 1915–1920 r.	
295	Jodłowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	45	1900–1910 r.	
296	Naborów	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1300 r. – pierwsza wzmianka	
297	Naborów	Zespół kościelny		XV – XIX w.	
298	Naborów	Kościół fil. św. Anny w zespole kościoła		XV w., przeb. ok. 1726 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2959/420/W z 30.09.1978 r.
299	Naborów	Dzwonnica w zespole kościoła		1 poł. XIX w.	
300	Naborów	Mur z bramą w zespole kościoła		1 poł. XIX w.	
301	Naborów	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła		pierw. XV w.; ob. 1 poł. XIX w.	
302	Naborów	Kapliczka w zespole kościoła	w murze kościelnym	1 poł. XIX w.	
303	Naborów	Zespół folwarczny	43	kon. XIX w.	
304	Naborów	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole folwarcznym	43	kon. XIX w.	
305	Naborów	Stodoła I w zespole folwarcznym	43	kon. XIX w.	
306	Naborów	Stodoła II w zespole folwarcznym	43	ok. poł. XIX w.	
307	Naborów	Warsztat w zespole folwarcznym	43	1944 r. (?)	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
308	Naborów	Wozownia w zespole folwarcznym	42	XIX/XX w.	
309	Naborów	Budynek mieszkalny	1	XIX/XX w.	
310	Naborów	Stodoła I (obora)	1	kon. XIX w.	
311	Naborów	Stodoła II	1	pocz. XX w.	
312	Naborów	Kapliczka	przy 1	k. XIX w.	
313	Naborów	Budynek mieszkalny	5	ok. 1920 r.	
314	Naborów	Zespół mieszkalno-gospodarczy	8	4 ćw. XIX w.; ok. 1910–1920 r.	
315	Naborów	Budynek mieszkalny w zespole mieszkalno-gospodarczym	8	4 ćw. XIX w.; ok. 1910–1920 r.	
316	Naborów	Budynek gospodarczy w zespole mieszkalno-gospodarczym	8	ok. 1910–1920 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
317	Naborów	Obora	8	4 ćw. XIX w.	
318	Naborów	Budynek mieszkalny	10	ok. 1900 r.	
319	Naborów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	12	ok. 1900 r.	
320	Naborów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	15	ok. 1900–1910 r.	
321	Naborów	Obora	15	4 ćw. XIX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

322	Naborów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	16	4 ćw. XIX w.; 1932 r.	
323	Naborów	Budynek gospodarczy (obora)	16	4 ćw. XIX w.	
324	Naborów	Budynek mieszkalny	22	1 ćw. XX w.	
325	Naborów	Obora	22	pocz. XX w.	
326	Naborów	Stodoła	22	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
327	Naborów	Budynek mieszkalny	26	1 ćw. XX w.	
328	Naborów	Stodoła	26	pocz. XX w.	
329	Naborów	Budynek gospodarczy	26	pocz. XX w.	
330	Naborów	Zespół obór	26	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
331	Naborów	Stodoła	30	1 ćw. XX w.	
332	Naborów	Budynek gospodarczy	30	1 ćw. XX w.	
333	Naborów	Budynek mieszkalny	31	XIX/XX w.	
334	Naborów	Budynek gospodarczy	31	ok. 1900 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
335	Naborów	Stodoła	32	1 ćw. XX w.	
336	Naborów	Budynek gospodarczy, ob. mieszkalno-gospodarczy	32	kon. XIX w.	
337	Naborów	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	38	l. 80-te XIX w.	
338	Pogalewo Małe	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1248 r. – pierwsza wzmianka	
339	Pogalewo Małe	Zespół pałacowo-folwarczny z parkiem		l. 80-te XIX w.	
340	Pogalewo Małe	Rządówka w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	3, ob. 5	1 poł. XIX w.; przeb. pocz. XX w.	
341	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalna I w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	5, ob. 4	ok. 1860 r.	
342	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalna II w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	6, ob. 3	2 poł. XIX w.; 1 ćw. XX w.	
343	Pogalewo Małe	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	5	ok. 1920 r.	
344	Pogalewo Małe	Budynek gospodarczy i stodoła II z garażami w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	5	XIX/XX w.	
345	Pogalewo Małe	Zespół obór (I i II) z cieleśnikiem w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	5	l. 80-te XIX w.	
346	Pogalewo Małe	Oficyna mieszkalno-gospodarcza w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	4, ob. bez nr	ok. 1880 r.	
347	Pogalewo Małe	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	5	poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2958/407/W z 24.05.1978 r.
348	Pogalewo Małe	Figura św. Nepomucena w zespole pałacowo-folwarczny z parkiem	naprzeciw 1	1725 r.	obiekt powołany dodatkowo w ramach aktualizacji w 2021 r.
349	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	6	ok. 1910–1920 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
350	Pogalewo Małe	Budynek gospodarczy	6	ok. 1910 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
351	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	7	l. 80-te XIX w.	
352	Pogalewo Małe	Stodoła	7	pocz. XX w.	
353	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	8	ok. 1900–1910 r.	
354	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	14	kon. XIX w. (?); l. 30-te XX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

355	Pogalewo Małe	Stodoła	14	XIX/XX w.	
356	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalno-gospodarczy	16	XIX/XX w.	
357	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalno - gospodarczy	18	l. 80/90-te XIX w.; ok. 1920 r.	
358	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	20	1905 r.	
359	Pogalewo Małe	Obora	20	l. 90-te XIX w.	
360	Pogalewo Małe	Stodoła	20	l. 90-te XIX w.	
361	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	23	1906 r.	
362	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	24	ok. 1910 r.	
363	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	32	ok. 1910 r.	
364	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	33	ok. 1900–1910 r.	
365	Pogalewo Małe	Budynek mieszkalny	34	kon. XIX w.	
366	Pogalewo Małe	Kolonia domów mieszkalnych	35-36-37-38	ok. 1905–1910 r.	
367	Pogalewo Małe	Cegielnia	34a	2 poł. XIX w. – l. 30-te XX w.	
368	Pogalewo Małe	Transformator	obok nr 18a	ok. 1920 r.	
369	Pogalewo Małe	Kapliczka	przy drodze do Pyszącej	pocz. XX w.	
370	Pogalewo Wielkie	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1259 r. – pierwsza wzmianka	
371	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	2	l. 90-te XIX w.; l. 20-te XX w.	
372	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	6	1893 r.; l. 20-te XX w.	
373	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	8	XIX/XX w.	
374	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	9	ok. 1900–1910 r.	
375	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	10	1 poł. XIX w. (ok. 1830 ?)	
376	Pogalewo Wielkie	Stodoła	10	pocz. XX w.	
377	Pogalewo Wielkie	Budynek gospodarczy (obora)	10	l. 90-te XIX w.	
378	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	12	l. 20/30-te XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
379	Pogalewo Wielkie	Kapliczka	obok nr 12	ok. 1880 r.	
380	Pogalewo Wielkie	Budynek gospodarczy	16	XIX/XX w.	
381	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	18	l. 30-te XX w.	
382	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	19	l. 30-te XX w.	
383	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	20	ok. 1910–1920 r.	
384	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	21	ok. 1910 r.	
385	Pogalewo Wielkie	Budynek gospodarczy I	23, ob. 32	ok. 1900–1910 r.	
386	Pogalewo Wielkie	Budynek gospodarczy II (inwentarski?)	23, ob.32	kon. XIX w.	
387	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	28	ok. 1920 r.	
388	Pogalewo Wielkie	Budynek gospodarczy	28	pocz. XX w.	
389	Pogalewo Wielkie	Stodoła	29	2 poł. XIX w.	
390	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	32	1831 r.; l. 20-te XX w.	
391	Pogalewo Wielkie	Stodoła	32	kon. XIX w.	
392	Pogalewo Wielkie	Kapliczka	przy 32	pocz. XX w.	
393	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	33	1912 r.	
394	Pogalewo Wielkie	Stodoła	34	pocz. XX w.	
395	Pogalewo Wielkie	Willa	38, ob. 56	1920 r.	
396	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	41	ok. 1910 r.	
397	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	42	pocz. XX w.	
398	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	43	1936 r.	
399	Pogalewo Wielkie	Budynek mieszkalny	na skrzyżowaniu z drogą do nowej szkoły, 5	XIX/XX w.	
400	Pogalewo Wielkie	Nabrzeże dawnej cegielni	rz. Odra	ok. 1920 r.	
401	Pysząca	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1425 r. – pierwsza wzmianka	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

402	Pyszaca	Cmentarz poewangelicki	na pn.-wsch. od wsi	pocz. XIX w.	
403	Pyszaca	Zespół folwarczny	na pn. od centrum wsi, przy drodze w kierunku Naborowa	2 poł. XVIII w. – 1 ćw. XX w.	
404	Pyszaca	Budynek gospodarczy I, ob. stajnia	na pn. od centrum wsi, przy drodze w kierunku Naborowa	1 ćw. XX w.	
405	Pyszaca	Budynek gospodarczy II (obora)	na pn. od centrum wsi, przy drodze w kierunku Naborowa	1 ćw. XX w.	
406	Pyszaca	Budynek mieszkalno-gospodarczy	1	ok. 1900 – 1910 r.	
407	Pyszaca	Budynek mieszkalny	17	l. 20-te XX w.	
408	Pyszaca	Obora	20	XIX/XX w.	
409	Pyszaca	Budynek gospodarczy	21	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
410	Pyszaca	Budynek mieszkalny	22	ok. 1910 r.	
411	Pyszaca	Zajazd, ob. budynek mieszkalny	18	ok. 1910–1920 r.	
412	Pyszaca	Budynek gospodarczy	18	pocz. XX w.	
413	Radecz	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1301 r. – pierwsza wzmianka	
414	Radecz	Kościół fil. Wniebowzięcia NMP		1891 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/5892 z 28.10.2013 r.
415	Radecz	Budynek mieszkalny	2	ok. 1900 r.	
416	Radecz	Budynek mieszkalny	6	ok. 1900 r.	
417	Radecz	Budynek mieszkalny	9	1 poł. XIX w.	
418	Radecz	Budynek mieszkalny	12	ok. 1910 r.	
419	Radecz	Budynek mieszkalny	14	ok. 1920 r.	
420	Radecz	Budynek gospodarczy (obora?)	22	l. 60/70-te XIX w.	
421	Radecz	Budynek mieszkalno-gospodarczy	27	ok. 1900–1910 r.	
422	Radecz	Stodoła	31, ob. 32	ok. 1900 r.	
423	Stary Dwór	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1320 r. – pierwsza wzmianka	
424	Stary Dwór	Budynek mieszkalny	7	ok. 1915–1920 r.	
425	Stary Dwór	Stodoła	15	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
426	Stary Dwór	Budynek mieszkalny	20	ok. 1915 – 1925 r.	
427	Stary Dwór	Budynek mieszkalno-gospodarczy	21	2 poł. XIX w.	
428	Stary Dwór	Stodoła	22	ok. 1910–1920 r.	
429	Stary Dwór	Budynek mieszkalno-gospodarczy, ob. budynek gospodarczy	23	ok. poł. XIX w.	
430	Stary Dwór	Budynek mieszkalny	29	kon. XIX w.	
431	Stary Dwór	Obora, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	29	1902 r.	
432	Stary Dwór	Budynek gospodarczy	35	XIX/XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
433	Stary Dwór	Kapliczka p.w. św. Wojciecha	naprzeciw nr 35	l. 20. XX w.	
434	Stary Dwór	Budynek mieszkalny	37	1910–1920 r.	
435	Stary Dwór	Zespół młyna	50	1844 r. – l. 40-te XX w.	
436	Stary Dwór	Budynek mieszkalny z młynem w zespole młyna	50	1844 r.; l. 20/30-te XX w.	
437	Stary Dwór	Budynek gospodarczy w zespole młyna	50	3 ćw. XIX w.	
438	Stary Dwór	Stodoła w zespole młyna	50	XIX/XX w.	
439	Wały	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1301 r. – pierwsza wzmianka	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

440	Wały	Cmentarz poewangelicki	na pn.-zach. od wsi	1 poł. XIX w.	
441	Wały	Zespół folwarczny		1 poł. XIX w.; XX w.	
442	Wały	Budynek mieszkalno-gospodarczy I w zespole folwarcznym	5	1 poł. XIX w.; XX w.	
443	Wały	Budynek mieszkalno-gospodarczy II w zespole folwarcznym	5a	1 poł. XIX w.; XX w.	
444	Wały	Budynek mieszkalny	4	1 poł. XIX w. (?); XX w.	
445	Wały	Budynek mieszkalny	7-9	2 ćw. XVIII w.; ok. 1930 r.	
446	Wały	Budynek mieszkalny	10	1900–1910 r.	
447	Wały	Budynek mieszkalny	13	1. 30-te XX w.	
448	Wały	Budynek mieszkalny	14, 12	ok. 1920 r.	
449	Wały	Budynek mieszkalny	16	2 poł. XIX w.	
450	Wały	Budynek gospodarczy	16	XIX/XX w.	
451	Wały	Stodoła	16	XIX/XX w.	
452	Wały	Stodoła	18	2 poł. XIX w.	
453	Wały	Budynek mieszkalny	18	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
454	Wały	Budynek mieszkalny	28	ok. 1925 r.	
455	Wały	Budynek mieszkalny	31	ok. 1900–1910 r.	
456	Wały	Budynek gospodarczy	31	ok. 1990 r.	
457	Wały	Budynek mieszkalny	33	ok. 1915 r.	
458	Wały	Budynek mieszkalny	36	ok. 1920 r.	
459	Wały	Kapliczka	przy 38	pocz. XX w.	
460	Wały	Zespół leśniczówki	41a	XIX/XX w.–2000 r.	
461	Wały	Budynek gospodarczy	41a	XIX/XX w.	
462	Wały	Kolonia domków	49a, 48, 47, 46, 45, 44, 42	1952–1958 r.	
463	Wały	Elektrownia wodna – Stopień wodny – Budynek hali maszyn elektrowni	rz. Odra, na pd. od wsi	1952–1958 r.	
464	Żerków	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1304 r. – pierwsza wzmianka	
465	Żerków	Zespół pałacowo-folwarczny	22a	XVIII–XX w.	
466	Żerków	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym	22a	1791 r.; rozb. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2754/594/W z 21.02.1986 r.
467	Żerków	Budynek gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym	22	ok. 1910–1920 r.	
468	Żerków	Budynek gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym	24	ok. 1910–1920 r.	
469	Żerków	Spichlerz, ob. budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym	26	pocz. XX w.	
470	Żerków	Oficina pałacowa, ob. budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym	28	poł. XVIII w.; przeb. pocz. XX w.	
471	Żerków	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym	22a	1840 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/2753/408/W z 24.05.1978 r.
472	Żerków	Zespół dawnej owczarni	6-8, 10-12	1905–1906 r.; l. 20/30-te XX w	
473	Żerków	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole dawnej owczarni	6-8	1906 r.	
474	Żerków	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole dawnej owczarni	10-12	1905 r.	
475	Żerków	Budynek mieszkalny	13	ok. 1910 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

476	Żerków	Stodoła	13	1 ćw. XX w.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
477	Żerków	Kapliczka p.w. NMP	obok nr 13	pocz. XX w.	
478	Żerków	Budynek mieszkalno-gospodarczy	19	kon. XIX w.	
479	Żerków	Budynek gospodarczy	19	ok. 1900 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
480	Żerków	Budynek mieszkalny, d. czworak	21-23	1910 r.	
481	Żerków	Stodoła	23	XIX/XX w.	
482	Żerków	Budynek mieszkalny	30	pocz. XX w.	
483	Żerkówek	Historyczny układ ruralistyczny wsi		1308 r. – pierwsza wzmianka	
484	Żerkówek	Cmentarz poewangelicki	w centrum wsi	XIX/XX w.	
485	Żerkówek	Stodoła	11	1 ćw. XX w.	
486	Żerkówek	Budynek mieszkalny	14	1 ćw. XX w.	
487	Żerkówek	Budynek mieszkalno-gospodarczy	14	ok. 1900–1910 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.
488	Żerkówek	Budynek mieszkalny (d. dom dzierżawcy)	15	kon. XIX w.; XX w.	
489	Żerkówek	Budynek mieszkalno-gospodarczy	15a	ok. 1910 r.	obiekt ujęty w GEZ w 2012 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Załącznik nr 2

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart adresowych GEZ

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/blizsza chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
1	Brzeg Dolny	76-25	35	19	osada – kultura łużycka ślad osadnictwa – kultura przeworska (okres wpływów rzymskich) ślad osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 872/Arch./78 z dn. 06.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
2	Brzeg Dolny	76-25	40	20	osada - pradzieje	
3	Brzeg Dolny	76-25	37	21	osada – późne średniowiecze	
4	Brzeg Dolny	76-25	36	22	osada – późne średniowiecze	
5	Brzeg Dolny	76-25	38	23	osada – późne średniowiecze	
6	Brzeg Dolny	76-25	47	24	ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich?	
7	Brzeg Dolny	76-25	46	25	ślad osadnictwa – kultura łużycka osada – późne średniowiecze	
8	Brzeg Dolny	76-25	43	26	osada – kultura łużycka	
9	Brzeg Dolny	76-25	45	27	osada - pradzieje	
10	Brzeg Dolny	76-25	50	28	osada – kultura przeworska (laten?) ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
11	Brzeg Dolny	76-25	51	29	ślad osadnictwa – epoka kamienia	
12	Brzeg Dolny	76-25	44	30	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
13	Brzeg Dolny	76-25	39	31	osada – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
14	Brzeg Dolny	76-25	41	32	osada - pradzieje	
15	Brzeg Dolny	76-25	48	33	ślad osadnictwa – epoka kamienia	
16	Brzeg Dolny	76-25	49	34	osada – kultura łużycka ślad osadnictwa – pradzieje	
17	Brzeg Dolny	76-25	42	35	osada – kultura łużycka osada – pradzieje	
18	Brzeg Dolny	76-25	14	36	osada – kultura łużycka (późna epoka brązu)	
19	Brzeg Dolny	76-25	31	37	osada – kultura słowiańska (wczesne średniowiecze)	
20	Brzeg Dolny	76-25	30	38	osada – kultura łużycka (okres halsztacki) osada – XI w.	
21	Brzeg Dolny	76-25	27	39	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka	
22	Brzeg Dolny	76-25	55	40	osada – okres wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 874/Arch./78 z dn. 07.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
23	Brzeg Dolny	76-25	54	41	osada – neolit osada – okres wpływów rzymskich	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 873/Arch./78 z dn. 06.06.2978 r. karta założona w 2012 r.
24	Brzeg Dolny	76-25	53	42	osada – neolit osada – laten osada – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 871/Arch./78 z dn. 05.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
25	Brzeg Dolny	76-25	29	43	ślad osadnictwa – pradzieje	
26	Brzeg Dolny	76-25	52	44	osada – okres wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 875/Arch./78 z dn.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
						07.06. 1978 r. karta założona w 2012 r.
27	Brzeg Dolny	76-25	13	45	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka (epoka brązu, okres halsztacki)	
28	Brzeg Dolny	76-25	28	46	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka	
29	Brzeg Dolny	76-25	15	47	cmentarzysko ciałopalne – ?	
30	Brzeg Dolny	76-25	16	48	ślad osadnictwa – ?	
31	Brzeg Dolny	76-25	17	49	cmentarzysko szkieletowe – okres nowożytny	
32	Brzeg Dolny	76-25	18	50	ślad osadnictwa – ?	
33	Brzeg Dolny	76-25	19	51	cmentarzysko ciałopalne – epoka brązu	
34	Brzeg Dolny	76-25	20	52	ślad osadnictwa – III okres epoki brązu	
35	Brzeg Dolny	76-25	21	53	ślad osadnictwa – neolit	
36	Brzeg Dolny	76-25	22	54	ślad osadnictwa – ?	
37	Brzeg Dolny	76-25	23	55	ślad osadnictwa – ?	
38	Brzeg Dolny	76-25	24	56	ślad osadnictwa – kultura łużycka (epoka brązu, okres halsztacki)	
39	Brzeg Dolny	76-25	25	57	ślad osadnictwa – II-III okres epoki brązu	
40	Brzeg Dolny	76-25	26	58	ślad osadnictwa – epoka kamienia	
41	Brzeg Dolny	76-25	32	59	cmentarzysko szkieletowe – wczesne średniowiecze	
42	Brzeg Dolny	76-25	33	60	cmentarzysko ciałopalne – ?	
43	Brzeg Dolny	76-25	34	61	ślad osadnictwa - nieokreślony	
44	Brzeg Dolny	76-25	56	62	ślad osadnictwa – I-IV w. n.e.	
45	Brzeg Dolny	76-25	57	63	ślad osadnictwa – halsztat	
46	Brzeg Dolny	76-25	58	64	ślad osadnictwa – halsztat	
47	Brzeg Dolny	76-25	59	65	ślad osadnictwa – okres lateński?, okres wpływów rzymskich	
48	Brzeg Dolny	76-25	61	122	miasto nowożytne XVII-XX w.	
49	Brzeg Dolny	76-25	60	123	nowożytność (XIX-XX w.)	
50	Brzeg Dolny	76-25	62	124	osada – kultura łużycka (V EB-HA)	
51	Brzeg Dolny	76-25	63	125	osada – późne średniowiecze/nowożytność	
52	Brzeg Dolny	76-25	64	126	osada – wczesne średniowiecze	
53	Brzeg Dolny	76-25	65	127	punkt osadniczy – późne średniowiecze osada – okres nowożytny (XVI-XVII w.)	
54	Brzeg Dolny	76-25	66	128	osada? – wczesna epoka brązu osada – okres wpływów rzymskich	
55	Brzeg Dolny	76-25	67	129	punkt osadniczy – wczesna epoka brązu punkt osadniczy – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – okres nowożytny	
56	Brzeg Dolny	76-26	1	2	osada – kultura przeworska (II-III w.) osada – kultura przeworska (IV-1 poł. V w.) ślad osadnictwa – pradzieje? grodzisko – VIII-XIX w. gródek stożkowaty – XIII-IX w. osada – nowożytność	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 31/Arch./64 z dn. 27.09.1964 r. karta założona w 2012 r.
57	Brzeg Dolny	76-26	2	3	ślad osadnictwa - neolit	
58	Brzeg Dolny	76-26	3	4	osada – kultura łużycka (HC)	
59	Brzeg Dolny	76-26	4	5	ślad osadnictwa – kultura przeworska	
60	Brzeg Dolny	76-26	5	6	ślad osadnictwa – neolit	
61	Brzeg Dolny	76-26	6	7	osada – kultura łużycka (HC) ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze	
62	Brzeg Dolny	76-26	7	8	osada – pradzieje osada – nowożytność	
63	Brzeg Dolny	76-26	8	9	osada – kultura łużycka ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/blizsza chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
					(faza mł.) osada - nowożytność	
64	Brzeg Dolny	76-26	9	10	osada – późne średniowiecze	
65	Brzeg Dolny	76-26	10	11	śląd osadnictwa – pradzieje osada – XVII-XVIII w.	
66	Brzeg Dolny	76-26	11	12	śląd osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	
67	Brzeg Dolny	76-26	12	13	osada – nowożytność	
68	Bukowice	75-26	1	1	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 323/Arch./68 z dn. 15.03.1968 r. karta założona w 2012 r.
69	Bukowice	75-26	2	2	śląd osadnictwa – kultura pucharów lejkowatych? (neolit)	
70	Bukowice	75-26	3	3	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze	
71	Bukowice	75-26	4	4	cmentarzysko szkieletowe – nowożytność	
72	Bukowice	75-26	5	5	śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
73	Bukowice	75-26	6	6	osada – XV-XVI w. osada – późne średniowiecze/nowożytność	
74	Bukowice	75-26	7	7	osada – XVI – XVII w.	
75	Bukowice	75-26	8	8	osada – XVII-XVIII w.	
76	Bukowice	75-26	9	9	osada – okres nowożytny	
77	Bukowice	75-26	10	10	osada – okres nowożytny	
78	Godzięcin	75-26	1	11	śląd osadnictwa – epoka kamienia?	
79	Godzięcin	75-26	2	12	grodzisko? – późne średniowiecze? śląd osadnictwa - nowożytność	
80	Godzięcin	75-26	3	13	osada – XIV-XV w.	
81	Godzięcin	75-26	4	14	osada – XIII-XV w.	
82	Godzięcin	75-26	5	15	śląd osadnictwa – pradzieje? osada – późne średniowiecze osada – okres nowożytny	
83	Godzięcin	75-26	6	16	osada – XV – XVI w.	
84	Godzięcin	75-26	7	17	osada – XIV – XV w. osada – okres nowożytny	
85	Godzięcin	75-26	8	18	śląd osadnictwa – kultura łużycka osada – XVI – XVII w.	
86	Godzięcin	75-26	9	19	osada – okres nowożytny	
87	Godzięcin	75-26	10	20	osada – XVII-XVIII w.	
88	Godzięcin	75-26	11	21	osada – okres nowożytny	
89	Godzięcin	75-26	12	22	osada – okres nowożytny	
90	Godzięcin	75-26	13	23	osada – kultura łużycka osada – kultura przeworska śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze f. mł. osada – okres nowożytny	
91	Grodzanów	76-24	1	103	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze osada – kultura łużycka śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – XIII w. punkt osadniczy – średniowiecze	
92	Grodzanów	76-24	2	104	śląd osadnictwa – epoka kamienia	
93	Grodzanów	76-24	3	105	śląd osadnictwa – epoka kamienia	
94	Grodzanów	76-24	4	106	punkt osadniczy – kultura przeworska (okres wpływów rzymskich) śląd osadnictwa – średniowiecze	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
95	Jodłowice	76-26	1	14	ślad osadnictwa – kultura łużycka?	
96	Jodłowice	76-26	2	15	ślad osadnictwa – neolit	
97	Jodłowice	76-26	3	16	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze	
98	Jodłowice	76-26	4	17	ślad osadnictwa - ?	
99	Jodłowice	76-26	5	18	ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
100	Jodłowice (Stary Dwór)	76-26	6	19	ślad osadnictwa - neolit	
101	Jodłowice	76-26	7	20	ślad osadnictwa – kultura łużycka	
102	Jodłowice	76-26	8	21	ślad osadnictwa – pradzieje	
103	Jodłowice	76-26	9	22	osada - nowożytność	
104	Jodłowice	76-26	10	23	osada – XVII-XVIII w.	
105	Jodłowice (Stary Dwór)	76-26	11	24	ślad osadnictwa - pradzieje	
106	Jodłowice (Stary Dwór)	76-26	12	25	osada – pradzieje osada – XVII-XVIII w.	
107	Naborów	76-25	4	72	osada - pradzieje	część stanowiska w granicach Brzegu Dolnego
108	Naborów	76-25	6	73	ślad osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	
109	Naborów	76-25	5	74	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
110	Naborów	76-25	2	75	ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
111	Naborów	76-25	3	76	ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
112	Naborów	76-25	1	77	ślad osadnictwa – neolit	
113	Pogalewo Małe	76-25	7	78	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 923/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r. część stanowiska w granicach Pogalewa Wielkiego
114	Pogalewo Małe	76-25	5	79	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 930/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
115	Pogalewo Małe	76-25	6	80	osada – kultura łużycka (halsztat) osada – VI w n.e.? osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 929/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
116	Pogalewo Małe	76-25	8	81	osada – neolit ślad osadnictwa – kultura łużycka osada – laten osada – pradzieje ślad osadnictwa – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 920/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
117	Pogalewo Małe, ob. Pyszcząca	76-25	30	82	osada – okres wpływów rzymskich ślad osadnictwa – pradzieje osada – wczesne średniowiecze ślad osadnictwa – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 879/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
118	Pogalewo Małe, ob. Pyszcząca	76-25	20	83	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – późne średniowiecze	
119	Pogalewo Małe	76-25	21	84	osada - pradzieje	
120	Pogalewo Małe	76-25	10	85	ślad osadnictwa – pradzieje osada – wczesne średniowiecze	
121	Pogalewo Małe	76-25	13	86	osada - pradzieje	
122	Pogalewo Małe	76-25	15	87	osada - pradzieje	
123	Pogalewo Małe	76-25	16	88	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – w.ś.f.wcz	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/blizsza chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
					śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
124	Pogalewo Małe	76-25	11	89	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
125	Pogalewo Małe	76-25	9	90	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
126	Pogalewo Małe	76-25	14	91	osada - pradzieje	
127	Pogalewo Małe	76-25	22	92	śląd osadnictwa – kultura łużycka osada – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
128	Pogalewo Małe	76-25	17	93	śląd osadnictwa – kultura łużycka	
129	Pogalewo Małe	76-25	31	94	osada – kultura łużycka śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
130	Pogalewo Małe	76-25	18	95	śląd osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	
131	Pogalewo Małe	76-25	19	96	osada – kultura łużycka osada – pradzieje osada – późne średniowiecze	
132	Pogalewo Małe	76-25	12	97	osada – późne średniowiecze	
133	Pogalewo Małe	76-25	1	98	grodzisko stożkowate – XIV w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 19/Arch./64 z dn.30.05.1964 r. karta założona w 2012 r.
134	Pogalewo Małe	76-25	2	99	śląd osadnictwa – neolit	
135	Pogalewo Małe	76-25	3	100	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka (epoka brązu, okres halsztacki)	
136	Pogalewo Małe	76-25	25	101	osada – neolit osada – okres wpływów rzymskich	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 922/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
137	Pogalewo Małe	76-25	27	102	osada – neolit? osada – kultura łużycka	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 928/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
138	Pogalewo Małe	76-25	28	103	osada – kultura łużycka	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 927/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
139	Pogalewo Małe	76-25	29	104	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 926/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
140	Pogalewo Małe	76-25	23	105	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 925/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
141	Pogalewo Małe	76-25	26	106	osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 921/Arch./80 z dn. 30.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
142	Pogalewo Małe	76-25	24	107	osada – kultura łużycka osada – okres wpływów rzymskich	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 924/Arch./80 z dn. 12.11.1980 r. karta założona w 2012 r.
143	Pogalewo Małe	77-25	1	5	cmentarzysko – epoka brązu	
144	Pogalewo Małe	77-25	2	6	śląd osadnictwa – kultura przedłużycka (II okres epok brązu)	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
145	Pogalewo Małe	77-25	4	7	cmentarzysko - ?	
146	Pogalewo Małe	77-25	6	8	nieokreślona – późne średniowiecze	
147	Pogalewo Małe	77-25	7	9	śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
148	Pogalewo Wielkie	76-24	1	107	śląd osadnictwa – epoka kamienia	
149	Pogalewo Wielkie	76-24	2	108	punkt osadniczy – XIII w.?	
150	Pogalewo Wielkie	76-24	3	109	punkt osadniczy – kultura łużycka śląd osadnictwa – pradzieje punkt osadniczy – średniowiecze	
151	Pogalewo Wielkie	76-24	4	110	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – pradzieje punkt osadniczy – średniowiecze	
152	Pogalewo Wielkie	76-24	5	111	śląd osadnictwa – kultura przeworska? śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (X-XIII w.)	
153	Pogalewo Wielkie	76-25	12	108	osada – laten śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 910/Arch./80 z dn. 17.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
154	Pogalewo Wielkie	76-25	9	109	osada – neolit śląd osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 309/Arch./80 z dn. 16.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
155	Pogalewo Wielkie	76-25	15	110	osada – późne średniowiecze	
156	Pogalewo Wielkie	76-25	17	111	śląd osadnictwa – epoka kamienia osada – XIII/XIV w.	
157	Pogalewo Wielkie	76-25	10	112	śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
158	Pogalewo Wielkie	76-25	11	113	osada – późne średniowiecze	
159	Pogalewo Wielkie	76-25	14	114	śląd osadnictwa – kultura łużycka śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
160	Pogalewo Wielkie	76-25	18	115	śląd osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	
161	Pogalewo Wielkie	76-25	16	116	osada – okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
162	Pogalewo Wielkie	76-25	7	117	śląd osadnictwa – kultura łużycka osada – późne średniowiecze	
163	Pogalewo Wielkie	76-25	13	118	osada – kultura łużycka osada – kultura przeworska osada – pradzieje śląd osadnictwa – w.ś.f.wcz. osada – w.ś.f.p. osada – późne średniowiecze	
164	Pogalewo Wielkie	76-25	6	119	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 911/Arch./80 z dn. 17.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
165	Pogalewo Wielkie	76-25	8	120	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 912/Arch./80 z dn. 17.01.1980 r. karta założona w 2012 r.
166	Pogalewo Wielkie	77-25	6	1	nieokreślona-?	
167	Pogalewo Wielkie	77-25	7	2	cmentarzysko - ?	
168	Pogalewo Wielkie	77-25	8	3	śląd osadnictwa - neolit	
169	Pogalewo Wielkie	77-25	9	4	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – kultura łużycka (II okres epoki brązu-okres halsztacki)	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeg Dolny na lata 2023-2026

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obsz.	Funkcja obiektu/bliższa chronologia	Uwagi/Wpis do rejestru
					śląd osadnictwa – kultura przeworska (okres rzymski) osada – XIV-XV w.	
170	Pyszająca	76-25	5	66	śląd osadnictwa – neolit? osada – laten śląd osadnictwa – pradzieje	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 877/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
171	Pyszająca	76-25	2	67	osada – kultura łużycka osada – kultura łużycka	
172	Pyszająca	76-25	3	68	śląd osadnictwa – pradzieje osada – późne średniowiecze	
173	Pyszająca	76-25	4	69	osada – późne średniowiecze	
174	Pyszająca	76-25	1	70	śląd osadnictwa – kultura ceramiki wstęgowej (neolit) cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka (V okres epoki brązu-okres halsztacki)	
175	Pyszająca	76-25	7	71	osada – neolit osada – laten	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 878/Arch./78 z dn. 08.06.1978 r. karta założona w 2012 r.
176	Radecz	75-25	1	163	śląd osadnictwa – pradzieje	
177	Radecz	76-25	3	130	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – okres nowożytny	
178	Radecz	76-25	4	131	osada – okres wpływów rzymskich	
179	Radecz	76-26	1	1	osada - nowożytność	
180	Wały	76-26	1	26	grodzisko stożkowate – późne średniowiecze	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 18/Arch./64 z dn. 30.05.1964 r. karta założona w 2012 r.
181	Wały	76-26	2	27	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka (okres halsztacki)	
182	Wały	76-26	3	28	śląd osadnictwa – kultura przedłużycka cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka	
183	Wały	76-26	4	29	śląd osadnictwa – XIII w.	
184	Wały	76-26	5	30	śląd osadnictwa – XIII w. depozyt monet – koniec XIII w.	
185	Wały	76-26	6	31	śląd osadnictwa - mezolit	
186	Wały	76-26	7	32	osada – kultura łużycka osada – XIV-XV w.	
187	Żerków	75-25	3	191	śląd osadnictwa – kultura łużycka	
188	Żerków	75-25	1	192	śląd osadnictwa – epoka kamienia	
189	Żerków	75-25	1	193	śląd osadnictwa – neolit	
190	Żerków	76-25	4	16	śląd osadnictwa – neolit	
191	Żerków	76-25	7	17	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze	
192	Żerków	76-25	8	18	śląd osadnictwa – późne średniowiecze	
193	Żerków, ob. Żerkówek	76-25	1	13	gródek stożkowaty – XIV-XV w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr: 13/Arch./64 z dn. 30.05.1964 r. karta założona w 2012 r.
194	Żerków, ob. Żerkówek	76-25	6	14	osada – późne średniowiecze	
195	Żerków, ob. Żerkówek	76-25	5	15	osada – późne średniowiecze	